

حکومه تا هه ریما کوردستانی - عیراق
وهزاره تا پهروهردی
ریشه بهریا گشتی یا پروگرام و چاپه مه نییا

بابه تین کومه لایه تی

بو پولا ههفتی بنه رت

دانان

جوگرافی

د. جهزا توفیق طالب بهیان حسین احمد علی احمد

میژوو

رافدة عبدالله عبدالصمد عطا عبدالرحمن محی الدین

شوان عثمان ئاراس فریق زینل

صلاح کانه بی اسماعیل

هوانیشتیما نبوون

سه رکو احمد محمود کامل نوری علی

وهرگیران

لیژنه یه کی ژریشه بهریا گشتی یا پهروهردا پاریزگه ها دهوکی ژزاری کرمانجیا خواری کریمه کرمانجیا ژووری

سهرپه رشتی زانستی یی چاپی: قیس صباح حمید

سهرپه رشتی هونه ری یی چاپی: عثمان پیرداود کواز - سعد محمد شریف صالح

تایپکرن: عدنان أحمد خالد

دیزاین: هلال عابد رمضان

جیبه جیکرنا بژاره کرنا هونه ری: سعد محمد شریف صالح

جوگرافیا

پشکا ئیکی

دەرازیڭكەك بو زانستی جوگرافی

پیناسا جوگرافی: زیډەتر ژ هزاران سالایه ئەردی کارتیڭرنا ل مروّفی کری و مروّفی ژی کارتیڭرنا کریه سەر ئەردی، هەر ل دەسپیکا ژیانئ مروّفی هزر یا ل دیاردین سروشتی کری وەکی لەهی و پیڤه‌لەرز و گرکان... هتد و فان دیاردا کارتیڭرن و مەترسی یا ئیخستیه سەر ژیانئ، و مروّفی دوی دەمی دا ب رەنگه‌کی ئاشویی (خەیاڵی) دیاردین سروشتی شلوڤه‌تکرن، دەمی هزر و بیر به‌رفره‌ه بووین لیکدانین دروستتر بو وان دیاردا دانان و ئەڤه‌ژی دەسپیکا دەرکه‌فتنا زانستان بوو، و زانستی جوگرافی ژی ئیک ژ وان زانستان بوو، و به‌رده‌وام به‌ره‌ف پیڤه‌ه چووێه هەتا ئەڤرۆ، ل دویڤ ڤی چەندی ئەم دشیین پیناسا جوگرافی ب ڤی رەنگی بکه‌ین:

جوگرافی ئەو زانسته ئەوی ل دیاردین سروشتی و مروّڤین سەر روویی ئەردی ژ لایئ وەکه‌ه‌ڤی و جیاوازی و کارتیڭرنا ئەفان دیاردا ل سەر هەڤدو ڤه‌دکولیت.

تایین جوگرافی:

جوگرافی بگشتی دبیته دوو تایین سهرهکی:

نیک: جوگرافیا سروشتی:

قه کولینی لسه هه موو دیاردین سروشتین سهرئه ردی دکهت، وه کی بلندی و نرمی، ئاف و ههوا، زینده وهران.

دو: جوگرافیا مروقی:

ئهو تایین جوگرافی یه ئهوی قه کولینی لسه مروقی دکهت ژ لای دابه شکر، خوجه بوون، پیکهاتین کومه لایه تی و چالاکیین مروقی و په یوه ندیا فان هه مووان ب سروشتیه.

نهخشه

پیناسا نهخشه ی و ره گهزین وی:

نهخشه: هویه کا بهر چاقا فیر بوونی یه ژ ئه گهری وینا و هیما یین تیدا ناقی هه موو دیاردین سروشتی و مروقی یین سهر رووی ئه ردی ب ساناهی دخوینین و لی شاره زا دین، چونکه چاقی مروقی بتنی مهودایه کی دیار کری دبیت ژ بهر هندی مروقی پیدقی ب نهخشه ی هیه بو شاره زایی و دیتنا روویه کی مهزنت، چونکه نهخشه دیاردین سهر رووی ئه ردی ب بچووکی نیشان ددهت. گرنگه ئهف ره گهزین خواری دنهخشه ی دا بن:

۱- نافو نیشان:

پیدقییه هەر نهخشیه کی نافو نیشانه کی تایبەت هەبیت، کو ئەف نافو نیشانه نافەرۆکا نهخشیه روون بکەت، و باشتره هەر نهخشیه ک تایبەت بیت ب بابەته کیقه وه کی نهخشی رامیاریی کیشوهری ئاسیا یان نهخشی رووه کی سروشتی ل ئەوروپا و چه ندىن بابەتین دی پیدقییه نافو نیشانی نهخشیه ب خەته کی روون و مەزن و ل جەهە کی دیار د نهخشەیدا بهیته نقيسين.

و پیدقییه هەر نهخشیه کی چوارچووقهیه ک بو بهیته کیشان.

۲- پیقههه نهخشیه:

کاری نهخشیه دیار کرنا روویه کی بهرفرهه دیاردین سەر رووین ئەردیه بیچووکی لسهه کاغهزی و ژبهه بچووکیا روویه کی کاغهزی ل چاف رووبههین دیاردین سەر ئەردی، ژبهه هندی پیدقییه هەر دیارده کی دهمی دئیحینه سەر نهخشیه بهیته بچووک کرن، ل دوف ریژهیه کا گونجای کو دبیزنه ئەوی ریژی پیقههه نهخشیه، ئەو زی پیکهاتیه ژ پهیوه ندیا دناقهههرا دووریا لسهه نهخشی و دووریا لسهه ئەردی.

جوړین پیقههه نهخشیه:

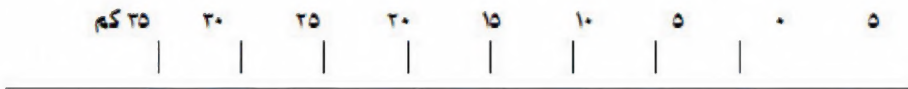
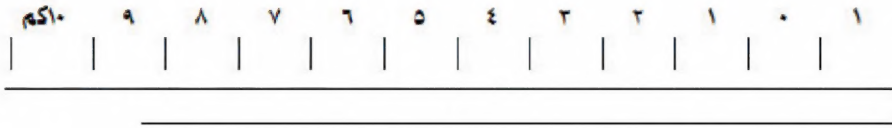
أ- پیقههه نقيسی:

ئەف جوړه ب ساناهیتین و سادهترین جوړی پیقههه نهخشیه کیشانییه و بقی رهنگی دهیته نقيسين.

(ئیک سهنتیمهتر بو ئیک کیلومهتر)

ئانکو ئیک سهنتیمهتر لسهه نهخشیه بهرامبهه ئیک کیلومهتره لسهه ئەردی.

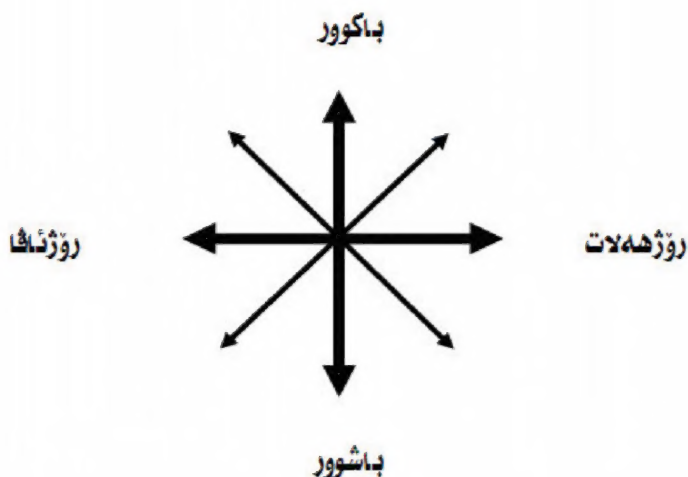

وینى ژماره (۱) جوړين پيشه‌رين هيلی

۳- ناراسته:

چوار ناراستين سهره‌کي هڅه (باکوور - باشوور - روژه‌لالت - روژ‌ئاقا) د نه‌خشه‌ی دا ناراستي باکوور ب شيوي تيره‌کا بچووک دهيته کيشان ل بهشي سهری يي نه‌خشي، و ديارکړنا ناراستي باکوور زوري گړنگه ژبه‌ر کو ب هاريکاريا باکووری دی شيين ناراستين دی ديار کهين، نه‌گهر بهرامبه‌ر نه‌خشه‌کي راوه‌ستين و ب هاريکاريا ناراستي باکوور دی شيين باشووری ديار کهين ژ به‌ر کو به‌روفازي باکووره و دهستي راستي دی بيته روژه‌لالت و دهستي چهپي دی بيته روژ‌ئاقا.

وېنى ژمارە (۲) وېنى ئاراستان ديار دكەت

۴ - كلىلا نەخشەى:

دشياندا نېنە ھەموو تىشت لىسەر نەخشەى بېيىنە نقيسین ژ بەر قى چەندى رەنگ و ھېما و ھېل دەيىنە بكارئىنان لىسەر نەخشى بۇ روونكرنا دياردا و ل ژېريا نەخشەى ژ لايى چەپى چارگوشەك يان لاكېشەك دەيتە كېشان دېژنى (كلىلا نەخشەى) ھەموو رەنگ و ھېمايىن د ئاف نەخشەى دا روون دكەت. رەنگ ئىك ژ وان رېكايە ئەوين دەيىنە ب كارئىنان بۇ روونكرنا دياردين جوگرافىين سەر ئەردى، كو چيا ب رەنگى قەھوائى دەيىنە نېشان دان و دەشت ب رەنگى كەسك و يان ب رەنگى زەر و ئاف ب رەنگى شين دەيتە رەنگكرن، كو رەنگى شىنى تارى بۇ ئافا زەريايىن كوور بكار دەيت. و شىنى قەبووى بۇ ئەو جھين كو كووريا ئافى كىمترە، و سنوورى دەريا و زەريا ب ھېلە كا شىنى تارى دەيتە كېشان

كو هیلە كا خاروڤیچه كو هیلا گهاندنا ئاڤا دەریا و زەریا ل گەل ھشكاتیی یە و دیژنئی (ھیلا كەناری).

نەخشی ژمارە (۱)

جۆرین نەخشان :

نەخشە چەند جۆرە كن هەر ئێك نواندنا دیاردەكی یان زیڤەتر دكەت (سروشتی بن یان مروڤی) و گرنگترین جۆرین نەخشان ئەڤەنە:

نەخشین سروشتی :

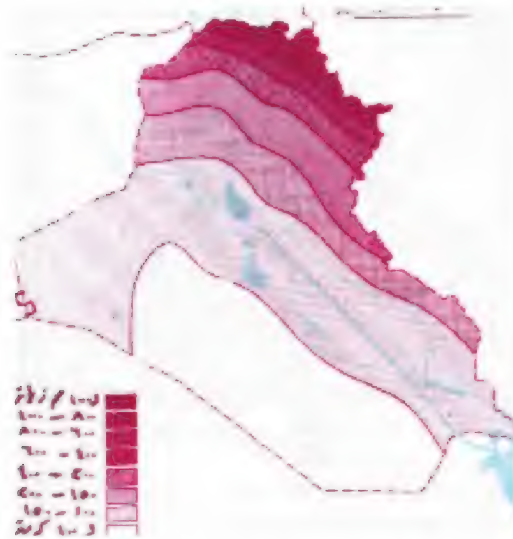
ئەو نەخشەنە ئەوین دیاردە كا سروشتی ب خوڤە دگرن وەكی:

أ- نەخشی بلند و نزمیا رووی ئەردی:

ئەڤ نەخشە بلند و نزمیا رووی ئەردی بڤوڤە دگريت، وەكی چیا و بانى و دەشت و دول و نهال و رووبەری ئاڤ و ھشكاتیی كو رەنگ گەلەك دەینە بكارئینان دڤان جۆرە نەخشاندا.

ب- نهخشی ئاف و هه‌وای:

ئەف نهخشه دياردا ئاف و هه‌وای لسه‌ر رووی ئه‌ردی ديار دکه‌ت وه‌کی پلین گه‌رمی و په‌ستانا هه‌وای رووی بای و شه‌ی و بارانان د ف‌ان جو‌رین نه‌خشاندا ره‌نگ کرن و سیبه‌ر و هیل بکار ده‌ین بو ديار کرن و دابه‌شکرنا دياردا ئاف و هه‌وای لسه‌ر رووی ئه‌ردی. ته‌ماشه‌ی (سه‌یری) نه‌خشی ژماره (۲) بکه

د- نهخشی زیندهیی:

ئەف جوړه نهخشه دابه‌شبوونا جوړین رووه‌ک و گیانه‌وهران بخوځه دگړیت لسه روویي ئه‌ردی ب شیوی ره‌نگی یان هیما یان سیبه‌ر وه‌کی ل نهخشی ژماره (۳) هاتیه دیار‌کرن.

دابه‌شبوونا رووه‌کی سروشتی ل عیراقی

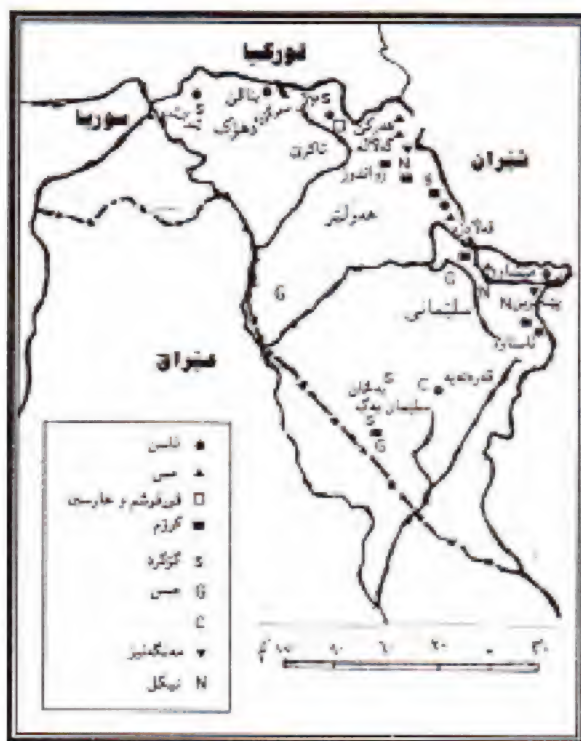
۲- نهخشی مروقی:

ئەف جوړی نهخشان نواندنا دیاردین مروقی دیاردکەت وه‌کی:

أ- نهخشی دابه‌شکرنا ئابووری:

ئەف نهخشه پیتە‌ی دده‌ته لایین ئابووری وه‌کی کشتوکال و گیانه‌وهر و کانزا و پیشه‌سازی و بازرگانی و ری‌کین څه‌گوه‌استنی و پیتە‌دان ب دابه‌شکرنا وان لسه روویي ئه‌ردی بکارئینانا ره‌نگ و سیبه‌ر و هیما د څان جوړه نهخشان دا ته‌ماشه‌ی نهخشی ژماره (۴) بکه

نەخشی ژماره (٤)
نەخشی سامانی کانزایه ل هه‌رمما کوردستانا عیراقی

ب- نه‌خشی خوجه‌بونی:

ئەف جوړه نه‌خشه پټه‌ی دده‌ته خو‌جها ژ لايی دابه‌شبوون و چری و پیکه‌اتنا وان، هه‌روه‌سا پټه‌ی دده‌ته ئاقه‌دانکرنا سه‌نته‌ریڼ گوند و باژیرا بریکا بکارئینانا ره‌نگا و هیلا و سیه‌را و خالا و بازنا لسه‌ر نه‌خشی.

ج- نهخشی رامیاری:

ئەف جوړه نهخشه يه کيڼ رامیاری (دهولت) ديار دکهت وهک وهلاتا و دهولتهتا بکارئینانا رهنګيڼ جودا جودا بو ههر دهولهتهکي رهنګهکي تايبهت دي بکارئینين بو جوداکرنا وان

نهخشیڼ میژوویی:

ئەف جوړه نهخشه دياردين سروشتي بن يان مروفي بن د دهمين بوړی دا ديار دکهن، وهک نهخشیڼ جهنگان يان ريکيڼ بازرگانين کهن و دقان نهخشان دا رهنګ و سيبهر و هیل و تيره (سهم) دهينه ب کارئینان. تهماشه ی (سهيږی) نهخشي ژماره (۵) بکه.

نهخشي ژماره (۵)

دياركرنا هندەك دياردين جوگرافى لسەر نەخشەى:

دياردېن جوگرافى ھېمايىن تايبەت ھەنە بۇ ديار كرنى لسەر نەخشەى ئەفەژى
چەند ھېمايەكن:

أ- رېكىن ھاتن و چوونى: لسەر نەخشەى ھېمايىن تايبەت ھەنە وەك رېكىن
ئاسايى يىن قىركرى بۇ ترومبىلا لسەر نەخشەى ب شىوى ھېلىن سوور دى
دروست كەين بەلى ئەگەر رېكەكا نە قىركرييت ب شىوى ھېلىن رەش يىن ژىك
فەبووين دى كېشىن. و ھېلىن ئاسنى يان رېكىن شەمەندەفرا لسەر نەخشەى ب
شىوى دوو ھېلىن زراف و رەش كو لگەل ئىك دەھف تەرىب بن يان ھەردوو
ھىل بەرامبەرى ئىك بن.

ب- باژىر: لسەر نەخشەى ب شىوى بازەككى مەزن و بچووك دروست دكەين
بەلى بۇ پايتەختا ب شىوى چوارگوشەككى بچووك و بازەك د ناقدىا بيت دى
دروست كەين.

ج- سنوور: سنوورى ب شىوى ھېلىن سوورين پان يىن ژىك فەكرى دروست
دكەين، بەلى ئەگەر سنوورى كارگىرى بيت دى ب شىوى ھېلىن رەش يىن ژىك
فەكرى دروست كەين.

د- رىبار: رىبارين وەرزى (كاتى) ب شىوى ھېلىن شين يىن ژىك فەكرى دروست
دكەين.

ه- رووبەرين ئاقى: دەريايىن بچووك يىن وەرزى (كاتى) و گوْمين ئاقى ب شىوى
پارچەكا شىنى فەبووى و ب ھېلىن ژىك فەبووى دى ھىنە پر كرن. ھېمايىن رەنگان
لسەر نەخشى زور دگرنگن ژبەر كو زمانى نەخشەينە برىكا فان ھېمايا ئەم دشىين
ب ساناهى نەخشەى بخوونين تىبگەھين. نەخشى ژمارە (۶).

نه‌خشی ژماره
(۵)

زاراف

Geography	۱- جوگرافي
Science	۲- زانست
Earth	۳- نهرد
Natural Geography	۴- جوگرافيا سروشتي
Human Geography	۵- جوگرافيا مروثي
Map	۶- نه‌خشه
Title	۷- نافو نيشان
Scale	۸- پيشهر
North	۹- باكوور
South	۱۰- باشوور
East	۱۱- روژه‌لات
West	۱۲- روژنافا
Symbol	۱۳- هيما
Colour	۱۴- ره‌نگ
Circle	۱۵- بازنه
Point	۱۶- خال
Line	۱۷- هيل

پسيارين پشكا ئيكي

پ ۱ / ئەفڤىن ل خوارى پېناسە بکە:

۱ - زانستى جوگرافى ۲ - جوگرافيا مروقى

۳ - نەخشە ۴ - پېقەرى نەخشەى

۵ - نەخشى راميارى ۶ - نەخشى ميژوويى

پ ۲ / قان بوشاين ل خوارى ب پەيقە کا گونجاي پر بکە:

۱ - بوارين فە کولينا جوگرافىي ب گشتى دوو جورن.

۱ - ۲ -

۲ - تايين جوگرافيا سروشتى ئەقەنە:

۱ - ۲ - ۳ -

۳ - تايين جوگرافيا مروقى ئەقەنە:

۱ - ۲ -

۳ - ۴ -

۴ - گرنگترين ره گەزىن نەخشەى پېكدهين ژ:

۱ - ۲ - ۳ -

۵ - گرنگترين پېقەرىن نەخشەى ئەقەنە:

۱ - ۲ - ۳ -

۶ - پېقەرى کەرتى ژ و پېك دەيت.

۷- رهنگی ئاسایی جادا قیر کری لسه ره خشی ----- و قیر نه کری

ب هیلین ----- یین ----- هیما دهیته دانان.

۸- لسه ره خشی ریباری وهرزی ب شیوی ----- دهیته
کیشان.

۹- ب شیوه کی گشتی نه خشه دوو جورن.

۱۰- نه خشین سروشتی نه فنه نه:

۱- ----- ۲- -----

۳- ----- ۴- -----

پ ۳/ نه گهرین نه فین خواری دیاربکه:

۱- هه ر ژ که فندا مروقی زانیاریین جوگرافی یین زانین؟

۲- نه خشه گرنگترین هوپی ب چاف دیتنه بو قیر بوونی؟

۳- پیقه ری هیلی ژ جورین پیقه ری دی باشته؟

چالاکي:

قوتابیین خوشتهی بزافی بکه نه خشه کی چیکه بهلی مهرجین گرنگین نه خشه ی
تیدابن ب سه ره پهرشتیا ماموستایی وانئ.

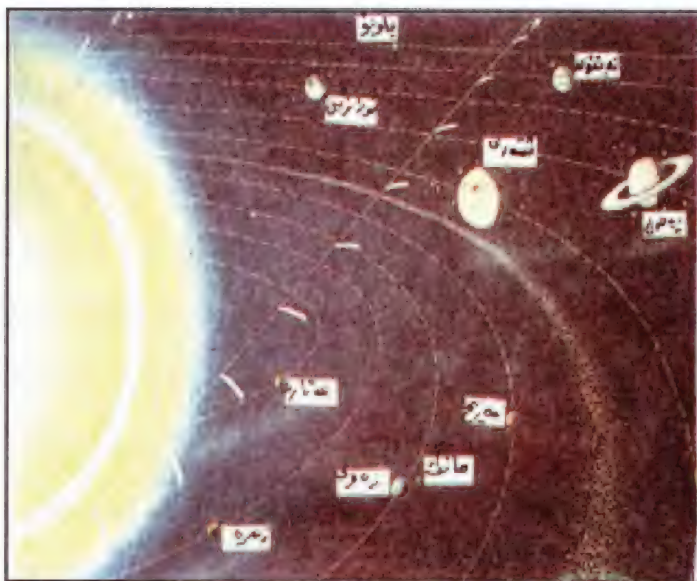
پشکا دووی نەرد و پەییوەندی ب گەردوونی قە

پیشەکی:

بەری باوەری ھەبوو کۆ ئەقی گەردوونی دووریە کا سنووردار یا ھەمی، ھژمارا ستیرا گەلەك نین، بەلی پیشکەفتنا زانیاریا ستیر نیاسیی و بوشاییا ئەسمان نیاسی و داھینان و پیشکەفتنا ئامیرین دیتنا ستیرا بو ئەگەری دیتنا ژمارە کا گەلەك ستیرا و ھەسارو کا کۆ گەلەك ژ ئەردی مە د دوورن.

خەلکی دیرینی دولا ناڤەرا دو رووباران و دولا نیل، ھەروەسا ئەوین سەردەمی ئیسلامی ھوسا دزانی کۆ روژ چەقی گەردوونیە، ھەروەسا ئەو باوەری ل ئەوروپا بەلاف بوو کۆ ھەتا دوماھیا سەدین ناڤەراست دگۆتی ئەو ئەردی ئەم لەسەر دژین چەقین گەردوونی پیک دئینیت، بەلی پستی پەیدا بوونا قە کۆلینین (کۆپەرنیکوس) و (گالیلوی) لەسەر دەمی راپەڕینی ل ئەوروپا ل سەدین (۱۵ - ۱۶) زایینی ئەو چەندە ھاتە چەسپاندن کۆ ئەرد ھەسارە کە ب سەر روژی قە وەکی ھەموو ھەسارین دی ل دۆر دزقرون و ژمارا ئەقان ھەسارا (نەھن): (عەتارد، زوھرە، ئەرد، مەریخ، موشتەری، زوحەل، ئورانوس، نیپتون، بلۆتۆ). تەماشە ی وینی ژمارە (۳) بکە.

دووربا ئەردی ژ روژی د پلا سیی دا دەیت پستی ھەردوو ھەسارا عەتارد و زوھرە، ئەقی دووریی وەل ئەردی کر کۆ ب رادەپەکی ناڤنجی گەرما روژی وەر بگریت و ئەو رادەپە بەس بیت بو ھەبوونا ژیاننی لەسەر ئەردی.

وینې ژماره (۳) کومه لاروژي

ههسارین گهروك د فان خالاندا وهكي ئيكن:

- ۱- شپو خريان نيزيكي خريي.
- ۲- زفرينا ل دور روژي چهند خولگهين جيگيردا، بهروفازي زفرينا ميلې دهژميري.
- ۳- گهرمي و روڼاهي ژ روژي وهردگرن ئانكو نيزيكترين ههسار ژ روژي ژ ههمووا گهرمتزه.

شیوئ نهردی:

شارستانیڤ کهن هزرا وان نهو بوو کو شیوئ نهردی وه کی گویه کی یه،
ل دولا ناههرا دو رووباران (میسوبوتامیا) دگوت کو (تله په کی بازنی یه)، ل
دولا نیل دگوت (له شه کی کووره) و گریکیان (یونانیان) وه کی میسریڤ کهن
به حسی نهردی کریه.

بیرو باوه ریڤ راست دهر باره ی شیوئ نهردی لسه دهستی زانیڤ موسلمان
پهیدا بوون وهك خه وارزمی و ئیدریسی کو گویه کا نهردی ژ زیقی دروست
کربوو.

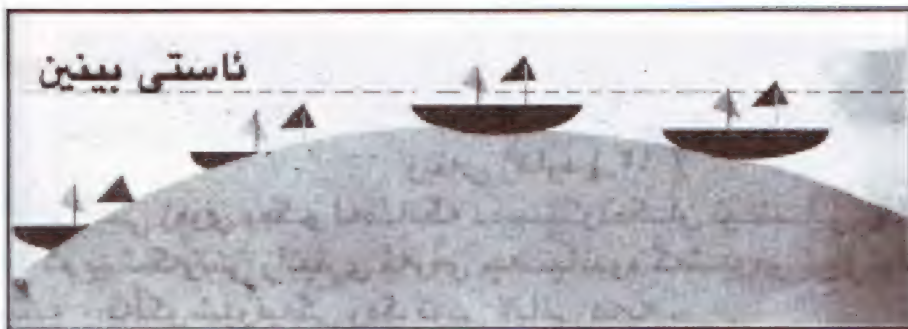
پیشکه فتنه شارستانیا مرو فایه تی گه لهك به لگه بدهست کهن نهو چه نده سه لاند
کو نهردی گورو قره وه کی گویه کییه، نهو به لگن خرا نهردی دسه لین نه فنه.
۱- لدویف ئیک هاتنا شهف و روژا.

۲- خواربوونا ئاسو و جووت بوون ل گهل نهردی د چافی بینه ریدا.

۳- دهرکه فتنه به شین بلندیڤ پاپورا بهری به شین دی ده می ل رهخی دهریا نیژیک
دبن وهك د وینی ژماره (۴) دا دیار.

۴- گهریانا ماجه لانی پشتی گهریانه کا دهریایی یا چه ند سالی شه گهریا ههر وی
جهی ژی چووی.

۵- مروف ب نه گهری گهریانیڤ نه سمانی شیا وینی نهردی ل بلندیه کا زور
بگریت وهك د وینی ژماره (۵) دا دیار.

وینئی ژماره (۴)

(دهرکهفتنا پاپورا بهرزه ژ ئه گهری خریا ئهردی)

هه سارا جیاوازیا هه ی دگهل ستیرا دقان خالا دا :

- ۱- ستیر له شه کی گازییه، بهلی هه ساره له شه کی رهقه.
- ۲- ستیر بخو گهرمی و روْناهیی بهرهم دئینیت، لی هه سار گهرمی و روْناهیی وهردگریت.

وینئی ژماره (۵)

(خرا ئهردی وهك ل هه یقین دهستکرد دهیتته نیشانکرن)

بهلی پیشکهفتنا زانستی ئهو چهسپاند کو شیوی ئهردی ب تمامی یی خر نینه، بهلکو نیزیکی خرییی یه.

لښينې نەردى:

نەرد و هه سارېن دى د لښينه كا بهردهوام دانه، ژ ئه نجامي زڅرېنا نەردى و هه سارېن دى ل دۆر روژي جهي خو بهردهوام ل ئه سمانى دگوهوړن، ژ بهر في چهندي دېژني هه سارېن گهروك، نەردى چهندي لښين هه نه ژ وانا لښينا روژانه و لښينا سالانه.

۱- لښينا روژانه:

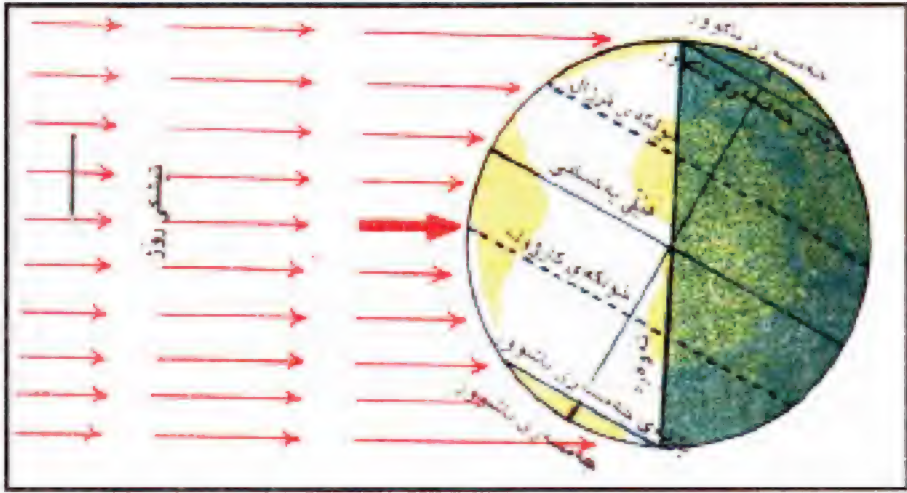
نەرد ل دۆر تهوهرې خو يي خوارې بهردهوام بهرام بهر روژي دزڅريت كو خاريا وي تهوهرې (۲۳، ۵) پله يه لسهر ئاستي وي ستوونا هاتيه خوارې بو ئيك لا و ناهيته گوهوړين و مهبهست ژ تهوهرې نەردى ئه و هېلا ئاشوپيه (خه يالى) ئه وانا دناڅ جهرگي نەرديدا دېوړيت و ههردو جهمسهرين باكوور و باشوور دگه هينيتيه ئيك، زڅرېنا روژانه ل دۆر تهوهرې د (۲۴) دهمژميرا دا تمام دكهت، بهلي ئه م ههست ب في لښيني ناكهين ژ بهر كو نەرد و ههر تشتي لسهر روويي نەردى بو ئيك لا و ب ئيك له ذاتي دلښن و ژ ئه نجامي لښينا روژانه يا نەردى دياردا ل دويش ئيك هاتنا شفي و روژي پيدا دبيت. و ئه ف ديارده ژ بهر فان ئه گهرا رووددهت:

أ- شيو خراتيا نەردى.

ب- زڅرېنا نەردى ل دۆر تهوهرې خو دا ههردهم خواريا في تهوهره بو لايه كي.

ج- بهردهواميا سهرچاوي رو ناهيي (روژ).

ئه گه نەرد يي راوهستياي با و نه زڅرېبا نيڅا نەردى دا رو ناهي (روژ) بيت و نيڅا نەردى دا تاري (شهف) بيت.

ویننی ژماره (۶)

ویننی شہف و روژا

٢- لقينا سالانه :

دهمى ئەرد ل دۆر روژى دزفريت ل جھى خو نا راوہستيت، بەلکو لىسەر
خولگەيە كى جيگير ل دۆر روژى دزفريت، ئەف زفرينە ب سالە كى تەمام ديت،
تېيىنى دەيتە كرن كو تىروژكا روژى ب ستوونى لىسەر كەمەرە ئەردى (ھيلا
يەكسانى) نا مينيت، بەلکو تىروژكا ستوونى دناقبەرا ھەردو خولگەي كىفزالە
و كارك ب دريژيا سالى دەيت و دچيت ئەفەژى ژ بەر خاريا تەوهرى ئەردىيە
و ەكى مە بەرى نوکە گوټى، ئەف دياردى ديژنى (لقينا روالەتيا روژى) ژ ئەنجامى
لقينا سالانە يا ئەردى دياردا ھەر چار وەرزا پەيدا ديت.

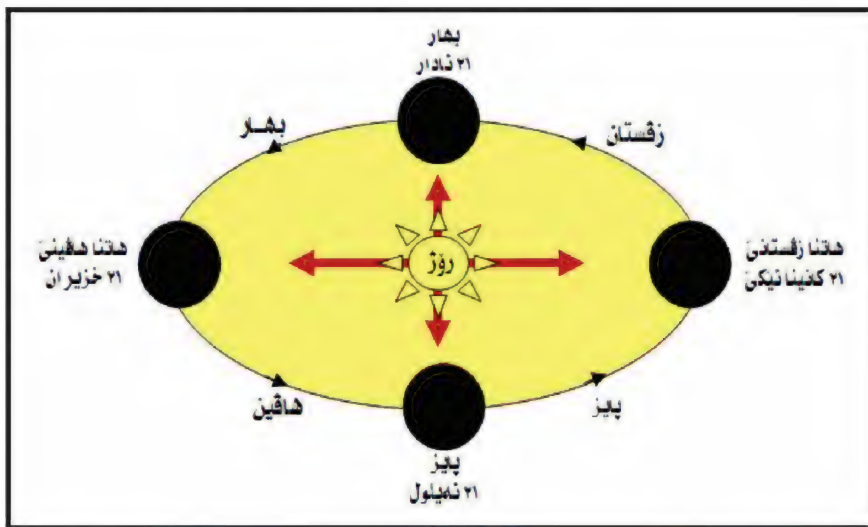
د شياندايه ئهگهريڻ روودانا هەر چار وهرزین سالی د فان خالاندا کورت بکهين:

ا- زفرينا ئهردی ل دور روژی ل ۳۶۵ روژا دا.

ب- شیوی وهکی هیکی یی ئه و خولگهیا ئهرد لسه دزقریت ل دور روژی.

ج- خواریا تهوهری (محور) ئهردی (رهوشا ئهردی) ب ریژا ۲۳,۵ پله. تهماشه ی وینی ژماره (۷).

ل دویف پیک هاتنا چوار وهرزین سالی لسه د ههردو نیقین ئهردی خراتیا ئهردی روون دکهت.

وینی ژماره (۷)

چوار وهرزین سالی

بازنن پانی و هیلین دریژی:

۱- بازنن پانی:

ئەو بازنن ئاشوپپنە (خەیاڵینە) ئەوین ناهینە دیتن و ل دۆرماندۆری خرا ئەردی دانە، ژمارا وان ۱۸۰ بازنن، ۹۰ بازنە ل نیقا باکووری و ۹۰ بازنن دی ل نیقا باشووری و مفايي قان بازا بو زایننا هەریمین ئاف و هەواينە ل جیهانی ب شیوهیه کێ گشتی.

* نیشانین بازنن پانی:

- أ- بازنن پانی بازنن تەمامن ل دۆرمانی ئەردی و خریا ئەردی دانە.
- ب- پەيقا باکوور و باشوور لگەل بازنن پانی دەینە بکارئینان وەکو دیژن بازنن پانی ۴۰ باکوور یان ۴۰ باشوور.
- ج- ئەگەر ل هیلا یە کسان بەرەف جەمسەرا بچین ئەف بازنن پانی دی بچووک بن، ئەف چەندە وی دگەهینیت بازا هیلا یە کسانى مەزنترین بازنەیه و بچووکتین بازنە بازنەیا ۹۰.
- د- بازنن پانی دگەل ئیک و دو د تەریبن (بەرامبەر ئیکن) و ئەگەر دریژ کەین نا گەهە ئیک و دوو.
- ه- بتنی هیلا یە کسانى ب هیلا سفر یان هیلا بناغی دەیتە دانان و هیچ هیله کا دی جەه وی ناگریت، چونکی مەزنترین بازا خرا ئەردی یە و دکەتە دو بەشین وەك ئیک (یە کسان).

د وان بازنیټ پانی یې سهره کی دا مفا بو فقه کولینې ئاف و ههواى ههنه، بازنا هیلا یه کسانى، بازنا پانى ۲۳،۵ باکور کو ب خولگا کيقراله دهیته نیاسین و بازنا پانى ۲۳،۵ باشوور کو ب خولگا کارک دهیته نیاسین، ههروهسا ههردو بازنیټ جه مسهرا، بازنا پانى ۶۶،۵ باکور کو ب بازنا جه مسهري باکور دهیته نیاسین و بازنا پانى ۶۶،۵ باشوور کو ب بازنا جه مسهري باشوور دهیته نیاسین، ته ماشه ی شیوی هژماره (۱۴) بکه.

۲- هیلین دریژی:

ب راستی نیف بازنه یان کفان ئهقهژی ههر د ئاشوپینه (خه یالینه) لسه خرا ئهردی کیشاینه، ههردو جه مسهري باکور و باشوور دگه هینه ئیک، ژمارا فان هیلا ۳۶۰ هیلن، روژههلات ۱۸۰ و روژئافا ۱۸۰ مفایي فان هیلا بو زانینا ده می یه ل نافچین جودا جودا لسه خرا ئهردی.

نیشانین هیلین دریژی:

أ- نیف بازنیټ د جه مسهردا دگه هنه ئیک، ئانکو ئهف بازنه د ته ریب نین.

ب- په یفا روژههلات و روژ ئافا دگه لدا دهینه بکارئینان چونکی ئهقهژی وهک بازنیټ پانی هژمارا وان دوباره دبیتن وهک دبیزین هیلا ۴۰ پیدقیه دیار بکهین ۴۰ روژههلاته یان روژئافیه.

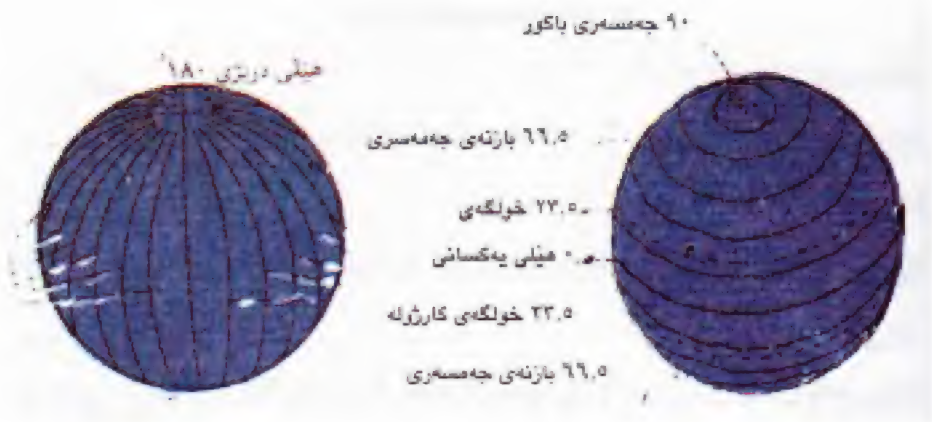
ج- دهیلین درېژیدا هر هیله کا بیت چیدیت بیته هیلا سفر و بیته بناغه (شهنگسته) بو دابهشکرنا هیلین دی، نوکه هیلا سفر نهو هیله یا د سەنتا گەردوونی یا (گرینویج) دا دبوریته نهوا دکهفیته نیژیکی باژیږی لهندهن ئەف هیله ب ریکهفتنا دهولهتان کره هیلا بناغه.

په یوهندی دناقبه را هیلین درېژی و دهمی:

وهکی دزانین گوویا زهوی ل دور تهوهری خو دزفریت د ۲۴ دهزمیرادا زفرینا خو تهمام دکهت، زفرینا نهردی ژ روژئاڤا بهرهف روژهلاته، بیروکا پیشانا دهمی باژیږ و دهفهره لسه رقی یا دروست بووی زفرینا عهردی د ۲۴ دهزمیراندا تمام دبیت، دقې دهمیدا هه موو هیلین درېژی بهرامبهری تیروژکا روژی دبن، ئانکو د دهمی ۲۴ دهزمیراندا ۳۶۰ هیلین درېژ بهرامبهری تیشکا روژی دبورن. نهری د دهزمیره کیدا چهنه هیل دبورن؟

به رسف $360 \div 24 = 15$ هیل رامن نهوه کو ب دهزمیره کی ۱۵ هیل بهرامبهری تیشکا روژی دبورن، هه که د ئیک دهزمیر دا ۱۵ هیل ببورن نهری ئیک هیل ب چهنه دی دبوریته $60 \div 15 = 4$ خولهک چونکه نهرد ژ روژئاڤا بو روژهلاتی دزفریت، ئانکو دهفهرین روژهلاتی ل دهمی روژهلاتی زیتر روژ لی دهلیت ل چاف دهفهرین روژئاڤا ب رامنه کا دی دهفهرین روژهلاتی دهم پیشتره ل چاف دهفهرین روژئاڤای بو ههر هیله کا درېژی ماوی (۴) خولهکا.. تهماشه ی وینی ژماره (۸) و ژماره (۹) بکه.

وینّی ژماره (۹)
هیلین دریژی

وینّی ژماره (۸)
بازنین پانی

زاراف

Moon	۱- ھەيڤ
Sun	۲- رۆژ
Heat	۳- گەرم
Light	۴- رۆناھى
Star	۵- ستېر
Planet	۶- ھەسارە
Rotation of Earth	۷- زفراندنا ئەردى
Season	۸- وەرز
Parallel Latitude	۹- بازىن پان
Meridians Latitude	۱۰- ھېلېن درىژى
Eguator	۱۱- ھېلا يە كسانى (كەمەرى)
Tropic of Cancer	۱۲- خولگا كىڭىزالەھى
Tropic of Capricorn	۱۳- خولگا كار كى
Artic Circle	۱۴- بازىن جەمسەرى باكوور
Antarctic Circle	۱۵- بازىن جەمسەرى باشوور
North Pole	۱۶- جەمسەرى باكوور
South Pole	۱۷- جەمسەرى باشوور

پرسیارین پشکا دووی

پ ۱ / ئەقین خوارى پیناسه بکه:

- ۱- بازین پانی   ۲- هه سارین گهروک   ۳- تهوهرى ئهردى

پ ۲ / راست و خهله تین ئەقین خوارى دیاربکه دگهل راستیا خهله تیا.

- ۱- پيشكهفتنا زانیاری چه سپاند کو شیوی ئهردى ب تمامی یی خره:
۲- زفرینا ئهردى ل دویف خودا وه کی زفرینا میلی ده مژمیری یه.
۳- چه ند به رهف باکوور و باشوورین هیلا یه کسانى بچین شیوی بازین پانی
بجووک دبن.

۴- مفایی بازین پانی بو دیار کرنا جه و ده مییه لسه ر ئهردى خر.

۵- هه سارین گهروک گهرمی و رو ناهیی ژ روژی وهر دگرن.

پ ۳ / ئە گهرین ئەقین خوارى دیار بکه:

- ۱- تیروژکا روژی ب ستوونی یان نیژیکی ستوونی د ناهه را ههردو خولگین
کیژاله و کارک ب دریژیا سالی دهیت و دچیت.
۲- ههست نه کرن ب لئینا ئهردى.
۳- هه بوونا ژیانى لسه ر ئهردى.

پ ۴ / ئەفان قالاھيىن خوارى پربكە:

۱- دوور يائەردى ژرۇژى دېلا ----- دەيت پىشتى ھەردو
ھەسارىن ----- و ----- .

۲- ژمارا ھەسارىن گەرۆكىن ل دور روژى دزقن -----
كو نيزىكترين ھەسار ژ روژى ----- و دوورتري
----- .

۳- ژ ئەنجامى لقينا سالانە يا ئەردى دياردا ----- پەيدا
دبيت و ژ ئەنجامى لقينا روژانە يا ئەردى دياردا -----
پەيدا دبيت.

پ ۵ / بەحسى ل دويش ئيك ھاتنا چار وەرزيں سالى ل ھەردو نيقين ئەردى خر
بكه پاشى ب ويّنه دياربكه.

پ ۶ / جوداھى د ناڤەرا ھيلين دريژ و بازيں پانى چنە؟ ب ويّنهى دياربكه.

پشکا سیی سروشتی پیکھاتنا تیقلی ئەردی

وەك د زانین مادده د سروشتی دا ب سی شیوا دهیته دیتن ئه‌وژی رهق و شل (روون) و گاز، بهرگین ئه‌ردی ژى ئەف (۳) شیوین وه‌رگرتی. ئانكو ئەم دشین بیژین بهرگین ده‌ورو به‌رین ئه‌ردی ئەفه‌نه:

۱- بهرگی رهق (بهرگی به‌ری):

ئەفه رووبه‌ری ه‌شکاتی یا خرا ئه‌ردیه ئانكو کیشوه‌رن، پیک ده‌یت ژ که‌فر و به‌را کو ه‌نده‌ك ژ ئەگه‌ری بو‌رینا سالان هو‌وربوون و بو‌ینه (ناخ) ئەفی ئاخى پتریا به‌رگی رهق یا نخافى و ریزا ئەفی به‌رگی دگه‌هیتە نیزیکی ۳۰٪ ژ رووبه‌ری خرا ئه‌ردی.

۲- بهرگی ئافی:

ئەو پشکا خرا ئه‌ردی یه‌ ئەوا ب ئافی هاتیه‌ نخافتن، مەبه‌ست ژ فی به‌رگی زه‌ریا و ده‌ریا و ده‌ریایین بچووکن و کو رووبه‌ره‌کی مەزن یی خرا ئه‌ردی فه‌گرتیه، دگه‌هیتە نیزیکی ۷۰٪ ژ رووبه‌ری خرا ئه‌ردی.

۳- بهرگی گازی:

ئەف به‌رگه‌ دگه‌هیتە ده‌ورو به‌ری ه‌موو خرا ئه‌ردی ب ئاف و ه‌شکاتی فه‌ ژ به‌ر کو بارا پتر یا پیکه‌اتنا وی گازه‌ وه‌که‌ گازا نایتروجین و ئوکسیجین و دووانی ئوکسیدی کاربون و ه‌ملا ئافی ژ به‌ر ه‌ندی ب فی ئافی هاتیه‌ نیاسین.

۴- بهرگی زیندی:

ئەفی به‌رگی چ راستی بو‌ نینه، به‌لی ژ تیکه‌لبوونا ئەوان (۳) به‌رگین سه‌ری یی دروست بووی، بو‌ ئەگه‌ری دروست بوونا ژیانى لسه‌ر خرا ئه‌ردی وه‌کی ژيانا مرو‌فی و گیانه‌وه‌ر و رووه‌کی، ه‌هر ژ به‌ر فی چه‌ندی هاته‌ ناف کرن ب به‌رگی زیندی.

دابه شېوونا گشتی یا هشکاتی و ئافی:

هشکاتی و ئاف رووی خرا ئهردی پیک دئینن. هشکاتی ئه و رووبه رین خرا ئهردینه که بلندتره ژ ئاستی رووی دهریا و ئافی نه نخافتینه و ئه فان رووبه را دبیزنی کیشوهر (قارات)، بهلی ئاف ده قهرین نزمین به رفو هه ده دگریت کو دبیزنی زه ریا و دهریا و دهریا یین بچووک.

نیشانین دابه شکرنا ئاف و هشکاتی:

ئه گهر ته ماشه ی نه خشی هژماره (۷) و هژماره (۸) بکهین کو دابه شکرنا هشکاتی و ئافی لسه ر خرا ئهردی نیشان ددهن دی ئه قه بومه دیاربن:

۱- رووبه ری هشکاتی خرا ئهردی ژ رووبه ری ئافی کی مته، ژ بهر کو رووبه ری هشکاتی نیزیکی ۳۰٪ ی ژ رووی ئهردی دگریت، بهلی رووبه ری ئافی نیزیکی ۷۰٪ ی ژ رووی ئهردی دنخیت.

۲- پرانیا هشکاتی دکه قیته نیفا باکووری خرا ئهردی و ۵۲٪ ی نیفا باکووری خرا ئهردی هشکاتی و بتنی ۴۸٪ ی ئاف ده دگریت، لی ئه ف دابه شکر نه ل نیفا باشووری خرا ئهردی به روفازییه، ریژا رووبه ری ئافی دکه هیته ۹۴٪ ی لی رووبه ری هشکاتی بتنی ۶٪ یه.

۳- به شی هشکاتی ل نیفا خرا باکووری وه سا دیار دبیت کو پیکه ده دگریداینه. بهلی د نیفا خرا باشووری دا ژیک دوور دبن.

نەخشی ژماره (۷)

دابەشکرنا ئاف و هسکاتی ل جیهانی

نیفا خرا ئەردی یا ئاف

نیفا خرا ئەردی یا هسکاتی

نەخشی ژماره (۸)

دابەشکرنا هسکاتی و ئافی ل هەردو نیفین خرا ئەردی

۱- بهرگی رهق (بهرگی بهری)

کیشوهر ئهو بهشی هسکاتی یی بهر فرههه ئهوی کول ئاستی رووی دهریایی بلندتر. و ئهو بهشی هسکاتیا خرا ئهردی پیک دئینن پیکهاتینه ژ (۷) کیشوهران کو ئاسیا مهزنترین کیشوهره و ئوستورالیا بچوو کترینه. ته ماشه ی نه خشی ژماره (۱) بکه

ناقئ کیشوهره و رووبه ری وان :

ز	ناقئ کیشوهری	رووبه رب کم
۱	ئاسیا	۴۴۴۱۳۰۰۰
۲	ئفریقیا	۳۰۳۱۹۰۰۰
۳	ئهمریکا باکوور	۲۴۲۳۴۰۰۰
۴	ئهمریکا باشوور	۱۷۸۴۷۰۰
۵	جهمسهری باشوور	۱۳۱۸۰۰۰۰
۶	ئهوروپا	۱۰۵۲۷۰۰۰
۷	ئوسترالیا	۸۵۱۱۰۰

خشی ژماره (۱)

تیبینی : ئەف خشته بتی بو پیزانیایه.

بلندی و نزمیا روویئ نەردی (تۆپوغرافیا نەردی) :

روویئ کیشوهران ئیک بلنداھی نینه، بەلکو ژ جەهەکی بو جەهەکی دی جودایی
هەیه، و ئەف بلنداھییه ل دویف ئاستی روویئ ئافا دەریا و زەریایان دەینە
پیشان، گەلەك شیوین جودا جودا هەنە دبێژنی بلندی و نزمی ئەف شیوہ زی
ئەقەنە:

أ- دەشت:

ئەو جەن ئەوین پتیا رووین وان د راست و لسه ئاستی روویئ دەریایی هەند
د بلند نین و هییدی هییدی بلند دبن، ب جوړه کی د دەشتین بەرفرە هدا هەست
پی ناکهین، وەکو دەشتین ناڤهرا دو رووباران ل عیراقی و شارەزوور ل هەریمما
کورستان.

وینی ژماره (۱۰)

وینی دەشتهکی

ب- دۆل و نهال:

ئەو ئەردى نزم و تەنگ و لاكىشانەيە، ئەوى دناق بلنداھيا دا دريژ دىن و بارا پىژ ژ وان دگەل چيا دا دروست دىن، وەكى نهالا (خەرەندى رەواندوزى، و ھندەك نهالين دى يين ھەين كو ب ھاريكاريا ھندەك ئەگەرين دى دروست دىن وەك شكاندن و ھريان و داچوونى.

ج- بانى:

ئەو جە و ئەردين بلندن ئەوى روويى وان يى راست و رەخ و تەنيشتين زوريا لايين وان نشيغن (ليژن)، و ھندەك جارا لسەر روويين وان نهال و چيا گرين ھەين، ئوونە بو بانى، بانيا (تبت) ل ئاسيا كو بلندترين و فرەھترين بانىە د جيھانى دا، ھەر وەسا ل ھەريما كوردستانى بانيا (مەقان) ل ناچا چەمچەمال.

د- گر و چيا:

گر ئەو جە و ئەردين بلندن، رەخ و تەنيشتين زور دنشيغن (ليژن) وەك گرين (ھەمرين) كو دبيتە سنوورى سروشتى يى باشوورى كوردستانى، بەلى چيا ئەردەكى بلندە و ھندەك جارا بلنداھيا وى ژ (۱۰۰۰) م ب چاف ئەردين دەورو بەردا، كوپيتكىن وان د تيژن و رەخين وان نشيغن (ليژن)، ھندەك جار چيا پىكفە دى وەكى زنجيرى بن يان دى بتى بن و ئوونە بو قان زنجيرا چيايى زاگروس و پىرەمەگرون ل ھەريما كوردستانا عىراقى و چيايىن ھەمەلايا ل ئاسيا. جوداھى دناقبەرا چيا و گرا دا د بلندى و نشيغى و تيژيا كوپيتكاندا ھەيە.

وینّی هژماره (۱۱)
وینّی گرہ کی

وینّی هژماره (۱۲)
وینّی چیاہ کی

به‌رگى ئاقى:

مەھەست ژ ڧى به‌رگى رووبەرەكى ئاقى يى مەزنە وەكى زەريا و دەريا و دەريايىن بچووك، زەريا و رووبەرەكى ئاقى يى گەلەك بەرفرەھ و كوورن و ل دور كىشورە وەرھاتىنە، ئاقا وان يا راوەستايى نىنە بەلكى ب شىوى پىل د لڧىت، مەزنىن زەريا ژى زەريايى ھىمنە رووبەرى وى ھندى رووبەرى ھشكاتيا خرا ئەردى دىت.

بچووكترىن زەريا زەريا بەستى باكوورە. تەماشەى خشتى ژمارە (۲) بكە:

زەريا و رووبەريىن وان:

ز	ناقى زەرياي	رووبەر ب مليون كم ^۲
۱	پاسفيك (ھىمن)	۱۶۵
۲	ئەتلىسى	۸۲
۳	ھىندى	۷۳
۴	بەستى باكوور	۱۴

خشتى ژمارە (۲)

دەريا وەكى زەريايە لى رووبەرى وان بچووكترە دەولەتا و بەشىن وان ژىك جودا دكەت، ئەڧەژى دىنە چەند بەشەك. گرنگترىن وان ئەڧەنە:

أ- دەريايىن دەرڧەيى (البحار الخارجية):

دەريايىن دەرەكى: ئەو رووبەريىن ئاقىنە ئەوين دكەڧنە ئاقبەرا رەخىن كىشورە و كوۆمىن گزىرتا وەكى گزىرتا كو ژ زەريا جودا دكەت وەكى دەرياي چىن و دەرياي عەرەب.

ب- دهريايي ناههكي (البحار الداخلية):

ئەو رووبەرین ئاقینە ئەوین دکهفنه دناڤ کیشوهر ادا ب دهر بهنده کي تهنگ دگههنه زهريا وه کي دهريايي ناههراست و دهريايي سور.

ج- دهريايين گرتي (البحار المغلقة):

ئەو رووبەرین ئاقینە ئەوین ژ ههموو لاقه ب هشکاتيي دورپيچ کري نا گههنه زهريا، وه کي دهريايي مري و دهريايي قهزوين.

گرنگيا دهريا و زهريا:

۱- دهريا و زهريا ريکين فهگوهاستنا ئهريزان و ب ساناهي بو فهگوهاستنا کهل و پهل و هاتن و چووني بکار دهين.

۲- ژيدهره کي مهزنه بو راڤکرنا ماسيا کو بهشه کي باشي خوارنا مروفي ل جيهاني پيکدئين.

۳- گهلهک جوړين دهراهمتي تيدا ههنه وه کي نهفتي و خي و ئيسفهنجي و مهرجانان.

۴- کارتيکر نهکا مهزن يا ههه لسهر ئاف و ههوايين دهفهريين دهو روبهرا.

۳- بهرگي گازی:

بهرگي گازی ئەوژي بهشه که ژ ئهردی وه کي بهرگي ئاخى و بهرگي رهق گرنگيه کا زور يا ههه ناهيليت تيشکين روژي يين زيانکهه بگههنه سهه ئهردی، ههروهسا ئهردی دپاريژيت ژ بلندبوون و نزمبوونا زورا پلا گهرمي ناههنده که بو فهگوهاستنا پيلين دهنگي و روناهيا روژي دروست دکهت.

ئەف بهرگه ژ چهند گازا پيکدهيت ژ وان ژي نايتروجين ۷۸٪ و ئوکسجين ۲۱٪ ئانکو ههه بتي ئەف ههردو گازه ۹۹٪ ژ ئەفی بهرگي پيکدئين. گازين دی و کهرستين رهق و روون لئاڤ فی بهرگي

بهس ۱٪ ژ فی بهرگی پیک دئینن، ههروهسا ژ چهند چینن ستووراتیا وان جودا پیکدئینن. ل ئاف فی بهرگیدا گوهرینن سهقا و ئاف و ههواى رووددهن ژ بهر گرنگیا فی بابهتی کارتیکنه کئی لسه چالاکیین مروفا دکهت، پیچهک بهرفرهتر دى بهحسی فی بهرگی کهین ئهوزی ب ریکا بهحسکرنا سهقا و ئاف و ههواى.

سهقا (الطقس):

رهوشا ئهوی بهرگی گازیه ئهوی ل دور خرا ئهردی دا هه ی ژ لایى پلا گهرمی، پهستانا ههواى، با، شى، دابارین، بو دهمه کئی کورت ل جهه کئی دهست نیشانکری وه کئی کو بیژین سهقایى ئهفرو ل باژیری ههفلیری یی ساره و بارانه.

ئاف و ههوا (المناخ):

تیکرایا رهوشا ئهوی بهرگی گازیه ئهوی ل دور خرا ئهردی دا هه ی ژ لایى پلا گهرمی بهستنا ههواى، با، شى و دابارین بو ماوه کئی دریژ و جهه کئی دهست نیشانکریدا، وه کئی بیژین ئاف و ههوا یی دهفهرین چیا یین ههریما کوردستانی د زفستانی دا د سارن و ب بارانن و ل هافینی ژى پلا گهرمی یا ناوهنده (نه گهرمه نه ساره) و یا هشکه، ژ ئهجامی فان دو پیناسین کورت یا سهقا و ئاف و ههوا بومه دیار بوو وه کئی ئیکی و جوداهى دناقههرا ههردو پیناسا دا یاهه ی، وه کئی ئیکن کو ههردو بهرگی گازى شلوفه دکهن ژ لایى فان چار رهگهزین هاوبهش ل ئاف بهرا واندا هه ی، بهلى نه وهک ئیکن هندهک جودایی هه نه سهقا بارودوخه کئی کورت یی بهرگی گازى شلوفه دکهت بهلى ئاف و ههوا بارودوخى شلوفه دکهن بو ماوه کئی دوور و دریژ تیکرایا بارى سهقایه.

ره‌گه‌زین سه‌قاي و ئاف و هه‌وای:

سه‌قا و ئاف و هه‌وا د چوار (٤) ره‌گه‌زا دا فه‌کولینا دکه‌ن هه‌که دابه‌ش که‌ین
ل دو‌یف گرنگیا وان ئه‌فه‌نه:

١- پلا گهرمی ٢- په‌ستانا هه‌وای

٣- با ٤- شی و دابارین.

ژبه‌ر گرنگیا فان بابه‌تا پیچه‌ک بدریژتر لسه‌ر هه‌ر ئیک ژ وان دی ئاخقین.

١- پلا گهرمی:

ب ره‌گه‌زی ئیک یی سه‌قا و ئاف و هه‌وای ده‌یته دانان، ژ هه‌مووا گرنگ‌ژه و
کارتیکرنی لسه‌ر ئه‌وین دیژی دکه‌ت، په‌یوه‌ندیه‌کا ئیکسه‌ر بژيانا هه‌موو زیندین
لسه‌ر خرا ئه‌ردی فه‌ یا هه‌ی کارتیکرن لسه‌ر ساخله‌می و هه‌موو چالاکیین مرو‌فی
هه‌ی وه‌کی کشتوکال، گیانداری و بازرگانی و پیشه‌سازی.

أ- ژیده‌رین گهرمی:

روژ گرنگ‌ترین و مه‌زن‌ترین ژیده‌ری گهرمیا هه‌وایه لسه‌ر خرا ئه‌ردی ب شیوی
وزه‌ی و ب ریکا تیروژکا دگه‌هیته سه‌ر ئه‌ردی پاشی رووی ئه‌ردی پیچه‌کی
ژی دمیژیت ئه‌وا دیژ دی ده‌ته‌فه، هه‌وایی ده‌ورو به‌رین خرا ئه‌ردی و پی گهرم
دبیت، ژ بلی روژی لناف جه‌رگی ئه‌ردی دا ژی به‌ره‌کا زور کیم دده‌ته به‌رگی
گازی ئه‌وژی ب ریکا گرکان روده‌رکه‌فتا گهرماتیا، به‌ره‌کا زور کیم یا فی
گهرمی ژ چیکرنا مرو‌فی یه. سوته‌مه‌نیی بکاردئینن بو پیشه‌سازیا و خو پی گهرم
دکه‌ن و پیدقیین خو یین دی یین ژيانا خو یا روژانه.

ب- ئەو ئەگەر ئىن كار ل پلا گەرميا ھەواى دكەن:

ئەو پلا گەرمى ئەوا ژ تىروژكا روژى بەرھەم دەيت ل ھەموو دەقەرا و ل ھەموو دەما وەكى ئىك نىنە، دەقەرا ھەى يا سارە يا ھەى يا ناوەندى يە يا ھەى يا گەرمە ھەروەسا ب گۆھۆرىنا دەمى دەيتە گۆھۆرىن، وەكى جوداھيا دناڤ بەرا پلا گەرمى ل ھاڧىن و زڧستانا و شەڤ و روژا، ھۆيىن ڧان جوداھيان ژى دزڧرنە ڧە بو ڧان ئەگەرا:

۱- گۆشا كەڧتنا تىشكا روژى:

مەبەست ژى پىڧانا وى گۆشى يە كو تىروژكا روژى ل گەل ئەردى دروست دكەت ھەتا گۆشە ستوون و نىزىكى ستوونى بيت، دى دەقەر زىدەتر گەرم بيت، بەروڧاژى ڧى ھەتا گۆشە خار و نىزىكى خارىي بيت ئەو دەقەر دى كىمتر گەرم بيت ئەڧەژى بو ڧان ئەگەرا دزڧرىت:

ا- تىروژكا ستوونى دەمەكى كىمتر دبرىت ھەتا دگەھيتە سەر ئەردى ئانكو رىكەكا كىمتر دبرىت رىژەكا كىمتر ژ گەرمى بەرزە دكەت، بەروڧاژى تىروژكا خار كو دەمەكى زۆرتەر دبرىت و گەرمەكا زۆرتەر بەرزە دكەت.

ب- تىروژكا ستوونى لسەر رووبەرەكى بچووك كوم دبىت و زۆرتەر گەرم دكەت، بەلى تىروژكا خار سەر رووبەرەكى مەزىنر كومدبىت و كىمتر گەرم دكەت، تەماشەى وىنى ھژمارە (۱۳) بكە.

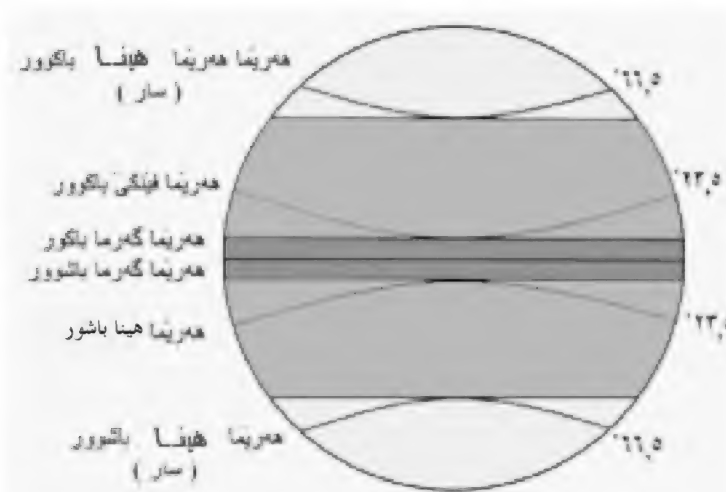
وینى ژمارە (۱۳)
تىروژكا خار و تىروژكا ستوونى

۲- کورت و دریژیا روژی:

هندي روژ دریژتر بیت گهرمی دی زیده تر هیته بهرهمینان نهغه ل روژین دریژین هافینا کوردستانی ههست پی دهیته کرن و دریژیا روژی ل هافینی ل وهلاتی مه دگه هیته نیژیکی (۱۴) دهژمیرا بهروفازی فی روژین زفستانی کو د کورتن و دگه هه نیژیکی (۱۰) دهژمیرا ژبه رهندي دهغه را مه کیتر گهرم دبیت.

۳- پاقریا ههواي:

نه گهر ههوايي پاقر و بژین بیت برهکا زورتر یا تیروژکا روژی دگه هیته سهر ئهردی، نه گهر ههوايي پاقر نه بوو توز و گهر دیلین رهق و شل و ههلا نافی زورتر تیدا بوو، نهغه ری دگرن ل تیروژکا روژی و بهرهمینانا گهرمی کیتم دکهن، ژ نهجامی وان هوپان یین مه بهحس کری دیار دبیت کو دهغه رین سهر خرا ئهردی گهرما وان وهك ئيك نینه، د شیاندایه خرا ئهردی ژ لایي کیمیقه دابهش بکهین لسه ران دهغه رین ل خوار: تهماشه ی وینی هژماره (۱۴) بکه

وینی ژماره (۱۴)

دهغه رین گهرمی لسه ر خرا ئهردی

۱- دهقہرا گہرم:

دکھڙیتہ دنابقہرا ہمدو خولگان دا، خولگا کيڙالہ ل باکووری و خولگا کارک ل باشووری دناف ہمدو بازین پانی ۲۳,۵ باکوور و باشوور و پلہیا گہرمی ب شیوہ کئی گشتی یا بلندہ لقیٰ دهقہری ب دریڑاہیا سالی ژ بہر کو تیشکا روژی ب شیوہ کئی ستوونی یان نیڑیکی ستوونی دکھڙیتہ قیٰ دهقہری.

۲- دو دهقہریٰ ہین:

ا- دهقہرا ہینا باکوور. ب شیوہ کئی گشتی دکھڙیتہ دنابقہرا خولگا کيڙالہ و بازنی جہمسہریٰ باکوور، نانکو دنابقہرا ہمدو بازین پانی ۲۳,۵ - ۶۶,۵ باکوور.

ب- دهقہرا ہینا باشوور:

ب شیوہ کئی گشتی دکھڙیتہ دنابقہرا خولگا کارک و بازنی جہمسہریٰ باشوور دا نانکو دنابقہرا ہمدو بازین پانی ۲۳,۵ - ۶۶,۵ باشوور. نہ گہریٰ ہینیا فان دهقہران زی، دزقیرتہ قہ بو خاریا تیشکا روژی.

۳- دو دهقہریٰ سار:

ا- دهقہرا سارا باکوور دکھڙیتہ دنابقہرا بازنی جہمسہریٰ باکوور و جہمسہریٰ باکوور دا نانکو دنابقہرا بازنی پانی ۶۶,۵ - ۹۰ باکوور.

ب- دهقہرا سارا باشوور دکھڙیتہ دنابقہرا بازنی جہمسہریٰ باشوور و جہمسہریٰ باشوور دا، نانکو دنابقہرا ہمدو بازین پانی ۶۶,۵ - ۹۰ باشوور. نہ گہریٰ ساریا قیٰ دهقہریٰ خاریا زورا تیشکا روژی یہ.

پیشانا پلا گهرمی:

گهرم ب پله دهیته پیشان ل وهلاتی مه پیگیری ب پلا سهدی دهیته کرن، پلا (سفر) پلا بهستنا ئاخی یه و پلا (۱۰۰) پلا کهلینا ئاخییه، وهك دی بیژین پلا گهرمیا دهقهره کی ل دهمه کی دیار (۳۰°) سهدییه، نهو پلا گهرمیا ههوایه ل سیبهری هاتیه توّمار کرن، لئینا ههوا ی یا نازاده و ل بلندیا ۱،۵ - ۲ م توّمار کریه.

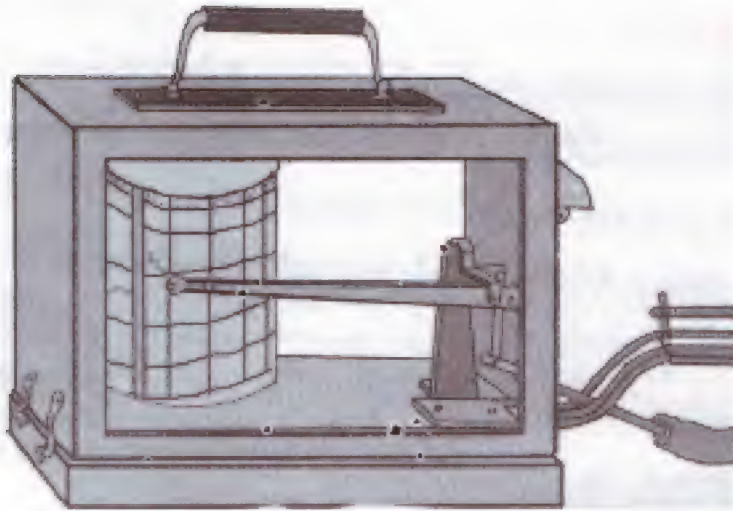
ئهف ئامیرین پلا گهرمی توّمار دکهن گهلهك شیوه و جوړین جودا ههنه (تهماشه ی وینن ژماره (۱۵ - ۱۶ - ۱۷) بکه.

أ- گهرمیا پیشانا بلندترین پله وینن ژماره (۱۵)

ب- گهرمیا پیشانا نرمترین پله وینن ژماره (۱۶)

وېنې ژماره (۱۷)

ج / گهرمی پېشا تومار کهر = پېرموگراف

۲- په ستانا ههواى (فشارا ههواى):

ئەف بهرگى گازى يى ل دۆرمانى خرا ئەردى دزفريت ماددهيه و فالاتيەك يا پرکرى و سەنگ و کيش ههيه، فى کيشى دبېژنى په ستانا ههواى، ئانکو په ستانا ههواى يا پېکھاتيە ژ گرانيا ستوونه کا ههواى ل دوماهیکا بهرگى گازى ههتا ئاستى روويى دەريای، ئەفەژى يە کسانە دگەل گرانيا ستوونه کا بلنداهيا وى ۷۶ سم لسه ر ئیک سەنتيمەترا دوجار کى.

أ- ئەو ئەگەرین کارل په ستانا ههواى دکهن:

په ستانا ههواى دهيتە گوهورين ژ دەفەرە کى بو دەفەرە کى و ژ دەمە کى بو دەمە کى دى ئەگەرین فى گوهورينى دزفرن بو:

۱- پلا گهرمى: په يوه ندى دناقبره پلا گهرمى و په ستانا ههواى دا په يوه ندىه کا بهروفازيه، ئەگەر پلا گهرما دەفەرە کى بلند بوو دى په ستانا ههواى نزم بيت، ژ بهرکو ههوا زیدەتر دهيتە ژیک کيشان.

و ژيک دوور دکه ښت و گرانيا وى کيم دبیت. هه که پلا گهرمى نزم بوو دى پهستان بلند بیت و گرانيا وى دى زیده تر لی هیټ.

۲- هه لئا ئافى: په پوهندی دناڅه را هه لئا ئافى و پهستانا هه وای دا دیسان بهر وڅایه. ئانکو نه گهر هه لئا ئافى ل هه وای دا زیده بوو دى پهستانا هه وای نزم بیت. ژ بهر کو هه لئا ئافى سفکتره ژ هه وای.

۳- بلندی و نزمی ژ ئاستى روویى ده ریایى: چهند ئاستى روویى ده ریایى بلند بیت پهستانا هه وای نزم دبیت، ژ بهر کو ژ لایه کی دریژیا ستوونا هه وای کورت دبیت ژ لایه کی دښه چینى سهرى یين هه وای کیښا وان کیمتره بهلى نزمبوون ژ ئاستى روویى ده ریایى، پهستانا هه وای بلند دکهت، ژ بهر کو ستوونا هه وای دریژتر دبیت و گاز و پیڅهاتین سهنګین ل ویرى د زیده ترن.

۴- تهوژمى هه وای: ئانکو بزافا هه وایه، نه گهر ژ خارى بو سهرى بوو دبیزنى (تهوژما سهرکهفتى) نه گهر ژ سهرى بو خارى بوو دبیزنى (تهوژما ډاکهفتى) ههر دهڅه ره کا تهوژما هه وای ډاکهفتى بیت پهستانا هه وای ل ویرى بهرز دبیت، چونکه کوم دبیت و دکهښته سهر ئیک ل وى دهڅه رى، بهلى هه بوونا تهوژما هه وای یا سهرکهفتى دبیته نه گهر نزمبوونا پهستانا هه وای ل وى دهڅه رى.

ب- دهڅه رین پهستانا هه وای لسهر خرا نهردى:

ژ بهر وان نه گهرين کو بهرى نوکه مه به حس لی کرى هم دشين خرا نهردى دابهش کهين بو چهند نافچين پهستانى نهوژى نهڅه نه: تهماشه وینى ژماره (۱۸) بکه

وینې ژماره (۱۸)

دهقهرين پهستانا ههواى لسهر خرا ئهردى و ئاراستين لښنا باى.

۱- دهقهرين پهستانا نرم ل دهوروبهري هيللا يه كسان:

ئەف دهقهره دكهفته دناقهرا (هيللا يه كسانى - ۵ پله) يا باكور و باشوورى هيللا يه كسانى، ئەگهري نرميا پهستانا قى دهقهرى فهدگهريته: بلنديا پلا گهرمى، ههبوونا تهوژما ههوايى سهركهفتى، زوريا ريژا ههلا ئاقي د ههوايى دهقهريدا.

۲- دو دهقهرين پهستانا بهرزل دهوروبهري خولگا:

ئەف ههردو دهقهره دكهفته دهوروبهري ههردو بازني پاني ۳۰ باكور و باشوورى هيللا يه كسانى، ئەگهري سهره كى يى بلنديا پهستانى ل فان ههردو دهقهره فهدگهريته بو، ههبوونا تهوژمى ههوايى داكهفتى كو د بنهردا ژ دهقهرين هيللا يه كسانى سهركهفتينه.

۳- دو دهقهرین پهستانا نیمچه نزم ل بازین پانین دوور:

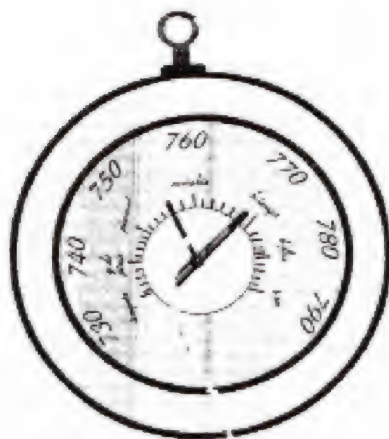
ئەف هەردو دهقەرە دکەڤنه دەورو بهری بازنی پانی ۶۰ باکور و باشووری هیلا یه کسان، ئەگەری سەرەکی یی نزمیا پهستانی ل فان هەردو دهقەرا دزقریت بو هەبونا تەوژما هەوایی سەرکەفتی.

۴- دو دهقهرین پهستانا بهرزل دەورو بهری جه مسهران:

ئەف دو دهقەرە دکەڤنه هەردو جه مسهرین باکور و باشوور و ئەگەری بلندیا پهستانی د ڤیریدا دزقریتە نزمیا پلا گەرمی، کیمبونا ریژا شەیی، هەبونا تەوژمی هەوایی دا کەفتی.

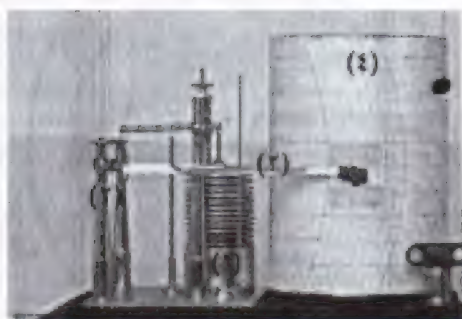
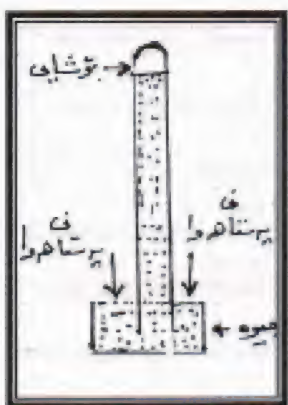
ج- پيشانا پهستانا ههواي:

پهستانا ههواي ب (ميليارا) دهيته پيشان هژماره کا زوړا دهزگه ها يا هه ي بو پيشانا پهستانا ههواي، ژ وان باروّمه ترا کانزايي و باروّمه ترا جيوه و باروگراف. (تەماشەي وينن) ژماره (۱۹، ۲۰، ۲۱) بکه.

وينی ژماره (۱۹)

پهستان پيشەر (باروّمه تري کانزايي)

وینې ژماره (۲۰) پهستان پیښه ری تو مار کهر (باروگراف)
وینې ژماره (۲۱) پهستان پیښه ری جیوه (باروومه تر)

ب- باروگراف و به شین وئ

ج- باروومه ترئ جیوه

- ۱- قودیکه کا کانزایی
- ۲- بلندکهر
- ۳- دهستک
- ۴- پوری

۳- با:

پیکدهیت ژ لثینا سروشتی یا هه وای ب شیوی ئاسویی ب ئاراسته و لثینه کا جودا جودا ژ جهی پهستانا بلند بو جهی پهستانا نرم، له ذاتیا بای دهیته گوهورین ژ دهفهره کی بو دهفهره کا دی و ژ دهمه کی بو دهمه کی دی ژ بهر فان دو نه گه را: ئیک ژ وان جوداهیا پلا پهستانی د ناچه را جهین پهستانا بلند و جهین پهستانا نرم دا هندی جوداهی پتر بیت، له ذاتی ژ دی زیده تر بیت، نهوین دی هیژا خشیانا بایه لسه ر بلند و نرمیا روویی ئه ردی هندی خشیانا بای پتر بیت له ذاتیا بای دی کیتمتر بیت.

قېچا ناڧى باى ل دويىف له زاتيا باى دهيتە گوهورين ئەگەر هاتنا باى هيدي بيت دييژنى (باهينك) ئەگەر يى نافتجى بيت دييژنى (با) ئەگەر له زاتيا وى گەلەك بيت دييژنى (باروڤه).

ا- سالوخته تين باى: (صفات الرياح):

۱- با بناڧى وى جهى دهيتە نياسين ئەوى ژى دهر دكه قيت، نمونه ئەگەر با ل باكوورى بهرهف باشوورى فه بيت دييژنى بايى باكوور. ئەگەر ل باكوورى روژه لاتى بهرهف باشوورى روژناڤا فه چوو دييژنى بايى باكوورى روژه لاتى. ته ماشه وى وىنى ژماره (۲۳) بكه.

۲- با سالوخته و نيشانين وى جهى لى دهر دكه قيت دگەل خوڤه دگه هينيت بو وى جهى دى چيتى و لسه را دبورت، هه كه با ژ جهه كى گهرم هات ڦى گهرمى دى فه گوھيزيت و ديت بيته ئەگەر دابارينى (ئەگەر ژ دهر يايى هاتيت).

۳- با ب شيوى ئاسويى ناچيت بهلكو لادانهك دكه قيته د چوونا ويدا ب ڦى جورى با د نيڤا خرا باكوورى ئهرديدا دهر دكه قيت پيچهك بلا يى رهخى راستى بو چوونا خو دا خار ديت، با ل نيڤا خرا باشوورى ئهرديدا دهر دكه قيت پيچهك بو لايى چهپى بو چوونا خو دا خار ديت، ئەڤه ژى ژ ئەگەر جودا هيا زڤرينا به شين ئەردى يه لدور روژيدا. ته ماشه وى وىنى ژماره (۲۲) بكه.

ویننی ژماره (۲۲)
لادانا بای

ب- جوړين باي:

ئهم دشيڼ باي ل دويښ دهمي هاتنا وي دابهشكهين بو فان جوړين خاري:

۱- بايي بهردهوام (بايي گشتي):

وان بايا فهدگريت ئهوين ب شيوي بهردهوام دچنه سهر دهفهرين بهربهلافين سهر خرا ئهردى، ههلكرن و رابوونا فان يا گريدايه بو دابهشبوونا گشتي يا پهستانا ههواي لسهر خرا ئهردى ئهم دشيڼ في جوړي باي دابهشكهين بو فان بهشين خاري.

۱- بايي بازرگاني:

ئەف بايه ل ههر دو دهفهرين پهستانا بلند ل رهخ و دورين خولگا (رهخ و دورين بازنا پاني ۳۰ باكوور و باشووري هيلايه كسان) دچيته سهر دهفهرين پهستانا نرم ل رهخ و دورين هيلايه كساني بو چوونا وي ل نيڅا خرا باكوور، باكووري روژهلته و ل نيڅا خرا باشوور باشووري روژهلته لهزاتيا وي نافنجيه و ئاراستي وي نا هيته گوهورين د زوريا وهرزين ساليديا يي هه.

۲- بايين بهروفازي:

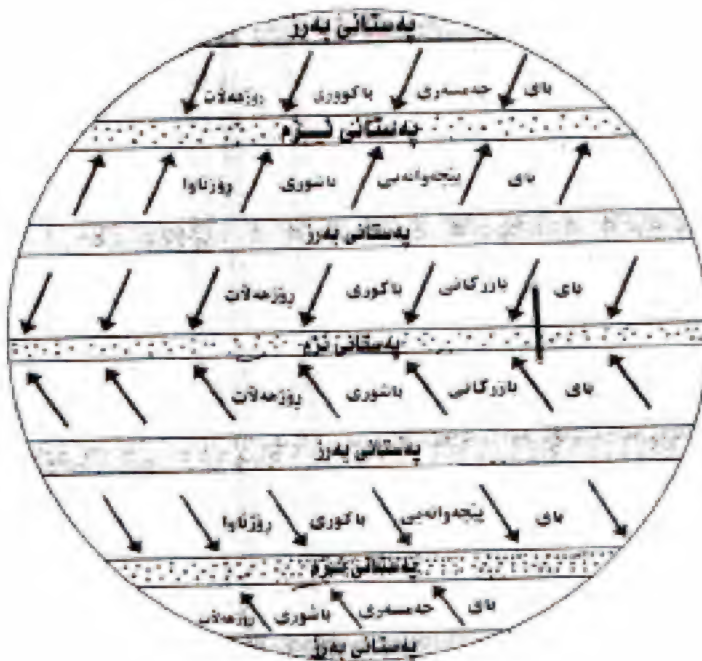
ل ههر دو دهفهرين پهستانا بلند ل دهورو بهرين خولگاندا دچنه سهر ههر دو دهفهرين پهستانا نرم بازنا پاني (۶۰) باكوور و باشوور دييژني بايين بهروفازي چونكه ئاراستي وان يي بهروفازي بايين بازرگانيه، ئانكو ل نيڅا خريا باكوور باشووري روژئافيه و ل نيڅا خريا باشوور باكووري روژئافيه. ئهف بايه شهي و گهرمي دگهل خو دا دبهت بو سهر دهفهرين دي چيته سهر و دبيته ئهگهري دابارين يي ب تايبهتي ل زفستان ي.

۳- بایّ جهمسهری:

ل هەردو دەقەرین پەستانا بلند ل دەورو بهرین جهمسهرا دچنه سەر هەردو دەقەرین پەستانا نزم ل دەورو بهرین بازنا پانی (۶۰) باکوور و باشوور ئاراستی وی وهکی بایّ بازرگانیه، ئانکول نیقا خرا باکوور، باکووری روژ ههلاته و ل نیقا خرا باشوور باشووری روژ ههلاته، بایهکی گهلهکی ساره و هشکه.

تهماشهی شیوی ژماره (۲۳) بکه

شیوی ژماره (۲۳)

بایّ گشتی

۲- بایى خوځهې:

أ- بایى وهرزى:

ژ نه نجامى جوداھيا پلا گهرمىن ئاف و هښکاتى پيدا دېن ب تايه تى ل وان
ده قهرين رووبه ره کي هښکاتىي مه زن و بهر فره ب ره خ رووبه ره کي ئافى يي
بهر فره هغه هه و نه اف بایه ل باشور و باشور و روژه لاتى ئاسيا ب ئاشکرايى
دهر دکه فن د وهرزى هافينيدا رووبه رى هښکاتيا بهر فره ژ نه گهرى ستوون و
وهک ستوونا تير وژکا روژى، پلا گهرمى بلند دبیت، و دبیته ده قهره کا گهرم،
بهلى رووبه رين ئافى درهنگ گهرم دېن بهرامبه رى رووبه رى هښکاتىي قيجا دېنه
ده قهرين گهرمىن نافنجى (ئاف درهنگ گهرم دبیت و درهنگ سار دبیت، بهلى
هښکاتى بهروفاژى يه) ژ بهر قى جوداھيهک دروست دبیت ل پلا په ستانا هه وای
لسهر هښکاتىي و ئافى، رووبه رين هښک دېنه ده قهرين په ستانا نرم ب بهروفاژى
رووبه رين ئافى دېنه ده قهرين په ستانى بلند، ژ بهر هندى د هافينيدا بایى وهرزى
ژ ئافى دچيته سهر هښکاتىي، ژ بهر قى چهندي بره کا گه له کا شهى دگهل هه يه د
بیته نه گهرا بارانبارينه کا زور ل هه موو ده قهرين نه اف بایه ب سهر دا دبورن، بهلى
د زفستانيدا تير وژکا روژى بهروفاژى فان ده قهرا دگريت و دبیته نه گهرا بهردانا
گهرمه کا زيده تر ژ گهرما وهر دگرن، ژ بهر قى چهندي هښکاتى زيده تر سار دبیت
ل چاف ده قهرين ئافى و دېنه ده قهرين په ستانا بلند و رووبه رين ئافى دېنه ده قهرين
په ستانا نرم، لهوما د زفستانيدا بايى وهرزى ژ هښکاتىي دچنه رووبه رين ئافى، و
نه اف بایه سار و هښک و بى باران، و هه که سهر رووبه ره کي ئافى دا چوون دى
شهى هه لگرن و شهداربن.

به رى خو بده نه خشى ژماره (۹)

بايىن وهرزى زفستانى

بايىن وهرزى هافينى

نهخشي ژماره (۹)

بايى وهرزى ل هافين و زفستانى دا

ب- با هينكى دهريا و با هينكى ئهردى:

جوداهيا پهستانى ل شهف و روژا دا دناقهرا ئاف و هشكاتييدا ديبته
 ئهگهرى ههلكرنا بايى نافچهيى و روژانه، كارى دكهته سهر سهقايى فان
 نافچين نيزيكى دهريا، ئهقهزى وهكى دياردا بايى وهرزييه، بهلى جوداهي
 دگهل قى دا ئهوه، كو ئهقه روژانه دووباره دبن، بتنى ل دهقهرين نيزيك
 دهريا، جياوازي دناقهرا پهستانا ئافى د هشكاتييدا قهدهگرييت بو جوداهيى
 د سروشتى ئاف و هشكاتييدا، وهكى مه بهرى نوكه بهحسكرى ژ ئهجمائى قى
 ب روژى ههوايى سهرهشكاتيى ژيك دهيته دهر و بلند دبيت بو سهرى و
 زيدهتر پهستان نزم دبيت، قيجا با ژ پهستانا بلندا سهر ئافى دى چيته پهستانا
 نرما سهر هشكاتيى، ئان بايى هينى دهريايى ب روژى ژ روبهرى ئافى دى
 چيته سهر هشكاتيى و دى بيهته ئهگهرى هينكرنا هشكاتيى ل نيزيكى دهريايى،

بهلّی د شه قیدا ئهف کړیاره بهروفاژی دبیت و هڅکاتی زیډه تر ساردبیت و دښه
 دهقهرین په ستانا بلند و رووبهری ئافّی دبیته دهقهرین په ستانا نرم، و بایّی هینی
 ئهردی ژ رووبهری هڅکاتی دّی چیته سهر رووبهری ئافّی، و خه لکّی باژیرین
 سهر ده ریایّی وه کی (بهیروت، و ئه سکه نده رییه) هه ست ب فّی دیاردی دکهن.
 تهماشهی وینّی ژماره (۲۴) بکه

وینّی ژماره (۲۴)
 باهینکّی ئهردی و باهینکّی ده ریایّی

ج- باهینکی چیا و دولا:

ئەقە ھەر بايەکی ناچەییە وەکی باهینکی دەریا و ئەردی، بەلی دناقبەرا بلندی و نزمییدا ئانکو دناقبەرا چیا و دولا دا.

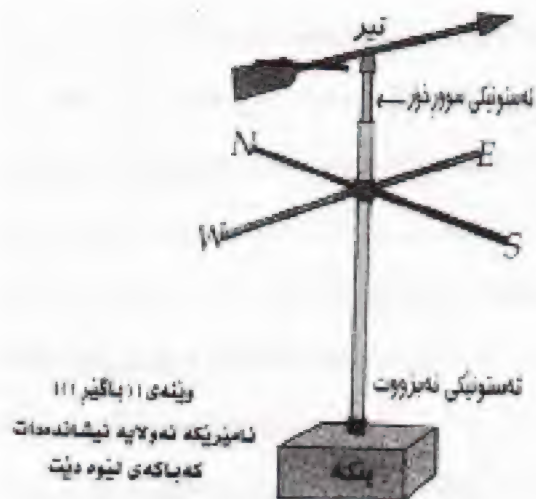
ل شەقی ئەو بایی ل سەر دەقەرین بلند زیر سار دبیت ل چاف وی ھەوایی دولا دا ئەنکو پەستانا چیا بلندتر ل چاف پەستانا ناف د دولا دا، لەوما ھەوا بەرەف دولی دەیتە خار و دبیزنی باهینکی چیا، ئانکو باهینکی چیا ل شەقی ل دەقەرین بلند دەیت بەرەف دولا، بەلی ل روژی دا پلا گەرمی بلند دبیت ل سەر چیا فی دەمی ھەوا ل دولا بەرەف جھین بلند (چیا) دچیت، ئەقی دبیزنی باهینکی دولا، ئانکو باهینکی دولا ب روژی ل دولا دچیت بو دەقەرین بلند (چیا).

پیشانا بای:

۱- پیشانا سەنتا بای. ب ھاریکاریا دەزگەھەکی دەیتە پیشان دبیزنی (باگیر). تەماشە وی نی ژمارە (۲۵) بکە.

۲- پیشانا لەزاتیا بای. ب ھاریکاریا دەزگەھەکی دەیتە پیشان دبیزنی (لەزاتی پیش) (ئەنیمومەتر). تەماشە وی نی ژمارە (۲۶) بکە.

وینى ژماره (۲۵)
پیشه‌رى سه‌نتا باى (باگیر)

وینى ژماره (۲۶)
پیشه‌رى له‌زاتیا باى (ئه‌نیمومه‌تر)

۴- شه و دابارين:

مه بهست ژ شهی ل ناف بهرگی گازی، نهو برا ئافى يه نهوا ل ناف بهرگی
گازيدا هه ی نهفجا ب ههر شیوه کی بیت، ههلا ئافى - شل - رهق.
مه بهست ژ دابارينى هاتنا خواری یا وى برا ههلا ئافى يه نهوا خهست بووی
نهفجا ب شیوى باران - يان گز لوک يان بهفر بیت.
بهلى باران نهو دلوپا ئافى يه نهوا کيشا وى یا گرانه ئیدی ههوا نهشیت
هه لگريت و دکه فته سهر نهردی.

۱- مهرجين خهست بوون و دابارينى:

هه کو ههلا ئافى خهست دبیت ئانکو ژ بارى گازی دهیته گوهورين بو بارى
شلى يان رهقى. نهف شیوين خواری فه دگريت. عهور (نهور) - مژ - خيسار
- خو ئاف... هتد

ههتا کريارا خهست بوونى رووبدهت دفتت نهف مهرجين ل خواری ههبن:

۱- هه بوونا بره کا باش یا ههلا ئافى د ههوايدا

۲- نزمبوونا پلا گهرما ههواى تا رادا چربوونى

۳- هه بوونا هندهك گهرديلين رهق دا ههلا ئافى لدور خهست دبیت

هه کو نهف مهرجه پيدا بوون دى خهست بوون پيدا بیت و عهور دى دروست
بن، بهلى دلوپکين ئافى ئان پهرميچکين بهفرى هيشتا د سقکن و ههوا دشیت
هه لگريت، پيدقيه کرياره کا دى دبیت ههتا دلوپکين ئافى و پهرميچکين بهفرى
بكه فته سهر روويى نهردى و ژ نهجامى قى کريارى قهباره و سهنگا دلوپکين
ئافى و پهرميچکا مهزنت و گرانتز دبیت ههتا رادى ههوا نهشیت هه لگريت،
دى كه فته سهر روويى نهردى نهف کرياره ژى مهزنبوونه ب ههر ريکا ههبيت ،

هه‌کو مه‌زن بوو دى گران بیت هه‌وا نه‌شیت هه‌لگريت و دى كه‌فیته
ئه‌ردى.

ب- جوړين بارانئ:

ل دويف وان ريکين پلا گهرما هه‌واى شهدارى پى نرم دبیت و باران دابه‌ش
دبیت بو فان جوړا:

۱- بارانا بلند رى: (التصاعدية):

ئه‌و بارانه ئه‌وا ل ده‌قه‌رين گهرم دباريت، ب تايه‌ت ل ده‌قه‌رين كه‌مه‌رى.
ئه‌گه‌رى بارينا فى جوړى بارانئ فه‌دگه‌رييت بو فان ته‌وژمين هه‌وايى بلند دبن
بو سه‌رى، بلند بوونا هه‌وايى شهدار پلا گهرما وى ده‌يته خوار هه‌تا پلا خه‌ست
بوونئ، پشتى هينگى عه‌ور لى درست دبن و بارانه‌كا توند و بهيز دى باريت.
ته‌ماشه‌ى وينئ ژماره (۲۷) بکه

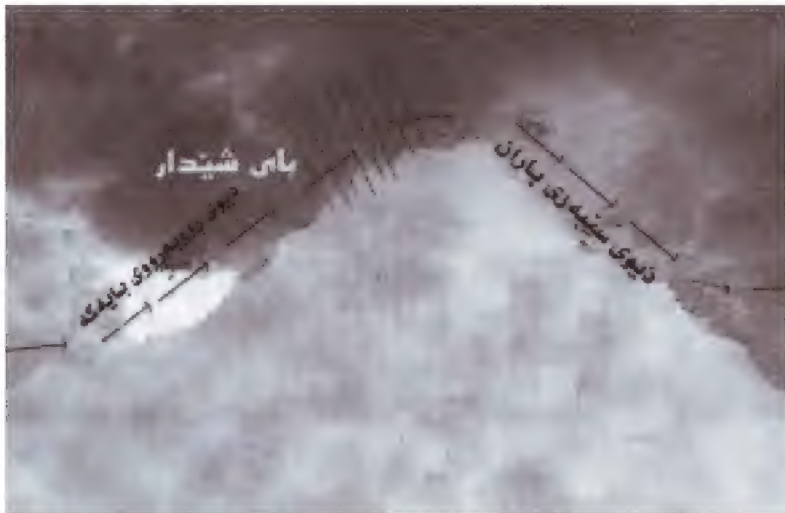

وينئ ژماره (۲۷)

بارانا بلند رى

۲- بارانین بلند هه‌ریم: (التضاريسية):

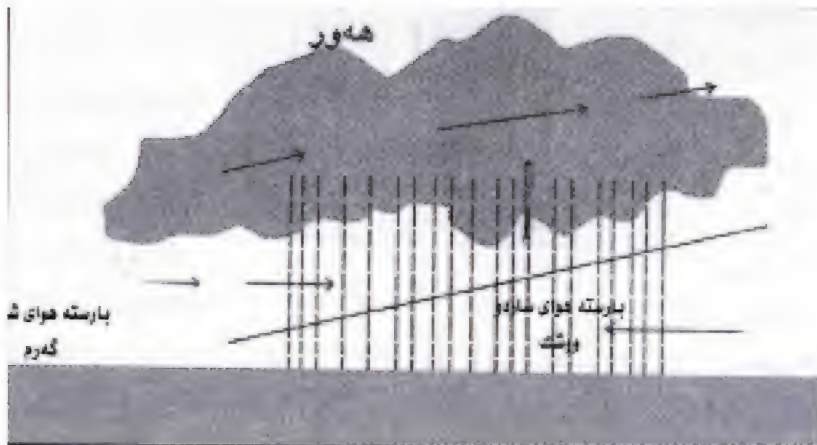
ئەو بايی ژ دەریا و زەریا دەین برەکا زۆرا هەلما ئاڤی هەلدگرن، ل دەمی دگەهتە بلندین دەقەرین چیاپی دی ناچار بیت بلند بیت، بقی چەندی پلا گەرمی دی هیتە خوار ل دویف دا هەلما ئاڤی دی خەستیت و دی بیتە دابارین د بەر گوبك و رەخ و رووین چیا دا دی باریت، رەخی بەرامبەر بای بارین زیڤتەرە ژ بارانا لایئ نەبەرامبەر و دیژنی رەخی سیبەرا بارانی، ژ بەرکو رەخی سیبەرا بارانی بايی شەدار دەیتە خواری، بقی چەندی پلا گەرما وی بلند دبیت و خەستبوون کیمزە و دی بیتە ئەگەرا کیم بارانی، ئەف جوړی بارانی ل دەقەرین چیاپی یا زۆره وه‌کی وه‌لاتی مه. تەماشە ویڤی ژمارە (۲۸) بکه.

ویڤی ژمارە (۲۸)
بارانین بلند هه‌ریم

۳- بارانین باروڤه: (الاعصارية):

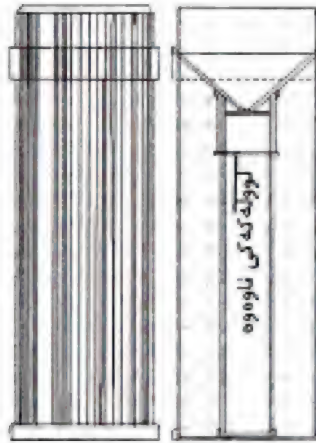
ئەف بارانە ژ باروڤی پەیدا دبیت، ب تایبەت ئەوین بایی روژنافا دئینیت (وەکی بەشەکی بارانا هەریما کوردستانی)، ئەف جوړه ژ فیک گەهشتنا وان بارستین فی بای پەیدا دبیت ئەوین د خاسیەتا دا ژ هەف د جودان، ئیک یی گەرم و شەدارە یی دی یی سار و هشکە، ژ بەر هندی یی گەرم و شەدار دی بلند بیت بو سەری ژ بەر کو شەکتەرە، ب بلند بوونا وی پلا گەرما وی دی نزمبیت و ل دویقدا خەستبوون دی پەیدا بیت و دابارین دی دەست پیکەت. تەماشە ی وینی ژمارە (۲۹) بکە.

وینی ژمارە (۲۹)
بارانین باروڤه

ج- پيشانا دابارينى؛

دابارين ب هەر شيوه کى بيت (باران، بهفر، گژلوك) هەر ب شيوازي شلى رهفتار د گهلدا دهيتته کرن دى بيژنى هنده ميلليمه تر و هنده سانتيمه تر يين بارين، نهفهژى ب گهلهك ريك و دهزگههين جودا جودا دهينه پيشان و ژ هه مووا ساناھى تر پيشهري بارانى يه، ته ماشه ي وينى ژماره (۳۰) بکه

وينى ژماره (۳۰)
(باران پيشهري) نيشا ددهت

زاراف

Lithosphere	۱- بهرگي رهق (بهرگي بهري)
Drosphere	۲- بهرگي ئافى
Atmosphere	۳- بهرگي گازى
Biosphere	۴- بهرگي زيندى
Valley	۵- دول
Paltean	۶- بانى
Hill	۷- گر
Mountain	۸- چيا
Plain	۹- دهشت
Relief	۱۰- بلند و نرميا رويى ئهردى
Weather	۱۱- سهقا
Climate	۱۲- ئاف و ههوا
Temperature	۱۳- پلا گهرمى
Pressure	۱۴- پهستانا ههواى (فشارا ههواى)
Humidity	۱۵- شهه (شى)
Precipitation	۱۶- دابارين
Water Vapour	۱۷- ههلا ئافى
Cloud	۱۸- ئهور
Fog	۱۹- مژ
Dew	۲۰- خوناڤ
Frost	۲۱- خيسار
AirMass	۲۲- بارستى باى
Cylone	۲۳- باروڤه
Rain	۲۴- باران
Hail	۲۵- گژلوك
Wind	۲۶- با

پسپاريت پشکا سِي

پ ۱ / راست و خهله تيئن نه فين خوارى ديار بکه و خهله تيا دروست که:

- ۱- بتي بهرگي ئافى بهرگي زيندى پيک دئيت.
- ۲- دهريايين دهره کي دکه فنه ناف کيشوره را دا د دهر بنده کي تهنگدا دگه هنه زهريا.

۳- هندی پلا گهرمي بلند بيت پهستانا ههواى ژى دى بلند بيت.

۴- با بنافى وى جهى دهيتته نياسين نهوى ژى دهيت.

۵- پتر يا بارانين کوردستانى ژ جورى بارانا بلنده ههرمين.

۶- رهخى سيهر باران پتر لى دبارن ژ لايى بهرامبهري باى.

۷- هندی ههوايى پاقر و بژين بيت تيروشکا روژى پتر دى گه هيت.

پ ۲ / فان فالايين ل خوارى ب پهيقه کا راست پر بکه:

- ۱- نهرد ژ سى بهرگا پيکدهيت نهوژى نه فنه ا- -----
- ب- ----- ج- ----- ژ تيکه لبرونا
- فان سى بهرگا دى بهرگه کي دى درست بيت نهوژى -----
- يه.

۲- مهز نرين زهريا ----- و بچوو کترين ژى -----

۳- بايى وهرزى ل زفستانى ژ ----- دچنه بو -----

۴- مهرجين خهستبوونا ههلا ئافى پيکدهين ژ ا- -----

ب- ----- ج- -----

۵- ژ جوداهيى مهزن دنافه را بايى وهرزى و باهينكى دهر يا و باهينكى هسکاتى

ا- ----- ب- -----

پ ۳ / بهرسقین راست بو فان پسپارین ل خواری ههلبژیره:

۱ - بانیا (دکن، تبت، نهجد) بهرفرهترین بانیه نه د جیهانییدا.

۲ - دهریا (چین، قهزوین، نافهراست) ژ هه موو لاقه ب هشکاتی دوړیچکریه
ناگههته دهریا.

۳ - لهزاتیا بای ب دهزگهه کی دهیته پیفان دیژنی (ئه نیمومه تر، باگیر).

۴ - (پلا گهرمی، پهستانا ههوای، دابارین) بگرنگترین ره گهزین ئاف و ههوای
دهیته هژمارتن.

۵ - ههر دهفهره کا تهوژمین ههوایی داکهفتی ههبن پهستانا وی (بلنده، نزمه،
نافنجیه).

پ ۴ / ئه گهری فان دیاردین ل خواری دیار بکه:

۱ - تیروشکا ستوونی دهفهری پتر گهرم دکهت ژ تیروژکین خار.

۲ - نزمیا پهستانا ههوای ل دهفهرین رهخ و رووین هیلا یه کسان.

۳ - هندی ژ ئاستی روویی دهریا بلند بین بو سهری پلا گهرمی دی هیته خار.

۴ - هندی ههلا ئافی ل ناف ههوایدا پتر بیت پهستانان نزمتره.

پ ۵ / جوداهی چنه دناڤه را:

۱ - سهقا و ئاف و ههوا.

۲ - دهريا و زهريا.

۳ - بايی گشتی و بايی خو جهی.

پ ۶ / بهحسی دهڤه رین پهستانا ههوا ی لسه ر خرا ئه ردی بکه پاشی وینه کی روڤنکه ر بو بکیشه.

چالاکي:

هه که ته شيان هه بن سه ره دانا نيزيک ترين ويستگه هين سه قا ناسيی بکه ل دهڤه رین ته بو هندى دا ژ نيزيک شاره زايی ده زگه هی پيشانی بی.

پشکا چارۍ ئاکنجی (دانیشتوان)

ئاکنجی:

قەكۆلینین ئاكنجی پیتە و گرنگیا هە، چونكە ژیدەری هەموو دیاردین
كۆمەلایەتی، دیموگرافی^(۱)، ئابووری، رامیارینە، ژ بەر قی چەندی ژ كەفن وەرە
زانا و شارەزا و ریکخراوین نیف دەولەتی و دەولەتان قەكۆلین و بەلاقوکی
بەردەوام ئەنجامداینە.

ئاكنجین جیهانی پستی شەری جیهانی دووی ب شیوەیه کی ئاشکرا ژمارا وان
بەرەف زیدەبوونی چوو، ئەف راستیە لێسەر هژمیریا ئاكنجیان و ئامارا کو د
وەلاتین جیهانییدا هاتیە کرن دیاربوو.

گرنگیا سەر هژمیریا و ئامارا دووی دایە، بارودوخی ئاكنجیان پیشکەفتن و
پیکهاتن و گوهورینین دیموگرافی و کۆمەلایەتی و ئابووری دیار دکەن، ژ بەر
قی چەندی دەولەتین پیشکەفتی هەول ددەن پلانی زانستی و رامیارین گونجای
دانن بو ئاكنجیان دا کو هەفسەنگیی بکەن و توخیبەکی دانن بو زیدەبوونا
ئاكنجیان لگەل دەرامەتی سروشتی و مروقی کو بدەستقەدەیت، و زیدەتر بکەن
و شیوازین بەرهەمی ژ لایی جوړ و قەبارە قە بهینە گوهورین، داکو پیشقەبرن
و بلندکرنا ئاستی ژین و ژیارا ئاكنجیان باشتر بیت و پیکول بهیتە کرن بو
چارەسەریا هەموو ئاریشە و گرفتارییان

---

(۱) دیموگرافیا: زانستی قەكۆلینین ئاكنجیانە ژ لای چەندایەتی، ئەقەزی ب ریکا نامارین زیندەیی وەکی (ژدایکبوون،
مرن، مشەختبوون) ژ ئەگەرین کیم و زیدەبوونا ئاكنجیان، ئەنجامی وان گوهورینا دەرئینخیت.

ئاكنجيان ژ لايي رامياريا دهوله‌تا و ئابووري و كومەلايه‌تي و خو‌جهي و كي‌م
ده‌رامه‌تي و هه‌ژاري د جيهاني دا ب پلانه‌كا زانستي پينگاف بو بهيته هافيتن.

ژي‌ده‌رين قه‌كولينين ئاكنجيان:

أ- سه‌ره‌ژمي‌ري‌كرنا گشتي يا ئاكنجيان (التعداد العام للسكان):

سه‌ره‌ژمي‌ريا گشتي پي‌كه‌تايه ژ پروسا كو‌مكرن و ئاماده‌كرن و شلو‌قه‌كرن و
هه‌لسه‌نگاندن و به‌لاق‌رنا زانياري‌ن ديموگرافي و كومەلايه‌تي و ئابووري ده‌رباره‌ي
خه‌لكي وه‌لاته‌كي يان ده‌قه‌ره‌كا دياركري ل ده‌مه‌كي دياركري.

تايبه‌تمه‌نديين سه‌ره‌ژمي‌ري‌كرنا ئاكنجيان:

تايبه‌تمه‌نديين سه‌ره‌ژمي‌ري‌كرنا ئاكنجيان:

١- تو‌مار‌كرنا زانياري‌ن ئامارا نا‌فشي‌سيني بو هه‌موو كه‌سان بي‌ جو‌داهي هه‌تا
بيانين ل ناف وه‌لاتي ژي قه‌دگري‌ت.

٢- سه‌ره‌ژمي‌ري ده‌قه‌ره‌كا جوگرافي يا دياركري قه‌دگري‌ت.

٣- ده‌مه‌كي دياركري بو سه‌ره‌ژمي‌ري دي هيتته دانان ب شيوي خوله‌كي (٥ -
١٠) سالا جاره‌كي بيت.

گرنگيا سه‌ره‌ژمي‌ريا ئاكنجيان:

١- زانينا پي‌زانينا ده‌رباره‌ي هژمارا ئاكنجيان و دابه‌شبوونا وان ل ده‌قه‌ره‌كا
دياركري.

٢- زانينا پي‌زانينا ده‌رباره‌ي پيشقه‌برن و گوهورينين به‌رده‌وامين ئاكنجيان وه‌كي
(ژدايكبوون، مرن، مشه‌ختبوون، باري خي‌زاني، به‌ردان، ... هتد)

ب- ئامارا ئاكنجيان (الاحصاء السكاني):

پيڪ دهيت ژ ڦه ڪوليهه ڪا زانستي دهر بارهه ژمارا ٽاڪنجيان ژ لايي تايهه ٽهندي و چالاڪين گوهورينا ڪومهل و هڪي ژدايڪبون، مرن، مشهختبون، ژن ئينان، جودابون، ... هتد.

جوداهي دناڦهرا سههژميرڪرن و نامارا ٽاڪنجيان دا :

- ۱- سههژميريا ٽاڪنجيان تايهه ٽهنديا ڪه سا ڦه دگريت ب گشتي ل وهلاتي بهل^۱ نامارين ٽاڪنجيان گوهورينا ديموگرافي دهر دئيخت.
- ۲- سههژميرباري ب شيوي خولي، بهل^۱ نامارا ٽاڪنجيان سالانهيه.
- ۳- سههژميرڪرنا ٽاڪنجيان ل ميژوويهه ڪا ڪه ڦن يا هاتيه بڪارئينان بهل^۱ نامارا ٽاڪنجيان يا نوويه.

وهرارو زوربوننا ٽاڪنجيان :

وهرار: پيڪهاتيه ژ زوربوننا ٽاڪنجيان دناڦهرا دو سههژميرين هاتيهه ڪرن و زانين دهر دڪهڻيت و ٽههڙي ژ ٽههڙي جوداهيا دناڦهرا هژمارا ژ دايڪبونو و هژمارا مريا و مشهختبونو پهيديا دببت... وهرار دوو جوهره:

ا- زيدهبوننا سروشتي :

پيڪهاتيه ژ جوداهيا دناڦهرا ژمارا ژ دايڪبونو لگهل ژمارا مريا ل دهمهڪي ديارڪري و ل دههڙهه ڪا ديارڪري.

زيدهبوننا سروشتي پيڪهاتيه ژ (ژمارا ژدايڪبونو - ژمارا مرن) زيدهبوننا سروشتي يا سالانه ل وهلاتين جيهاني بهرهڻ زيدهبونو يه ب تايههت ل وهلاتين تازه پيگههشتي ل ڪيشوهرين ئاسيا، ٽهفريقيا، ٽهمريڪا لاتيني وهڪي وهلاتين (هندستان - بهنگهلاڊيش) بهل^۱ ل

وہلاتین پيشكەفتى پيشەسازى وەك روژئافايى ئەوروپا و وەلاتى ئىكگرتى زور نىنە ژ ئەگەرى دياركرنا (وہچە) ئانكو دانانا رادەكى بۇ زاروك بوونى.

ب- زیدەبوونا نەسروشتى:

ئەف جورى زیدەبوونى ژ ئەنجامى جوداھيى دناقبەرا ژ دايكبوون و مرنى پەيدا نابيت. بەلكو ژ ئەگەرى مشەختبوونى بۇ دەرڤەى وەلاتى دايك مشەختبوونا (لونانيا) بۇ كيشوهرى ئەوروپا و مشەختبوونا ميسيريا بۇ دەرڤەيان ژ ئەگەرى داگيركرنا لەشكەرى يان كويلايەتى (عەبدايەتى) دبيت وەك مشەختبوونا جەزائيريا بۇ فەرەنسا و ئەوروپا بۇ ھەردو ئەمريكا باكوور و باشوور.

دابەشبوونا ئاكنجيان:

ئاكنجيىن جيهانى لسەر رووبەرى ئەرديدا ب جورەكى يەكسان دابەش نابن، ژ بەر وى نيزيكى (۵۰٪) ئاكنجيىن جيهانى لسەر رووبەرەكى دژين كو ژ (۵٪) سەر جەم رووبەرى ھشكاتى نابووريت.

ئەفەژى وى دگەھينيت كو ھشكاتيا خرا ئەردى ژ چەند بەشا يا ئافەدانە و بەشىن دى چۆلەيان وەكى چۆليە.

ئافەدانى ئەو دەرەنە كو مروف تيدا خو جەن، ھەرچەند شيوازى دابەشبوونا وان وەك ئيك نينن ژ دەرەكەكى بۇ دەرەكەكا دى. دەرەين چۆل يان كيم ئاكنجى ئەو دەرەن كو ب ئەگەرى گەلەك نزميا پلا گەرمى تيدا وەك دەرەين ھەردو جەمسەرەين باكوور و باشوورى، يان ژ ئەگەرى بلنديا پلا گەرمى و ھينكيا ئاف و ھەواى وەك بيايانن گەرم ل ئافەراستا ئاسيا و باكوورى ئەفريقيا و ھەريىن دارستانا ھيلا يەكسانى ل ئاڤژيرا ئەمەزون و كونگو. كيشوهرين جيهانا كەڤن

(ئاسيا - ئەوروپا - ئەفريقا) زېدەترين ژمارا ئاكنجيان تېدا خوجهن دگههنه
 (۸۵٪) ئاكنجيين جيهانى و (۱۵٪) تهف ئاكنجيئن مايي دكهفنه كيشوهريئن
 جيهانا نوو (ئەمريكا باكوور - ئەمريكا باشوور - ئوستراليا) ئانكو زوربهيا
 ئاكنجيان دكهفنه نيقا خرا باكوور يا ئەردى، ژبهز زوربهيا هسكاتيى ل نيقا
 باكووريدايه و نيقا باشوورى ئەردى هسكاتى كيّمتره. تەماشەى خشتى ژمارە
 (۳) بكه.

سال	ئەفريقا	ئاسيا يە ئىن يەكيتى سوقيات	ئەوروپا يەكيتى سوقيات	ئەمريكاي باكوور	ئەمريكاي باشوور	ئوستراليا و نيوزلەندا	جيهان
۱۶۵۰	۱۰۰	۳۲۷	۱۰۳	۱	۱۲	۲	۵۴۵
۱۷۵۰	۹۵	۴۷۵	۱۴۴	۱	۱۱	۲	۷۲۸
۱۸۵۰	۹۵	۷۴۱	۲۷۴	۲۶	۳۳	۲	۱۱۷۱
۱۹۵۰	۲۲۴	۱۳۷۶	۵۷۲	۱۶۶	۱۶۵	۱۳	۲۵۱۶
۱۹۷۵	۴۱۳	۲۳۵۴	۷۲۷	۲۳۹	۲۲۱	۲۱	۴۰۷۵
۱۹۸۵	۵۵۵	۲۸۱۸	۷۷۱	۲۶۴	۴۰۵	۲۵	۴۸۳۸

خشتى ژمارە (۳)
 ژمارا دابهشبوونا ئاكنجيان لدويف كيّشوهران

چری و پریا ئاکنجیان:

پیکهاتیە ژ دابه‌شبوونا ژمارا ئاکنجیان سەر یە‌که‌یه‌کا پێشەرییدا یان هژمارە‌که‌ کو پیکده‌یت ژ ئە‌نجامی دابه‌شکرنا ژمارا ئاکنجیان د ده‌فهره‌کی‌دا لسه‌ر رووبه‌ری ئە‌وی ده‌فهره‌ لسه‌ر دژین، چری و پریا ئاکنجیان ل ده‌فهره‌کی‌ بو ده‌فهره‌کا دی و ل کی‌شوه‌ره‌کی‌ بو کی‌شوه‌ره‌کی‌ دی ژیک جو‌دایه‌، ژ ئە‌گه‌ری جو‌دایه‌یا باری سروشتی و جو‌گرافی و چالاکی‌ن مرو‌فی وه‌کی (ئابووری، شارستانی، کومه‌لایه‌تی، رامیاری).

ته‌ماشه‌ی خشتی ژماره‌ (٤) بکه‌ چری و پریا ئاکنجیان ل کی‌شوه‌ری‌ن جیهانی دیارد‌که‌ت.

کی‌شوه‌ر	چری که‌س/کم	کی‌شوه‌ری‌ان ناوچه	چری که‌س/کم
ئه‌فریقا	١٦	ئوسترالیا	٣
ئه‌مه‌ریکای پاکوور	١٣	جیهان به‌ گشتی	٣٥
ئه‌مه‌ریکای باشوور	١٩		
ئاسیا	٩٧	عێراق	٣٨
ئه‌وروپا	٩٩	هه‌ره‌رمی کوردستانی عێراق	٣٦

خشتی ژماره‌ (٤)

چری و پریا ئاکنجیان ل جیهانی

جوړين چري:

چري و پريا ئاكنجيان ل دهفهره كي بو دهفهره كا دي دهيتته گوهورين، هه تا ل
ناف كيشوهره كي دا وه كو ئيك نينه، چري بو فان بهشا دهيتته دابهشكرن:
۱- چري و پريا گشتي: پيكهاتيه ژ دابهشكرنا هژمارا ئاكنجين وهلاته كي يان
دهفهره كي ب گشتي ب سهر رووبهرى گشتي يى وهلاتي يان دهفهره كي ب
گشتي ب سهر رووبهرى گشتي يى وهلاتي يان دهفهرى دا.
۲- چريا كشتوكالى: پيكهاتيه ژ دابهشكرنا ژمارا ئاكنجين دهفهره كي يان
وهلاته كي ب سهر رووبهرى گشتي يى كشتوكالى دا.
۳- چريا ئابوورى: ئهف جوړى چري ژ جوړين دي گونجايتره بو زانينا
بارى ئابوورى و كارين مروف دكهت ب شيوه كي رونتر كي و زوريا چري
دياردكهت.
ئاكنجين جيهانى لدويش چري لسهر سى دهفهره دهينه دابهشكرن ئهوژى
ئهفنه:

۱- دهفهرين گه لهك چر:

چريا ئاكنجيان د قى دهفهريدا زيدهتره ژ (۱۰۰ كهسان/كم) وه كو دهفهرين
باشوورى روژهلاتى ناسيا، نافهراست و روژنافيا نهووروا نهفهرى ژ نهگهرى
زوريا چالاكيين كشتوكالى و پيشهسازى و چالاكيين دي د فان دهفهرادا.

۲- دهفهرين چريا ناخنجي:

وان دهفهرين جيهانى فهدگريت كو چري و پريا وان ژ (۱ - ۱۰۰ كهسايه/
كم) وه كي (ئوستراليا، كوردستان، نيشيمانى عهرهبا).

۳- ده‌فهرین کیم چری:

وان ده‌فهره فهدگریت کو چریا ئاکنجیان تیدا گه‌له‌ک کیمه و کیمتره ژ ئیک کهس لسه‌ر کیلومه‌تره‌کا چوار گوشه، ژ بهر سه‌ختیا بارودوخی ئاکنجیبوونی ل وان ده‌فهره ژ بهر فان نه‌گه‌را:

أ- ده‌فهرین بیابانین ه‌شک و بی ئاف و گهرم وه‌کی بیابانا نیمچه دورگا عه‌ره‌ب و بیابانا مه‌زنا نه‌فریقا.

ب- ده‌فهرین گه‌له‌ک سارین ه‌ردو جه‌مه‌سه‌رین باکوور و باشووری نه‌ردی.

ج- ده‌فهرین چیاين بلند وه‌کو هیمالایا ل ئاسیا و نه‌ندیز ل ئه‌مریکا باشوور.

د- ده‌فهرین گه‌له‌ک گهرم و شهدار وه‌کو ل دارستانین نه‌فریقی و رووباری نه‌مه‌زون و کونگو.

نه‌و نه‌گه‌رین کار دکه‌نه‌سه‌ر به‌لاقبوونا ئاکنجیا:

به‌ری نوکه مه‌ دیار کربوو کو به‌لاقبوونا ئاکنجیان د جیهانی‌دا نه‌ وه‌ک ئیکه به‌لکویا جودایه‌ نه‌ف جودایه‌ ژ نه‌جامی کارتی‌کرنا نه‌گه‌رین سروشتی و مروقی په‌یدا بووینه نه‌م دشین فان نه‌گه‌را ب قی شیوی ل خواری ده‌ست نیشان بکه‌ین:

ئیک: نه‌گه‌رین سروشتی:

۱- ئاف و هه‌وا:

ره‌گه‌زین ئاف و هه‌وا ب شیوی ئیکسه‌ر یان نه‌ ئیکسه‌ر کار دکه‌نه‌سه‌ر به‌لاقبوونا ئاکنجیان ل ده‌فهرین جودا یین جیهانی.

بلندیا پلا گهرمی کار دکه‌ته‌سه‌ر زور کیمیا ئاکنجیان. بو‌ نمونه‌ ل بیابانا مه‌زنا نه‌فریقا پلا گهرمی ل وه‌رزى ه‌افینی دگه‌هسته‌ نیزیکی

٥٠ ژ سه‌دی یان به‌روفاژی قی نزمبوونا پلا گهرمی کاری ل کیمبوونا ئاکنجیان دکه‌ت.

وه‌کی ده‌قهرین سبیریا ل ئاسیا و باکورئ که‌نه‌دا ل زفستانی پلا گهرمی نزم دبیت هه‌تا چه‌ند پله‌کا لبن سفر سه‌دیدا.

ههر وه‌سا بارانبارین ژ لایئ زور و کیمیی کاری لسه‌ر به‌لاقبوونا ئاکنجیان دکه‌ن وه‌کی گه‌له‌ک باران بارین ل ده‌قهرین هیلا یه‌کسانی ل ئاقریزا رووباری ئه‌مه‌زون و کونگور پلا گهرمی و رادی شه‌ی و باران زور چالاکیئن مروقی کیم دکه‌ن، ده‌قهرین کیم باران وه‌کی بیابانین گهرم و ه‌شک ل ئه‌فریقیا و نافه‌راستا ئوس‌ترالیا ئاکنجیبوون یا کیمه‌.

٢- بلند و نزمیا روویئ ئه‌ردی:

جوداهی و نه‌ وه‌که‌ه‌فیا بلند و نزمیا روویئ ئه‌ردی ل ده‌قهره‌کی بو ده‌قهره‌کا دی و ل کیشوه‌ره‌کی بو کیشوه‌ره‌کی دی بوویه ئه‌گه‌را جوداهیا به‌لاقبوونا ئاکنجیان، بو نمونه‌ ل ده‌شتا ژ به‌ر سانه‌هیا هاتن و چوونی و چالاکیئن مروقی بوونه‌ مه‌لبه‌ندی کومبوونا ئاکنجیان وه‌کی ده‌شتا لیته‌یی ل عیراقئ و ده‌شتا هه‌قلیر و شاره‌زور و بی‌توین.

بلندیا چیا ئه‌گه‌ره‌کا دیه‌ ژبو کیمکرنا ئاکنجیبوونی ژ به‌ر ئاسیتیا ئه‌ردی وه‌کی چیا یین هیمالایا ل ئاسیا و چیا یی ئه‌ندیز ل ئه‌مریکا باشوور و چیا یی حه‌ساروست ل هه‌ریما کوردستانا عیراقئ.

۳- جوړی ئاخى:

جوړی ئاخى کار دکه ته سهر بهلاقبوونا ئاکنجيان ژ لايی گرنګيا ئابوورى و بهرهمين کشتوکاليفه. لدويش هندى ئاکنجيين دهقهرين ئافه کا ب زاخ چريا ئاکنجيوويان يا زوره، وهکى ئافا دهشتا سهند و کهنج و دهشتا شاره زور و پشدهرى يان ئاخا دهقهرين گرکانه وهک گزيرتين چاوه و يابان بهلى ل ئاخه کا بى زاخ ئاکنجيوون يا کيمه.

۴- ژيدهرين ئاقى:

کومبوونا ئاکنجيان و زوربوونا وان يا ب ژيدهرين ئاقى فه گريدديه، وهکى رووبارا، دهربايين بچووک، بير و کانبا يان ئافا ژيرئهردى. ژهر کو فان ژيدهرا مفايى بو کارى کشتوکالى و گياندارى و پيشه سازى و چالاکين دى ژى هه، ئانکو نهو دهقهرين ژيدهرين ئاقى لى د زوربن دى ئاکنجيوون ژى لى زور بيت ب بهروفاژى دهقهرين بيابانى ئاکنجيوون يا کيمه.

۵- سامانى کانزا:

سامانى کانزا رولى هه لسه بهلاقبوون و کيمکرنا ئاکنجيان نهقهژى بو دهرهينانا کانزا و کارکرن ل کارگههان، کانزا وهک ئاسن و سفر و فوسفات و گوگرد يان ژيدهرين وزه و وهکى نهفتى کو دبنه نهگهرى کومکرنا ئاکنجيان ل وهلاتى عهره بى دا کو ل گهلهک جهين بيابانان دهينه دهريئخستن و سافيکرن يان رهژيا بهرى ل چياييت ئورال ل نهوروپا يان ئاسن ل دهقهرين سار ل سويد و نهرويچ يان سفر ل شيلى و پيرو ل چياييت نهنديز ههبوونا قى سامانى دبنه نهگهرى کومکرنا ئاکنجيان ل جهين کارى و بهرهمى.

۲- ئەگەرین مەۋقئ:

۱- تېكرائى ژ دايكبوونى و مرنى:

تېكرائىا وەرارا ئاكنجيان ل دەفەرە كى بۇ دەفەرە كا دى وەك ئىك نىنە، ئەفەرە ژى ل تېكرائىن ژ دايكبوونى و مرنى دەردكەفیت و ئەف جوداھىيە كار دكەتە سەر زوورى و كىمىيا ئاكنجيان ل ئاستى وەلاتان يان دەفەرین جىهانى. ھەتا رادەكى بارى رەوشەنبرى و شارستانی سنوورى بۇ زوربوونا ئاكنجيان د دانیت ھەرۋەسا ژى يان درەنگ پېكىننا خىزانى و ئەگەرین ئايىنى كارى كرىيە سەر تېكرائىا زىدەبوونى.

بۇ نمۇنە بلندىا رىژا ژ دايكبوونى ل باشوورى رۆژھەلاتى ئاسىا كار ل زوربوونا ئاكنجيان كرىيە، بەلى بلندىا رىژا مرنى ل دەفەرین ھندستان و ئەفرىقىا و ئەمىرىكا لاتىن تا رادەكى بلندترە ل چاف دەفەرین دى ل جىهانى.

۲- مشەختبوون:

پېكھاتىيە ژ چوونا ئاكنجيان ژ دەفەرە كى بۇ دەفەرە كا دى ب مەرەما گۆھورىنا جھى ئاكنجىبوونا خو ل دەمەكى ديار كرى، مشەختبوون دو جورن:

أ- مشەختبوونا دەرڤە:

ئەف جورى مشەختبوونى چوونا ئاكنجيان تېدا سنوورى وەلاتى دېرن و دچنە وەلاتە كى دى، مشەختبوونا دەرڤە ل وەلاتە كى بۇ وەلاتە كى دى يان ژ كىشۋەرە كى بۇ كىشۋەرە كى دى جوداھىيەك ھەيە ژ ئەگەرى بارى رامىارى و ئابوورى و ب جوداھىيا گەلان و مللەتان، ئەف مشەختبوونە دھىتە گۆھورىن و ھژمارا زوورى و كىمىي وەك

عیراقیا بۆ دەرڤه یان ئەفریقا بۆ ئەوروپا و ئەمریکا باکوور و مشەختبونا کوردا
بۆ کیشوهرین ئەوروپا و ئەمریکا باکوور و ئوستورالیا.

ب- مشەختبونا ناڤخۆ:

هاتن وچوونا ئاکنجیان ل ناڤ وهلاتی دا ژ باژیره کی بۆ باژیره کی دی
رووددهت یان ژ گوندا بۆ باژیران.
ئەڤ مشەختبونه ژ ئەگه ری چالاکیین ئابووری، کۆمه لایه تی رووددهت، وه کو
مشەختبونا ئاکنجیین وهلاتین تازه پیشکهفتی ژ گوندا بۆ باژیرا ب تایبه تی د
واری پیشکهفتنا پیشه سازی ل باژیران وه کو مشەختبونا گونديین باشووری
عیراقی بۆ باژیری به غدا پایتهخت.

۳- پیشه یین پتر به لاف:

په یوهندی دناڤه را چریا ئاکنجیان و پیشه یین پتر به لاف دا یا هه ی، لدویش
کاری نیچیری بۆ پیشه یا شقانی و چه راندنی و کشتوکال و پیشه سازی و
ل پیشه یا پیشه سازییدا دگه هته بلندترین ئاست ژ ئەگه ری جوړی پیشه ی و
هژمارا وان که سین کاری تیدا دکه ن، بۆ نموونه پیشه یا نیچیری لسه ر ئه ردی بتنی
دشی ت هژماره کا دیار کری ژ ئاکنجیان ژیا نی بۆ په یدابکه ت، ئانکو چری گه له ک
یا کیمه، به لی پیشه سازی دشی ت هژماره کا گه له ک ژ ئاکنجیان بخوڤه بگری ت،
هنده ک جارا دگه هته (۴۰۰) که سا د هه ر کیلومه رتیه کا چارگۆشه دا وه کو ل
ژاپۆن و به ریتانیا دهر دکه ڤیت.

٤- ریکین فەگواستنی:

ریکین فەگواستنی لدویف جوړ و گرنگی و مەبەستا هاتن و چوونێ تیدا رادا
پیشکەفتنا دەولەتا ژ لایێ شارستانی و ئابووریقە کاری لسەر زووری و کیمیا
خرقە کرنا ئاکنجیان یا هەی، بۆ ئافاکرنا باژیرا لسەر ریکین هسکاتیی یان لسەر
کەنارین دەریا (بەندەرا) گرنگیا هەی ژ لایێ گوهورینا کەلوپەلان ژ جەهێ بەرهەم
ئینانی بۆ دەقەرین ب کارئینانی یان ئینانا کەرەستین خاف بۆ کارگەها.

ئەف مەلبەندە دبنە ئەگەری پەیدا بوونا بازارەکی خورت و گەرم و ئاکنجی تیدا
پر و زوړ دبن وەکو باژیری لەندەن و هامبورگ ل روژئافایی ئەوروپا و کیشانا
هیلا ئاسنی ل روژئافایی یە کگرتین ئەمریکا کو بووینە ئەگەری زوړیا ئاکنجیان
تیدا و باژیری نیویورک و سان فرانسیسکو دروست بوون.

چەند ئەگەری دی ژ یێ هەین کو کار دکەنە سەر بەلاقوون و ئاکنجیان
ژ وان ئەگەری ئایینی وەکو ل باژیری (بنارس) ل هندستانی و (کەربەلا) و
(نەجەف) ل عیراقی، ئەگەری کارگیری وەکو باژیری بەغدا یان ئەگەری
گەشت و گوزاری ل کوردستانی دا و کارکرە سەر خرقەبوونا ئاکنجیان وەکو
(شەقلاو) و (سەرچنار)، و ئەگەری میژوویی ل باژیرا وەکو هەقلیر و بابل دا
دەردکەفیت.

چالاکيئن نابووريئن ناکنجيان :

ٺهو چالاکيه دبته ٺه گهرا بدهستقه ٺينانا مروقي بو پيدفيئن ژيانئ، ٺهو ريکين مروف دگريته بهر بو ب جه ٺينانا پيدفي و داخزين خو د جودانه ژ چاخه کي بو چاخه کي دي ههتا نوک پيشکهفنيه دگهل پيشکهفتنا شارستانيا مروقي و د وهراي دانه، ههر ژ پيشين دهستپيکي وه کي کو مکران و هه لگرتن و نيچيرفاني و شقانيئ، پاشي پيشکهفت بو بکارٺينانا دارستاني و کشتوکالي و دهريئانا کانزا و پيشه سازي، دفي خشتي خواري دا دابه شکرنا کارکه ران بومه روون دکهت، لسهر بناغي پيشه يان، خاري دکهت کو ههتا في گافي پيشه يئن سهره کي پتر ژ (٢/١) کريکارين جيهاني پيئه دمژيلن. ته ماشه ي خشتي ژماره (٥) بکه.

ريژا سهدي بو هه موو کريکاران	بواري کريکاران
٥٢%	کشتوکال
١٨%	پيشه سازي
١,٣%	شقانکاري
١,١%	دهريئانا کانزا
٠,٥%	نيچيرفاني
٠,٥%	ب کارٺينانا دارستانا
٢٦,٦%	بواريئن ديتر
١٠٠%	

خشتي ژماره (٥)

دابه شبوونا ريژا کريکاران ل دويف پيشا ديار دکهت

گرنگترین پیشه‌یڼ مروّقی ب کارئینای د قوناغین میژوویدا هتا قی کافی

نه‌فه‌نه:

۱- پیشا کوّمکرنی و هه‌لگرتی.

۲- پیشا نیچیرقانیی.

۳- پیشا شقانکاری.

۴- پیشا کشتو کالیی.

۵- پیشا ده‌رئینانا کانزا.

۶- پیشا پیشه‌سازی.

۷- پیشا فه‌گوه‌استنی و بازارگانیی.

۸- پیشا کاری گوزاری.

۱- پیشا کوّمکرنی و هه‌لگرتی:

ب ساناهیتزین و که‌فتزین جوړی پیشه‌یه کو مروّف ل ده‌ستپیکي یی پیّقه
مژوولبوو، پیّکه‌اتبوو ژ کوّمکرنا به‌ره‌مین خورستی و رووه‌کا، نه‌ف پیشه‌یا
تایبه‌ته ب کومه‌لین ده‌ستپیکي وه‌کی به‌ژنکورتا ل دارستانین کونگو ل نافه‌راستا
نه‌فریقا.

۲- **پیشا نیچیرقانیی:**

نه‌ف پیشه‌یه دو جوړن:

أ- نیچیرا سه‌ر هشکاتیی:

پیّکه‌اتیه ژ نیچیرا گیانه‌وه‌رین سه‌ر هشکاتیی ل ناف کیشوهره‌دا ب نامیرو ب
هه‌موو جوړین چه‌کی نیچیرقان نه‌نجام دده‌ن.

نه‌ف جوړی کاری به‌ره‌ف کیّمبوون و نه‌مانی فه‌دچیت هژمارا
کریکاران د قی کاریدا کیّم دبیتن بتی نیچیرقانیی وه‌کی نه‌سکیمویا

ل ئالاسكا ل باكوورى ئەمىرىكا باكوور و گرینلاند نیچىرا گیانەوهرىن وەكى كارىبو و ئاسكا و رویشى و زىفى و كىڤرىشك ھندەك پەلەوهرىن وەكو قاز و وەردەكا، ئەف شىۋازى نیچىرى ھندەك جارا شىۋازى نیچىرىا بازرگانى وەردگىت وەكو نیچىرا گیانەوهرىن فەرودار.

ب- نیچىرا دەريا:

زەريا و دەريا و رووبارىن بچووك جەين نیچىرا دەريا بو مروقى بەرھەڤكرىه ژ فان داھات و ژىدەرىن خوارنى بدەستفە دەيت وەكى گرتنا ماسيا و نەھەنگا و گولكىن دەريايى ب رىكا كومپانىين جىھانى نووترىن ئامىرىن نیچىرى ھاتىه چىكرن و دەيتە بكارئىنان دىچىرا دەرياي دا وەكى ل وەلاتى ژاپون و ئايسلەندادا بكار دەيت.

۳- پىشا شقان كارى:

ئەف پىشە ل وان جھايى بەرەلەڤە ئەوين بارودوخى ژىنگەھا سروشى ژ لايى ئاف و ھەوا گونجايە د گزوگىايى كورت و درىژى لى وەرارەكەت، وەكى چەروانەك و ئالف مفای ژى وەردگرن، مروڤ د قى پىشەيدا پىدقین خو ژ بەرھەمىن تەرش و گیانەوهران وەردگىت وەكى گوشت و سىپاتى و جل و بەرگ و ھرى و پىستى، ھندەك ژ وان كوچەرىن گەرۆكن و خاسىەتىن شقانكارىي پىڤە ددىارن ل وان دەڤەرا كو باران بارىن تىرا كشتوكالى ناكەت ل ھندەك وەلاتاندا، نوکە ب شىۋەكى پىشكەفتى و شارستانى بكار دەيت وەكو ل ئەوروپا، دەڤەرىن شقان كارى ل جىھانىدا ئەڤەنە

۱- بىابانىن گەرم و ھشك گیانەوهرى وەكى حىشترە خودان دكەن.

۲- ل دەڤەرىن وەكى (ستىبس) كورته گىا مىھ و بزن لى دەينە ب خودانكرن.

۳- ل دەڤەرىن (سەڤانا) گزوگىايى درىژ چىل و گولك و گامىش لى دەينە ب خودانكرن.

۴- ل دهفهرین ئوراسیا ئاسکاره نه دهینه بخودانکرن لسه ر کورته گیایی (تهندرا)
گهريانا هاتن و چوونا شفانان دو شیوازا وهردگريت:

۱- هاتن و چوونا ستوونی (عمودی).

۲- هاتن و چوونا ئاسویی (افقی).

۱- هاتن و چوونا ستوونی:

شفان ب پهز و مالین خوڤه ل وهرزی هافینی ل دهشت و دولا بهرهف دهفهرین
چیا و بلند دچن، بهلی ل وهرزی زفستانی دهینه خواری ل رهخین چیا بهرهف
دهفهرین نرم و دهشتان.

ئهف شیوازی گهريانی ل کوردستانی ب (دهشت و زوزان) دهینه نیاسین کو ل
هافینی دچن بو زوزانا (دهفهرین چیاين بلند) و ل زفستانی فه دگهرن بو جهین
نرم ل دهشت و دولا جهین گهرم ل فی وهرزی.

۲- هاتن و چوونا ئاسویی:

ئهف هاتن و چوونه شفان ل بیابانان ب خوشتر و پهز و مالین خو ئه نجام ددهن و
ل بیابانا روژئاڤا عیراقی و نیمچه گزیرتا عهره بی دهر دکه فیت
شفانکاری دو جوړن (دهست پیکی و بازرگانی):

ئهوا دهیته تیینی کرن د فی کاری دا کیمرین چری یا هه ی، چونکه کاره کی
سه رهتایی یه و دهرامه ته کی کیم بدهست دکه فیت و پرانیا شفانکارا دهست ژ فی
کاری بهردا و مژوولین کاری کشتوکالی و پیشه سازی بوون و ل گوند و باژیران
ئاکنجی بوون.

۴- کشتوکال (چاندن):

کشتوکال ئەو کارى رىنجبهريه ئەوى مروڤ شيانين خو تيدا د مهزىختن بو بكارئينانا ئەردى تاكو ب ريبا زيده كرنا بهرهمى رووهكى و ئاژهلى سامانهك بدهست بكهڤيت و پيدڤين خو ژ خوارنى و جل و بهرگا بهرهمهڤيكهت، كشتوكال ب بهرى بناغا ژيانا ئابوورى و شارستانيا ئاكنجيان دهيتە دانان ژ قوناغه كا پاشكهڤتى و جهگوهورهك بو قوناغه كا خو جهبووى و جيگيرى ل گوند و باژيران. ههريما كوردستانا عيراقى ب مهلبه ندى ئيكى يى زانينا كشتوكالى ل روژهه لاتا نافهراستدا دهيتە هژمارتن و گوندى (جهرمو) ل پاريزگه ها كهركوك نيزيك چه مچه مال ب كهڤنترين گوندى كشتوكالى دهيتە دانان.

دو جوړه شيوازين كشتوكال كرنى هه نه:

(شيوازي سهره تايى و شيوازي بازركانى) دڤى كارى دا هژماره كا زورا ئاكنجيان بخوڤه دگريت. ئەو كارين ل كشتوكال كرنى دا دهينه ئەنجامدان ئەڤه نه:

- ۱- جووت كرن.
- ۲- پهيت كرن (زبل كرن).
- ۳- ئاڤدان.
- ۴- بژاره و ئاده كرن.
- ۵- دروين.
- ۶- برن بو بازاری.

ئەف ئەگەرېن كار دكەنە سەر كشتوكالى پىك ھاتىنە ژ ئەگەرېن (سروشتى و مروقى)

۱- ئەگەرېن سروشتى:

وہك ئاف و ھەوا و ژىدەرېن ئافى و جورى ئاخى و بلندى و نرميا ئەردى.

۲- ئەگەرېن مروقى:

وہك دەستى كاركەر و بازار و تىتالېن كۆمەلايەتى و ئەگەرېن مېژووى و سىستەمىن رامىيارى.

كشتوكال بتى بەرھەمئىنانا بەرووبوومى رووھكى نىنە. بەلكى خودانكرنا سامانى ئازھلى بخوفە دگريت، بۆ بەرھەم ئىنانا گوشتى و شىر و پىست و ھرى و ھەر وەسا (پەلەوەر) بۆ مەرھما گوشت و ھىكان. گرنگيا كشتوكالى ل زىدەكرن و بدەستقەئىنانا خوارنى و كەرستىن سەرەتايى دايە، و ھندەك ژ فان كەرستان دچنە دناق بارى پىشەسازىدا وہك پەمبى و كتان و لاستىك و روين.

۵- كانزاكارى:

مەبەست ژ كانزاكارى دەرىئانا دەرامەتىن سروشتىن سەرئەردى يان ژىر ئەردىە ب ھەموو شىوازاققە (شل، رەق، گاز) ئەف كارە گەلەك پىدقى ب شارەزايىا ھونەرى و پارەى ھەيە بۆ دەرىئىخستنا وان. كانزاكارى دو جورن:

۱- كانزايىن فلزى (مىتال) وہكو (ئاسن، سقر)

۲- كانزايىن نەفلزى (نامىتالى) وہكو (فوسفات، گوگرد، خوى)

كارى كانزاكارى ل ھەموو دەقەرېن سەر رووى ئەردى دەيتە بجهئىنان ل دەقەرېن جودا جودا يىن سار و ھين و گەرم و چر و پر يان كىم ئاكنجى.

دقی کاریدا زوړی و کیمیا ټاکنجیان رولی سهره کی نابینیت لی رادهیا
پیشکهفتا دهولتا د بوارې نامیرو ته کنولوژیا نوو دا دقې کاری دا بکار دئینن.
وهلاتین پیشکهفتی دقې کاریدا وهکی وهلاتین روژناڅایا نهوروپا و وهلاتین
نهسکهندهناڅایا و ویلایهتین ئیکگرتین نهمریکا و ژاپون.

۶- پیشه سازی:

پیشه سازی پیکهاتیه ژ گوهورینا کهرهستین سهرهتایی (گیانداري، کشتوکالی،
کانزایی) ژ شیوه کی بو شیوه کی دی کو مفادارتر بیت بو مروقی.
بو غوونه وهکو گوهورینا په مبی بو په روکین چیکری یان ئاسنی خاف بو
ماشین (ماکینه) و نامیرا یان شیر بو نیفشک و په نیر و قهماغ، پیشه سازی ژی دو
جوړن:

أ- پیشه سازی کهفن یا بدهستی دهاته نهجمادان کو ب پیشه سازی دهستی یا
ناسپاره.

ب- پیشه سازی نوو کو ب نامیر و ته کنولوژیا یی دهینه نهجمادان.
پیشه سازی روله کی گهلهک گرنگ یی دیتی د گوهورینا ژیا نا مروقی دا و
پیشکهفتا بارې ئابووری و شارستانی و کومه لایه تی و رولی سهره کی هه بوو د
گوهورینا ژیا نا مروقی دا دقان باران دا.

۱- بلندبوونا داهاتی ټاکنجیان (که سی، یان نه ته وهی) بیت.

۲- وهرارپونا باژیرا ژ لایی هژماری و قهباری وان فه.

۳- پیشکهفتا ئاستی خواندنې د قوناغین جودا جودا دا.

۴- بلندبوونا ریژا کریکاران د پیشه سازییدا ل جیهانی.

۵- سنوردار کرنا ریژا ژ دایکبوون وکیمکرنا ریژا مرنی ژ نه گهری باشبوونا باری ساحله میی و باری ژيانا ئاکنجیان و دیتنا دهرمانین نوو. نموونین وهلاتین پیشکهفتی د بوارین پیشه سازی دا وه کو وهلاتین روژنایین نه وروپا و ویلایه تین ئیکگرتین نه مریکا و ژاپون.

۷- فه گوهاستن و بازارگانی:

مه بهست ژ فه گوهاستنی - فه گوهاستنا کهل و پهل و مروقانه ژ ده فهره کی بو ده فهره کا دی، ب نه گهری پیشکهفتنا مهزن یا د بوارنی ته کنه لوژیا و داهینانین نوو دا روودای کارکره سهر وهرار و بهر فهره هبوونا ریکا و لهزاتیا فه گوهاستنی و ریکین هشکاتی و ئافی و ئه سمایی، ژ بهر هندی هژمارا کریکاران دفی کاریدا بهر هف زیده بوونی فه چوو ژ نهجمایی فه گوهاستنی لهزاتی و پیشکهفتن و بازارگانیی وهرار کر.

بازرگانی.. پیکدهیت ژ فه گوهاستنا کهل و پهلا و کهرهستین خاف و دروستکری ژ ده فهره کی بو ده فهره کا دی. بازارگانی دو جورن (بازرگانی نافخو و بازارگانی دهرفه).

بازرگانی نافخو - ل ناف سنوورین جوگرافیا وهلاته کی یان دهوله ته کیدا رووددهت، بهلی بازارگانی دهرفه ژ نهجمایی فه گوهاستنا کهل و پهلا ژ وهلاته کی بو وهلاته کی دی رووددهت.

ژ نه گهری فی پیشکهفتنا مهزن د واری بازارگانی و فه گوهاستنی دا روودایه کهلهک مهلبه ندین بازارگانی د جیهانییدا پهیدا بوون و هژماره کا

گهلهك ئاكنجى تېدا خرقه بوون وهكى باژيرين نيويورك و لهندن و هامبورك و
بومباي و شهنگه هاى.

۸- خزمه تگوزارى:

كارين خزمهت گوزارى گهلهك لايين زيانا مروفي فهد گريت، وهكى خزمه تگوزارين
ساخلمىي، و فيركرنى و ئاف و كارهبا و... ئهف خزمه تگوزاريانه دگهل پيشكهفتنا
مروفي ل رووين شارستانىي و بهردهوام وهرار كريبه تا بوويه پيشه كا تايبهت و
فى گاڤى هژماره كا زور ژ كريكاران د فى بواري خزمه تگوزاريدا كاردكهن.

پرسیارین پشکا چاری

پ ۱ / راست و خهله تیڤن ئه فانین ل خوارى دیاربکه و خهله تیا راست بکه:

- ۱- زیده بوونا نه سروشتی ژ ئه نجامی دایک بوون و مرنی پهیډا دبیت.
- ۲- هاتن و چوونا ئاسویی ئه و هاتن و چونه شقان به زومالین خو وهرزی هافینی ل دهشت و دولا به رهف دهفرین چیا دچن و ل وهرزی زفستانی ل رهخین چیا به رهف دهفرین نرم دهین.
- ۳- کیشوهرین جیهانا کهفن (ئاسیا - ئه وروپا - ئه فریقیا) ژ ۱۵٪ ی ئاکنجین جیهانی بخوڤه دگرن.
- ۴- ئاکنجی ل دهفرین جیهانی چری و پریا وان وهکی ئیکه.
- ۵- ل دهفهر استیپس چیل و گامیش دهینه بخودانکرن.

پ ۲ / فان فالایین ل خوارى ب په یقه کا دروست پرکه:

- ۱- نیچیرفانی دوو جورن أ- _____
ب- _____.
- ۲- زیده بوونا سروشتی پیک هاتیه ژ جوداهی دناڤهرا _____
لگهل _____ ل دهمه کی دیارکری و ل دهفهره کا دیارکری.
- ۳- مشه ختیوون دو جورن أ- _____
ب- _____.
- ۴- ژ ئه گهرین سروشتی کار ل دابهش بوونا ئاکنجیان دکهن
أ- _____ ب- _____.
- ۵- بازرگانی دو جورن أ- _____
ب- _____.

پ ۳ / ئه فاننا پیناسه بکه:

- ۱- مشه ختیوون
- ۲- چریا ئاکنجیان
- ۳- وهرارا ئاکنجیان
- ۴- کشتو کال
- ۵- کانزاکاری

پ ٤ / ئە گەرین ئەفانا روونبکه:

١- ژیده رین ئافی کار ل زۆر و کیمیا ئاکنجیان دکهت؟

٢- پهیدا بوونا دیاردا دهشت و زوزانان (گهرمیان و کوستان) ل دهقهرین کوردستانییدا.

٣- دابه شیوونا ئاکنجیان ل دهقهرین جیهانی ب شیوه کی یه کسان نینه.

٤- د پیشه یی کانزاکاری دا زۆر و کیمیا ئاکنجیان رو لی سهره کی نابینیت.

٥- بلندی و نرمیا پلا گهرمی کار ل کیم بوونا ئاکنجیان دکهت.

زاراف

Population	۱- ئاكنجييون
Statistic	۲- ئامار
Growth	۳- وه رار
Birth	۴- ژدايكيون
Mortality	۵- مرن
Distribution	۶- دابه شيون
Density	۷- چر و پرى
Migration	۸- مشه ختيون
Transportation	۹- فه گوهاستن
Hunting	۱۰- نيچير
Agriculture	۱۱- گشتو كال
Industry	۱۲- پيشه سازى
Mining	۱۳- دهره ينانا كانزرا
Services	۱۴- كارگوزارى
Mineral resources	۱۵- سامانى كانزرا
Soil	۱۶- ئاخ
Female	۱۷- مئى
Male	۱۸- نئىر

جوگرافيا كشتى پۇلا جەفتى بىنەرەت

پشكا ئىكى:

دەرگە ھەك بۇ زانستا جوگرافى

- ۱- پېناسا جوگرافىي
  - ۲- تايىن جوگرافىي - سىروشتى و مروفى
  - أ- نەخشە و رەگەزىن وى:
  - نەخشە، پېقەرەين كېشانا نەخشى
  - كليلا رەنگىن نەخشى، جورىن نەخشى
  - گرنگىزىن دياردين جوگرافى دياركرنا وان لسەر نەخشى زارافىن ئىنگليزى - كوردى
  - پسيارىن پشكا ئىكى
-

پشكا دووى:

نەرد و پەيودەندى ب كۆمەلا روژى

- پېشەكى: گەردوون و كۆمەلا روژى.
- ۱- ھەسارا ئەردى
  - ۲- جولا ئەردى
  - ۳- شىوى ئەردى روژانە و دياردا شەف و روژا: چاروهرزا
  - ۴- بازىن پانى و ھېلىن درىژى

پسيارین پشکا دووی

پشکا سیی:

پیشه کی: بهرگ و دابه شیوونا ئافی - و هشکاتی

بهرگی رهق: پیناسا وی

بلندی و نرمیا رویی ئوردی

أ- دهشت   ب- دول   ج- بانی   د- گرک   ه- چیا

۲- بهرگی ئافی:

أ- دهريا و جورین وی

ب- زهريا

ج- گرنگیا دهريا و زهريا

۳- بهرگی گازی - دهسپیکهك لسهر بهرگی گازی

سهقا و ئاف و ههوا

رهگهزین سهقای و ئاف و ههوا

۴- بهرگی زیندی

زاراف

پشکا چاری:

جوگرافیا ئاکنجیان

أ- دهسپیکهك لسهر جوگرافیا ئاکنجیان

۱- سهرژمیری و گرینگیا وی

۲- دابه شېوونا ئاکنجيان

۳- چرى و پريا ئاکنجيان

۴- پيکھاتنا ئاکنجيان

زاراف

پرسيارين پشکا چارى.

(مِيژوو)

مِيژوويَا كه قن

به ندی ئیکی

پشکا ئیکی

پیناسا میژووی: میژوو پیکهاتیه ژ تومارا بۆریا مروقی و ههمی پی گوهورینین د ناقههرا سروشت و کومه لگههی دا ب مهره ما تیگه هشتا نه قرو و دیار کرنا ریبازا گشتی ل پاشهروژی.

ژیده رین میژوویا کهفن: پیکهاتینه ژ ههمی شوونوار و پاشمایین دیرینین مروقی کو هاریکاریا مه دکهن بو نیاسینا بۆری پیخه مهت تیگه هشتا پاشهروژا مروقی. بهری داهینانا نفیسینی ل دهسپیکا هزارا سیی بهری زاینی ل عیراق و میسری. ژیده رین مه ژ میژوویا کهفن تنی پیک دهین ژ پاشمایین مروقی بجه هیالین وهکی ئامیرین بهری و وینه و نهخشین لسه ر دیوارین شکهفتا و ههستیکی مروفا و پاشمایین رووهکی و پیزانین جیولوجی کو په یوه ندیدارن ب گورانکاریین ژینگههی و ئاف و ههوا.

پشتی داهینانا نفیسینی ل هزارا سیی بهری زاینی نفیسین لسه ر (تهقنی و بهری و بهلگین قهره می و چه رمی و کانزا) بوو.

بهلگین قهره می: گیایه که ل گویم مسری دهیته چاندن و مسریین کهفن لسه ر بهلگین وان

دنقیسی.

چەرخىن كەقن

چەرخىن بەرى مېژوويى: ئەو چەرخن يىن ھېشتا مېژوو تېدا نەھلىتە نقيسين.

ئانكو دېيژنە چەرخىن بەرى داھىنانا نقيسينى (چەرخىن بەرى مېژوويى).
ئەق قوناغە گەلەكا كووړە و دەسپېكېن وى نە ھاتېنە زانېن. بەلى ھەمى چەرخىن
بەرىنى قەدگريت.

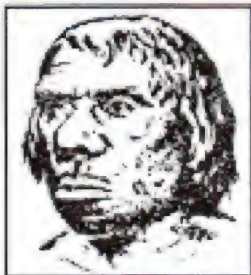
چەرخىن بەرىنى: دېيژنە وان چەرخا ئەويىن مروقى تېدا بەر بكارىناى
بو دروستكرنا ئامير و پېدقېين خو يىن روژانە بەرى داھىنانا ئامانېن ئاخى (گليئە)
و كانزا.

زانايىن شوونوارا و مېژوويا كەقن چەرخىن بەرىنى دابەشى سى قويىناغېن سەرەكى
كرېنە:

۱- چەرخى بەرىنى كەقن ۲- چەرخى بەرىنى ناھەراست

۳- چەرخى بەرىنى نوو

ئىك: چەرخى بەرىنى كەقن: پاشمايىن چەرخىن بەرىنى د كوردستانيدا ل
شونوارىن (بەردەبەلكە) ل نيزيك چەمچەمال و شكەفتا ھەزارمېرد ل نيزيك
سليمانىي و شانەدەر ل ھەولېرى و شكەفتا زەرزى ل نيزيك سورداس يىن ھاتېنە
دېتن.

مروقى نياندرتال

مروقى جاوہ

وينى ژمارە (۱) مروقى چەرخى بەرىنى

جوړی دهسپیکي ژنافچوويی مروفي کو د قوناغا چهرخي بهرینیي کشفندا د ژيان وهکی مروفي (جاوه و نیاندرتال) د کوردستاندا. پاشمایین مروفي نیاندرتال ل شکفتا شانهدر ل هولویری هاتنه دیتن، ههروهسا دیار بوو کو شکفتا ههزارمیرد زی ل سلیمانیی ژ لایی هه مان جوړی مروفي څه هاتبوو بکارئینان. مروفي کرومانیون مروفي کی ژیره ب باپیری مهزنی مروفي نهو دهیته هژمارتن.

وینی ژماره (۲) مروفي کرومانیون

مروفي چهرخین بهرین یی کشفن ل شکفتا و رهڅهزا د ژیا. ناگر زانیه و بکارئینایه. بو دابینکړنا خوارنا خو یا روژانه پشت ب کو مکرنا دهغل و دانی و بهرهه می رووه کی خوړستی و نیچیرا گیانه وهران بهستی و ل هزارا دهی بهری زایینی نه څ قوناغه ب داوی هات.

وینی ژماره (۳) څه دیتنا ناگری

دو: چهرخی بهرینی نافه‌راست: ل هزارا دهه‌ی بهری زایینی گورانکاریه‌کا مه‌زن ب سهر سه‌قا و ئاف و هه‌وایی ئه‌ردی دا هات. پلا گهرمی ۱ و ۵ پلا بلند بوون و داوی ب چهرخی بهستی هات. مروّقی شکفت و ره‌قه‌ز بجه هیلان و به‌ره‌ف دهشت و دوّلین قه‌له‌و چوو و دهست ب کوّمکرنا خوراکی و راف و نیچیرا گیانه‌وه‌را کر و ب شیوه‌کی به‌روه‌خت د کوّخین بازنده‌یدا ئامیرین بهری وه‌کی (به‌ری ئاگردان و پارچین دوّل و دستاری) پیشقه‌برن و چالین تایبه‌ت بو کوّمکرن و پاراستنا ده‌غل و دانی دروستکرن. هه‌روه‌سا داس دروست کر. ل کوردستانی پاشمایین قی قوناغی ل (زاوی چه‌می) نی‌زیک شکفته‌ شانه‌ده‌ر و (که‌ریم شار) نی‌زیک چه‌مچه‌مال هاتینه‌ دیتن.

وینی ژماره (۴) وینی چه‌ند ئامیرین چهرخی بهرینی نافه‌راست

سێ: چه‌رخێ به‌رینی نوو: ئەف قو‌ناغه د کوردستانی‌دا بو‌ هزارا هفتی به‌ری
زاینی فه‌دگری‌ت و به‌رده‌وام دبیت هه‌تا فه‌دیتنا نفی‌سینی.

ژدیاردین گ‌رنگین چه‌رخێ به‌رینی نوو:

- ١- د قی قو‌ناغیدا مرو‌ف شیا ده‌ست ب چاندنی بکه‌ت، هه‌روه‌سا شیا ته‌رش و
که‌والا ژێ که‌هی که‌ت.
- ٢- خانوو دروست کرن و ئاکنجی‌بو‌نا به‌رده‌وام ده‌سپیک‌ر و گوند ده‌رکه‌فتن و
گوهورین ب سه‌ر ژیا‌نا جقاکیا مرو‌فیدا هات.
- ٣- ئامانین ئاخێ (گلینه) دروست کرن.
- ٤- ده‌رکه‌فتنا نیشانین په‌رستی، به‌لگه‌ بو‌ قی چه‌ندی فه‌دیتنا بو‌وکا ته‌قنی لسه‌ر
شی‌وازی په‌یکه‌ری خوداوه‌ندی دایک کو نیشانا هی‌زا پیتی ژدایک بوونی یه‌.

وینی ژماره (٥) خوداوه‌ندی دایک ل کوردستانی

۵- دهرکهفتنا چین و رستن و دروستکرنا تهشی و دهرزی و قومچان ژ ههستیښ
گیانهوه را.

۶- بهردهوامبوون لسه ر بکارینانا بهری بو دروستکرنا دستار و بازن و رستک و
قاچ و قورین ناف مالی.

ژ خوونین ژيانا قی قوناغی شوونه وارین چهرمو ل پاریزگه ها کهرکووکی و
گوندی شمشاره ل دهشتا رانیایی ل پاریزگه ها سلیمانیی.

ل هزارا پینجی بهری زایینی مروقی کانزافه دیتییه و بکارئیناییه. یه کهم کانزا
کو مروقی بکارئینای کانزایی سفری بوو. ژ بهر هندی ئەف قوناغه دهیته ناسین
ب (قوناغا چهرخي بهرینیي کانزایی) خوونین قی قوناغی شونوارین حهلهف ل
رهخ و رووین رووباری خابوور و تهپه گه وره ل پاریزگه ها نهینهوا.

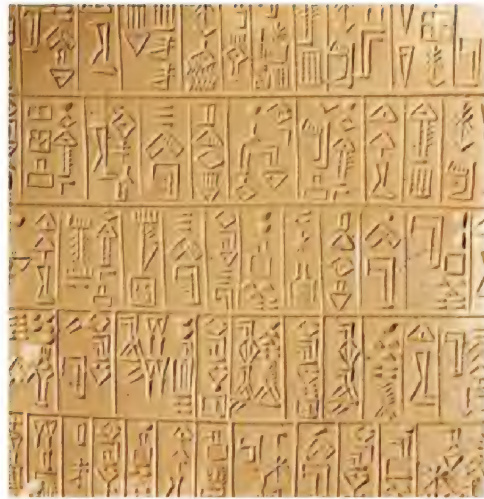
پشکا دووی

چهرخین میژوویی ۳۲۰۰ ب. ز:

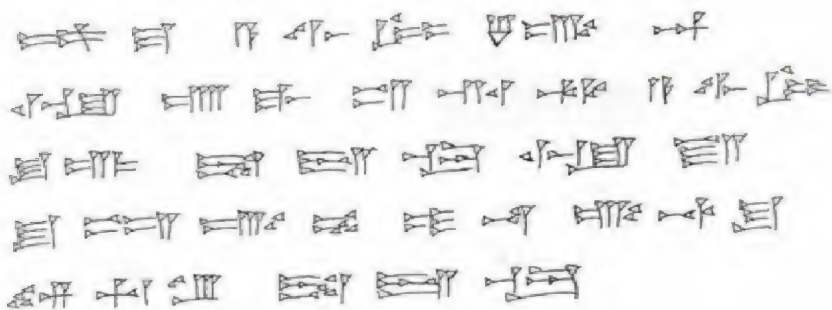
ب داهینانا نفیسینی چهرخین بهری میژوویی ب داوی هاتن و چهرخین میژوویی دهسپیکر. ئەقەژی ل سەنتەرین ژیارى ل دۆلا ناڤهرا دو رووباران (میسۆبۆتامیا) ل دەورو بهرین ۳۲۰۰ ب. ز ل دەورو بهرین ۳۱۰۰ ب. ز ل دۆلا نیل روو دا ب داهینانا نفیسینی مروقی ب تو مارکنا میژوویی دهسپیکر. ل دۆلا ناڤهرا دو رووباران نفیسینا بزمارى (میخی) د نفیسینیدا بکارهات لسهر تهپکا تهقی ب قەلەمى سەر سیگۆشه ب کارهینا. ل دۆلا نیل نفیسینا هیرۆغلیفی د نفیسینیدا ب مەرەكەب و قەلەم و فرچه و پهرا لسهر بهلگین قەرەمى هاته بکارئینان.

نفیسینا بزمارى (نفیسینا میخی):

نفیسینا بزمارى د چەند قوناغادا دەر بازبویه ل دهسپیکا پهیدا بوونی دگوتی نفیسینا وینهیی، چونکه مروقی ل وی دەمی ئەگەر ناڤی ماسیی نفیسینا وینی وی چیدکر، ئەگەر پهیفا ژن نفیسینا وینی وی چیدکر، بهلی بیی کو بشیت وی ژنی دهستیشان کهت بقی رهنگی هندەك تشتین دی ژى وینه دکر. بهره بهره مروقی نیشانین وینا ساناهیتز لی کرن ههتا گههشته وی چەندی کو وینین تشتا ب هیلین ئاسویی و ستوونی دیاردکر، و بوقی مەرەمى ژى قەلەم ژ قامیشی دروستکر و سەرکی سیکۆشه بکارئینا، د ئەنجامدا نیشانین وینا ب شیوی بزمارى بوون ژ بهر هندی دبیزنی (نفیسینا بزمارى یان میخی).

وینئ ژماره (٦) نفیسینا بزماری (میخی)

وینئ ژماره (٧) نفیسینا بزماری (میخی)

مؤرا لولهیی:

دەرکهفتنا مؤرا لوله‌ییا هه‌قچه‌رخ بوو دگهل دەرکهفتنا نفیسینئ لسه‌ر ته‌پکئ ته‌قئ. مؤر هاته‌ بکارئینان بو ده‌ستیشانکرن و ناسینا وان که‌ل و په‌لا کو مولکئ مروّقه‌کئ دیارکرینه‌، هزرا مؤرا لوله‌یی ژ به‌ری یان به‌رئ ب بها ده‌هاته‌ دروستکرن و کون لی د کرن هه‌تا ب زه‌ندکا خوّ قه‌که‌ن یان بکه‌نه‌ ستویئ خوڤا ژ به‌رزه‌بوونئ بپارئزن. ئەو وینه‌ و چه‌قه‌نگ (هیمما) یئ لسه‌ر مؤرئ به‌روفاژئ ستویئ خو تئ دکۆلان د اکو دده‌مئ مؤرلیدتئیدا ب شیوه‌کئ راست دەرکه‌فن.

وینی ژماره (۸) چەند مۆرین لوولەیی.

پرسیارین پشکا ئیکې و دووی

پ ۱ / ئەقین خاری پیناسه بکه:

(میژوو - چهرخین بهری میژوویی - چهرخین بهرینی - چهرخین میژوویی).

پ ۲ / نیشانا (/) بو رستین راست و نیشانا (X) بو رستین شاش دانه و یین شاش راسته که:

۱- شکه فتا هزار میژو دکه قیته پاریزگه ها ههولیری و شکه فتا شانه دهر دکه قیته پاریزگه ها سلیمانی.

۲- چهرخی بهرینی نافه راست ل کوردستانی ل شوونواری زاوی چه می ل نیریک شانه دهر ل پاریزگه ها ههولیری هاتیه دهستی شانکرن.

۳- بوو کا ته قی ل گوندی چه رموو هاتینه دیتن کو هیمایه بو په رستنا خوداو هندی دایک.

۴- ل دولا دووزی (دوو روبران) نفیسینا هیروغلیفی بکارهاتیه و ل دولا نیل نفیسینا بزماری (میخی).

۵- ل هزارا پینجی بهری زایینی مروقی کانزا قه دیتی له ورا دیژنه قی قوناغی چه رخی بهرینی کانزایی.

پ ۳ / باسی دیاردین گرنگین چه رخی بهرینی نوو بکه؟

پ ۴ / د کیژ قوناغیدا مروق فیری چاندنی بوویه؟ و د کیژ شوونواریدا پاشماوین قی قوناغی هاتینه قه دیتن.

پ ۵ / ئەفان قالا هیین خاری پر بکه:

۱- زانایین شوونوارا و میژوویا کهفن چه رخی بهرینی دابه شکرینه بو
أ ----- ب ----- ج ----- .

۲- مروقی کرومانیون ب ----- مروقی نهو دهیته هژمارتن.

پشکا سی

گه لیڻ دیرینین عیراقی:

ل هزارا پیڻجی بهری زاینی ئەف کۆمهلاً مروفا د کوردستانیدا د ژیا و لاندکا
شارستانیهتی دامهزراند پشی ژمارا ئاکنجین وی زیدهبووین و دگهل داهاتی
ئەفان دهقەرا نه گونجاین مشهختبوونی دهسپیکر بهرف نافهراست و ژیریا عیراقی
ل دهقەرین دهشتایی ل نیژیک رووبارا ئاکنجیوون و بهره بهره هەر کۆمهلهک ل
دهقەرەکی خو جه بوو د ئەنجامدا جفاکهکی سهربهخو ژ ئەوین دیتەر درست بوو،
پشی هنگی بوونه باژیرین دهولهتی هەر ئیک ژ وان سهرۆکی خو هه‌بوو.
ژ بهر قه‌له‌ویا ئه‌ردی و گونجانا کهش و هه‌وای (سه‌قای و هه‌بوونا ژیده‌رین ئا‌فا
باش ئاخا دولا دوو زیان ژ که‌فن وه‌ره دهرفه‌تا دروست بوونا ژیاره‌کا پیشکه‌فتی
تیدا هه‌بوو، به‌لگه‌یین بزماری باسی فان گهل و نه‌ته‌وین خاری کریه:

۱- سومه‌ری:

ئیک ژ گهل و نه‌ته‌وین دیرینین دولا دووزیی نه‌ کو ل چه‌رخین به‌ری میژوویی
ئاکنجین عیراقی بوون.
ناقئ سومه‌ریا ژ ناقئ هه‌ریما وان قه‌هاتیه کو د که‌فیه باشووری عیراقی،
سومه‌ری داهینه‌رین نفیسینی و سیسته‌می باژیری دهوله‌تی بوون، خودانین
سهر‌بۆره‌کا پیشکه‌فتی بوون د بیاقین هۆنه‌ر و ئافه‌دانکرن و په‌یکه‌رسازی و
زانست و ئەده‌ب و ئاییندا.

ژباږيرين دمهله تي يين ب ناف و دهنگ :

وهرکا، ئور، ئوما، له گهش، نهريدو، شروپاک، کيش

۱- بنه مالا وهرکا: که فنترين بنه مالا دهسه لاتداره لسهرده مي فان بنه مالا ب ناف و دهنگ ترين شاه (گلگامش) ه کو خوداني نهوي داستاني يه يا ب نافي خو نافکري چيروکا وي به حسي هه ولدانا وي دکه تن بو بدهسته ئينانا نه مري و گه هشتن ب ريزا خودايا به لي ل دوماهي شکه ستن دخوت و تي دگه هيت کو نه مري ب کريارايه نه ب که له خيه (جهسته) ي.

۲- بنه مالا ئور: ژماره کا شاه دفي بنه ماليدا دهسه لاتداري کريه و پاشماين وان ل گورستانا شاهين وان ديتينه. ژ وانا هندهک تشين ب بهايين شا ژنا (پوئابي) و کچه مير (مسي. کلام. دل).

نهو تشين ل باږيري ئور هاتينه ديتن ديار دکه ن کو نه تهوين (سامي) بهره بهره ژ نيمچه دور گه ها عه ره ب بهره ف نافه را هه ردوو روو بارا دهست ب مشه ختووني کريه.

ويني ژماره (۹)

شاژنا پوئابي

۳- بنه‌مالا ئوما: نافدارترین شاهنه، شاهی ئوما (لوگال زاگیزی) دوماهی شاه بوو کو ههولا ریځخستن و ئیکگرتنا ههمی بنه‌مالا دا و شیا بو ماوه‌کی ده‌سه‌لاته‌کا ئیکگرتی پیکینیت و ههمی بنه‌مالین دی بیخسته ژیر ده‌سه‌لاتا خو.
 ۴- بنه‌مالا له‌گه‌ش: (ئوروکاجینا) نافدارترین شاهی فی بنه‌مالی یه، ئیکه‌مین کهس بوو ژماره‌کا یاسا دانای ژبو ریځخستنا باری رامیاری و ئابووری.

شهر د نافه‌را باژیرین ده‌وله‌تا ئوما و له‌گه‌ش لسه‌ر ملکداریا ئه‌ردی و جویین ئافدانی یی به‌رده‌وام بوو، دوماهی (لوگال زاگیزی) شاهی ئوما سه‌رکه‌فت و باژیرین ده‌وله‌تا له‌گه‌ش ئیخستنه ژیر ده‌سه‌لاتا ئوما. ل دوماهی سۆمه‌ری نه‌شیا خو ل به‌ر پیلین مشه‌ختبوونا به‌رده‌واما نه‌ته‌وین سامی راگرن. له‌ورا ئه‌که‌دی شیان جهی وان بگرن و ده‌سه‌لاتا سومه‌رییا ب دوماهی بینن.

۲- ئه‌که‌دی: ۲۳۱۷ - ۲۲۳۱ (ب. ز)

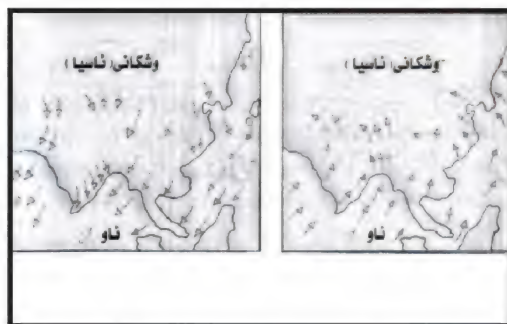
ئیکه‌مین پیلان نه‌ته‌وین سامینه ژ نیمچه گزیرتا عه‌ره‌بی فه‌هاتین و ل نافه‌راستا عیراقیدا ب ره‌خ سومه‌رییا فه‌ ئاکنجیووین و باژیری (ئه‌که‌د) کریه پایته‌ختی خو و نافیی وان زی ژ نافیی ئه‌فی باژیری هاتیه.
 ئه‌که‌دی شیان ده‌وله‌تا‌کا ئیکگرتی دامه‌زرینن کو پرانیا خا‌کا عیراقی فه‌گرت و به‌ره‌ف ده‌فه‌رین ژ ده‌رفه‌ وه‌لاتی عیلام و ئه‌نادول چوون و ده‌سه‌لاتا وان گه‌هسته گزیرتا قوبرس.

سەر جوڻي ئەكەدى ب دامەزىنەرى ئىمپراتورىيە تا ئەكەدى دەيتە دانان.

وېنى سەر جوڻي ئەكەدى

بەلى (نرام سين) نەقىي وى ناقدارترین شاهی ئەكەدیە، شەرى لگەل لولوییا و گوتییا کری کو ئاکنجیڭ کەفین کوردستانی نە. ئەكەدیا گوهورین ب سەر هونەرى پەیکە سازیدا ئینا و ژ لایی زمانی و بیروباوەرانقە د جودابوون ژ سومەریا. دەوله تا ئەكەدی ژ ئەنجامی هیرشا گوتیا بو سەر پایتەختی وان سالاً ۲۲۳۱ ب. ز هاتە ژ نافیرن.

وېنى ژمارە (۱۰) نەخشی بەلاقبونا نەتەوین نیمچە گزیرتا عەرەب (نەتەوین سامی)

نیمپراتوریە تا ئۆریا سیی ۲۱۱۱ - ۲۰۰۴ ب. ز:

ل دوماهیا دەسەلە تا گۆتیا شاھە کئی سۆمەری ب ناڤی (ئۆتۆحیکال) ل باژیری وەرکا دژی گۆتیا سەرھلدا، ئەڤی سەرھلدانی هەمی باژیری سۆمەری ڤەگرتن، بقی چەندی سەردەمی سەرھلدانا نوو یا سۆمەری دەسپیکر.

ئۆتۆحیکال ماوی حەفت سال و نیڤا دەسەلە تدار بوو پاشی ئۆرنەمو شاهي باژیری ئۆر شیا هەمی وەلاتی ریک بیخیت و نیمپراتوریە تا ئۆرا سیی دامەزرینیت کو پتر ژ سەد سال بەردەوام بوو، ناڤی شاهین وان ژ ی ئەڤە بوون:

۱- ئۆرنەمو

۲- شولکی

۳- ئەمارسین

۴- شوسین

۵- ئەبی سین

شاهین ڤی بنەمالی پووتە کئی مەزن ب خواندن و بیناسازی و هونەری ئابووری و سەربازیددا. ئیک ژ گرنگترین کارین ئۆرنەمو یاسایا وی بوو کو بناڤی (یاسایا ئۆرنەمو) دەهاتە نیاسین.

ل دوماهیا سەردەمی شاهي وان یی دوماهیي (ئەبی سین) هەوا دووی یا مشەخت بوونا ئامووریا بەری خو دا باشوور و ناڤەراستا عیراڤی، باری وەلاتی تیکدا و دەسەلەت سست بوو، بەلی ئەڤ نیمپراتوریەتە ژ ئەنجامی هیرشا هەڤەیانیا عیلامی - سوئی ژ ناڤچوو، دەمی عیلامیا ژ باشووری ئیرانی و سوئی ژ کوردستانی پیکڤە ل سال ۲۰۰۴ ب. ز هیرش کریه سەر ئۆرا پایتەخت.

پشتی ژ نافچوونا قئی ئیمپراتوریی دهههکی نه دیار ژ دیروکا عیراقا که قن ده سپید کهت دیژنی سهردهمی (ئیسن - لارسا) ههتا هاتنا حه مورایی بو سهر حوکه می ل سالآ ۱۷۹۴ ب. ز.

وینی ژماره (۱۱) شاه ئورنه مو ئامیرین کیشان و پیشانی ژ خوداوهندی ههیشی وهر دگريت

۳- سهردهمی بابیلیی که قن و هاتنا ئامووریا ۱۸۹۴ - ۱۵۹۵ ب. ز:

ژ نهنجامی شهر و ئازاوا دنایههرا بنه مالآ ئیسن و لارسادا کومه کا ئامووریا ژ سوریا بهره ف نافه راستنا عیراقی هاتن و ل باژیری بابل ئاکنجی بوون، شیان دهوله ته کا نوو دامه زرینن کو ب دهوله تا بابلیا ئیککی دهاته نیاسین، یان سهردهمی بابیلیی که قن، ئامووری ژی ههر ژ گه لئین سامی بوون کو ل ده سپیککی بهر ب شامی (سوریا) چووبوون.

حه‌مورابی (۱۷۹۴ - ۱۷۵۲) ب. ز:

پشتی بنه‌مالا لارسا شیای بنه‌مالا ئیسن ژناف بهت بنه‌مالا وی ب خو ژی بی
هیز و لاواز بووی، حه‌مورابی، شاه‌ی شه‌شی یی بابل شیا ده‌ست به‌ردا بگریت
و ده‌سه‌لاتا وان نه‌هیلیت، ژبلی ئیک‌خستنا وه‌لاتی حه‌مورابی گه‌له‌ك کارین
شارستانی کرینه، به‌لی گرن‌گترین کارین فی شاه‌ی ئه‌و کوما یاسایان بوو یا ب
ناق‌ی وی ده‌یته نیاسین.

یاسایین حه‌مورابی:

لسهر میله‌کی ره‌ش هاتینه تو‌مار کرن،
پشکا سه‌ری وین‌ی حه‌مورابی نیشادده‌ت
ل به‌رده‌م خوداوهند (شه‌مه‌ش)
خوداوهندی راستیی و دادوهریی
یاسایین خو ژی وه‌ردگریت. پشکا
خاری (۲۸۲) برگین یاسایی تیدانه
کو هه‌می بیافین ژیان‌ی فه‌دگریت.

وین‌ی ژماره (۱۲) حه‌مورابی

حه‌مورابی شیا مفای ژ یاسایین که‌فن یین عیراق‌ی وه‌ربگریت و کوم‌که‌ت و
سه‌ر ژ نوو کاری تیدا بکه‌ت. بو ماوی ۴۲ سالا حوکمی ل عیراق‌ی کری.

ویني ژماره (۱۳) ميلیٰ حەمورابی

۴- ئاشوری:

لقەکن ژ نەتەوین سامی ژ نیمچە گزیرتا عەرەب مشەختبووینە ل باکووری
 روژئافیا عیراقی ل رەخ و رووین رووباری دجلە ئاکنجیووینە. ناڤی وان ژ ناڤی
 خوداوەندی وان یی سەرەکی (ئاشوور) هاتییه و ئیکەمین پایتەختی وان ژى هەر
 ب فی ناڤی هاتییه نیاسین

ل دەسپیکا دەرکەفتا وان د میژوویدا ل هزارا سیی بەری زایینی نەشیان
 دەسەلاتا خو ب چەسپینن ژ ئەگەری بهیزیا بنەمالین ناڤەرەست و باشووری عیراقی
 و سووباری و خوری ل کوردستانی و حیسیا ل ئەنادوۆی. بەلی ل هزارا دووی بەری
 زایینی دەرکەفتن وەکو نەتەوەکی خودان دەسەلات ژ لایى جەنگ و داگیرکرنی
 قە و ژ لایى داھینان و شارستانییهتی قە سەربۆرەکا پیشکەفتی هەبوو، سەردەمین
 دەسەلاتا ئاشووریا بو سی سەر دەما دەیتە دا بەشکرن:

- ۱- سەردەمى ئاشوورىيى كەفن ۳۰۰۰ - ۱۵۰۰ ب. ز
- ۲- سەردەمى ئاشوورىيى ناڧىن ۱۵۳۰ - تا دەسپىكا چەرخى نەھى بەرى زايىنى
- ۳- سەردەمى ئاشوورىيى نوول دەسپىكا سەدى نەھى بەرى زايىنى - تا ژناڧچوونا دەولەتا ئاشوورى لەسر دەستى ھەڧىھەمانيا مىدى - كلدانى ل ساللا ۶۱۲ ب. ز

ژ شاھىن ب ھىزىن ئاشورىيان:

شەمشى ئەدەدى ئىكى	۱۸۱۴ - ۱۷۹۲ ب. ز
شەلمانسەرى سىي	۸۵۸ - ۸۵۴ ب. ز
شەلمانسەرى پىنجى	۷۲۶ - ۷۲۲ ب. ز
سەرجونى دووى يى ئاشورى	۷۲۱ - ۷۰۵ ب. ز
سەنخارىب	۷۰۴ - ۶۸۱ ب. ز
ئەسەرحەدوون	۶۸۱ - ۶۶۹ ب. ز
ئاشور بانىبال	۶۶۸ - ۶۲۷ ب. ز

ئاشور بانىبال

سەرجونى دووى يى ئاشورى

سەردەمى بابلىي نوو (كلدانى) ۶۲۶ - ۵۳۹ ب. ز:

ل داويىن سەردەمى دەسەھلاتداريا شاھى ئاشوورى (ئاشوور بانىبال) و ل باژىرى بابل دەولەتەكا سەربەخو دەرکەفت کو بەرى ھىنگى سەر ئاشووريا قە بوو. و لسەر دەمى نەبۇبلاسەرى کلدانى ل سالاً ۶۲۶ ب. ز سەربەخوياً خو راگەھاند.

باژىرى (بابل) پايتەختى قى ئىمپىراتورىيى بوويه و بوو مەنزىتىن بىنگەھى شارستانىيى د جىھانا كەفتدا. ھەقەيمانيا كلدانىا لگەل مىدىا كو لسەر دەمى (نەبۇبلاسەر) ھاتە گرىدان ھەتا سەردەمى كورى وى (نەبوخەدنەسر) يا بەردەوام بوو. ئەو زى ب رىيا ژن خوازىيى كو د ناف بەرا وان دا ھەبوو. بەلى ل داويى ھەلۈەشيا و كار پى نەھاتە كرن. لسەر دەمى (نەبوخەدنەسر) سنورى دەولەتا بابلى گەھشتە كەنارىن دەريايا نافەراست (سوريا و لوبنان و فەلستىن بخو قەگرتن). ژ ئەنجامى شۆرەشا جوھىين دەولەتا (يەھودا) دو جارا ھىرش كرە سەر وان. بو جارا دووى باژىرى (ئۆرشەلىم) گرت و چل ھزار جوھى ب ئىخسىرى ئىنانە بابل ئەقەزى ب (تالانى بابل) بەرنىاسە ب رامانا تالانى بابلىا بو باژىرى ئۆرشەلىم. (نەبوخەدنەسر) گەلەك پووتە ب كارى ئاقەدانكرنى و پىشكەفتنا دەولەتا خۇددا. ژ پاشماين قى شاھى باخچىن ھالاويستىن بابل و (شارع الموكب) و كوچك و شىرھىن باژىرى بابل و دەرازينكىن وى ب تايىبەتى دەرازينكا عەشتار. پشتى نەبوخەدنەسرى چەندە شاھەكىن لاواز ھاتنە سەر حوكمى و نەشيان دەولەتا خو بپارىزن. د ئەنجامدا كورشى ئەھمىنى (ھەخامەنشى) ل

ل سالا ٥٣٩ ب.ز هېرشهك كره سهر بابل و داگیر كر و دهسهلاتا كلدانیان ب
داوی ئینا.

ب ژناقبرنا دهولهتا كلدانی عیراق كهفته بهر هېرشین نهتهوین:
ئهخمینی و یونانی و سلوقی و ئەشکانی و ساسانی ههتا سالا ٦٣٧ ز دهمی
موسلمان شیاین دهستی خو داننه سهر سهرانسهری عیراقی و پشتی هینگی ههمی
كوردستانی ژی.

پرسیار

پ ۱ / ئەفان رستین خاری پر بکه:

۱- ناڤی سومه‌ری یا ژ -----هاتیه کو دکه‌ڤیته----- .

۲- ژ باژیرین دهوله‌تین سومه‌ری یین ب ناڤ و دهنگ باژیرین

۱- ----- ۲- ----- ۳- ----- .

۳- سومه‌ری نه‌شیان خو راگرن ل بهر پیلین مشه‌ختیونا به‌رده‌وام یا

----- .

۴- ----- ب دانه‌ری دهوله‌تا ئەکه‌دی تیته هژمارتن.

۵- دهوله‌تا ئەکه‌دی ژ ئەنجامی هیرشا ----- بو سهر پایته‌ختی وان و

ژ ناڤ چوول سالاً ۲۲۳۱ ب. ز.

پ ۲ / ئەڤین خاری پیناسه بکه.

۱- سومه‌ری

۲- ئەکه‌دی

۳- ئاشووری

۴- کلدانی

- پ ٣ / نیشانا (/) بۆ رستا راست و نیشانا (X) بۆ رستا خه له ت دانه.
- ١ - گلگامیش ئیکه ژ شاهین ب ناف و دهنگین بنه مالا له گهش.
  - ٢ - ئورنه مو دامه زینه ری بنه مالا ئورا سیی یه.
  - ٣ - شاه هامورابی ئیکه م دانه ری یاسایی یه د عیرا قا که قن دا.
  - ٤ - باژیری نهینه وال سال ٧١٥ ب. ز لسه ر دهستی میدییا و کلدانی یا ژ ناف چوو.
  - ٥ - سومه ری داهینه رین نفیسینی نه.

به ندی دووی گه لاین دیرینین کوردستانی

پشکا نیکی:

۱- لولویی:

لولویی ژ کومه لا ئاکنجین چیه ل پشکا ژوری یا زنجیرا چیاپی زاگروس
ئاکنجیوینه ل ناف بهرا هزارا دووی (ب.ز) ههتا سه دا نهی (ب.ز) شیان
دهسه لاتا خو لسه دهقهرین زه هاو و شاره زوور (دهقهر سلیمانی یا نهو)
بسه پین، وهلاتی وان ژ لایی ئاشوریا قه ب (زاموا) بهرنیاسه، ژ لایی نهژادی قه
دگه هه گه لاین هند و ئوروپی کو ب نهژادی (ئاری) ناسیارن.

دهنگ و باسی فی توخی که فنی کوردا ژ چهند ژیدهره کین ئه که دیا گه هشتینه
مه، ژ فان ژیدهران نامه کا سهرجونی ئه که دی (۲۵۳۰) ب.ز ههروه سا لسه ر
موره کا لوولیی کو ل فان داویا هاتیه دیتن ئاماژی ب پیکدادانه کا لولویا
دکهت بهرام بهر داگیر که رین ئه که دی. ههروه سا ب دژواری بهرسینگێ هیرشا
لهشکر یا (نهرام سین) ی گرتیه، لگهل فی چهندی ژی ئه که دیا سهرکه فتن ب
دهست خو قه ئینا و دهقهرین وان داگیر کرن و ئه ف روودانه لسه ر میله کی
بنافی میلی سهرکه فتنی تومار کر ل دهقهره قهره داغ و ل دهربه ندی گاور. پشتی
مرنا نهرام سین لولویی شیان خو لبن دهستی ئه که دیا رزگار کهن، نهو بوو
شاهی لولویا (ئانوبانین) شیا شکه ستنه کا مه زن بیخیته ئه که دییا. نهوی ژی ئه ف
سهرکه فتنه ل چیاپی (بادیر) ل دهقهره (سهرییل زه هاو) ل روژه لاتا کوردستانی
لسهر که قهره کی تومار کر.

لُولُویا چهند پاشمای و کارین هونهری یین جوان و رهنگین ل وهلاتی خو بجه
 هیلاینه کو ئاستی بلندی شارستانیا وان نیشان ددهن، ئەفان لسه ده می ئاشوریا
 دهونهری ئافا کرنیدا ناف و دهنگی خو ده ریخست. ههر ژ بهر قی چهن دی شاهین
 ئاشوری هژماره کا زورا وان برنه باژیرین خو و ل ویری ژی ب هوستا و کارزانین
 باش هاتنه نیاسین، ل فان باژیرا هژماره کا ئافاهی و پهیکه ران دروستکرن.

وینی هژماره (۱۶) میلی سه رکه فتنی
 ل ده ربهندی گا ور

۲- گوتی:

کوردستان ب وهلاتی ئیکئی یی نفسی مروقی دووی دهیته هژمارتن.
ئهفهژی پشتی کو کومهلین مروقان ژ وهلاتین خویین رهسهن مشهخت بووین
بو وهلاتین خویین نوو کو بهری هنگی کومهلا گهلین زاگروس تیدا د ژیان کو
پیکهاتبون ژ سوباری و لولو و گوتی و هوری (میتانی) و کلدی (خلدی) یان
کو ههمی ژئیک نفشن، ههمی فهدگهرنه فه بو کومهلا گهلین هند و ئهورویی، ئهف
هوزه ههمی پیکفه نفسی ئیکئی و کهفنی گهلی کوردن. کوردستان کو ژینگهههکا
چیاپیه ئهف گهله ب ههفرا دژیان و زمانی تایبهتی خو ههبوویه، رهوشت و
تیتالین وان یین کومهلاپهتی پیشفه چووینه و شارستانی یا خو ئافاکریه، گوتی کو
کهفترینین ژ فان هوزا بوون ل دوماهیی شیان بهری (۲۰۰۰) ب.ز مملهکهتا
سهربخو یا خو دامهزینن. گوتی یا هیژین خو ریڅخستن و دهستی خو دانا سهر
وان ئهردین نیزیک دهستههلاتا خو و لژیر سیبهرا ئیک سهرکرده ئیکهمین دهولهتا
کوردی د میژوویدا دروست بوو کو بناقی وهلاتی (گوتیام) بهرنیاسه.

گوتیام د زمانی ئاشووریدا بناقی (ئهردی شهرکهرا) دهیت. ئاراجنا (کهرکووکا
نهو) پایتهختی وان بوو. سنوری وان د ناقبهرا زییی مهزن و سیرواندا بوو لسه
دهمی شاهی گوتی یا (ئیلوا لومیش). گوتیا ل سالاً ۲۶۹۴ ب.ز وهلاتی (سومهر
و ئهکهه) داگیر کر، بقی رهنگی سنوری دهولهتا وان بهرفرهه بوو، شاهی وان
ب (فرمانداری چار لایین جیهانی) و (شاهی بهیژی ئهکهه) بهرنیاس بوو،
دهستههلاتا گوتی لسه وهلاتی سومهر و ئهکهه نیزیکی چهرخهکی و چاریکا

چهرخه کی فه کیشا و دڤی ده میدا (۲۱) شاهین گوتیا حو کم کریه کو (تریگان) دوماهی شاه بوو، پشتی سالاً ۲۵۲۴ ب.ز ده سهه لاتا گوتیا بهره بهره بهره ف لاوازی هات و د ئه نجامدا ده سهه لاتا خو ژ ده ست دا و گرنگترین ئه گهرین کهفتنا وان فه دگهرن بو:

- ۱- دوریا وان ده فه رین ده ست ب سهر دا گرتی ژ بنگه هی ده سهه لاتا وان.
- ۲- لاوازیا هنارتنا هاریکارین له شکری و درهنگ گه هشتنا وان بو وان جهین دور.

ژ گرنگترین وان کارین هونه رین کو ئاستی بلندی شارستانی گوتیا دیار دکهت.

- ۱- تابلویی لیشیر - پیرانی ل گومین شیخان (باکوری خانه قین).
  - ۲- سهری ئیک ژ شاهین گوتی کو ژ برونزی هاتیه درست کرن ل ده وروبهرین باژیری هممه دان ل ئیرانی هاتیه دیتن و نهو ل موزه خانا (برمه کالیری) ل باژیری نیویورک ل ئه مریکا هاتیه پاراستن.
  - ۳- ههروه سا سهری ئیک ژ شاهین وان ل سلماش (روژه لاتنی کوردستانی) هاتیه دیتن لگه ل دیتنا چهند موره کین لوله کی ل باشووری نهو یی عراقی.
- (ئوتو حیکال) شاهی سو مه ریا دژی گوتیا شوره شه ک کر و شیا ب ته وای ده سهه لاتا گوتیا ل وه لاتنی سو مه ر و ئه که د نه هیلیت. پشتی فی روودانی گوتی فه گهریانه ده ست و چیا یین زاگروس.

۳- میتانی:

ئەف گەلە ژ ھوریا (خوریا) بوون کول کوردستانا روژئاقا دەسپیکا ئاکنجیبوونا وان ل دەوروپەرین روباری بلیخ و خابوور بوو، دەسپیکا دەرکەفتنا وان فەدگەریتە چەرخی چاری ب.ز. میتانی ژ توختی ئاری نەژادن، باژیری واشوکانی (راس العین) ل روژئاقایی کوردستانی پایتەختی وان بوو، میتانیا پەییوئەندی لگەل مسریا ھەبوون و نامە گوھورین ل گەل مسریا ھەبوو ب تایبەتی لێسەردەمی شاھیی میتانیا (توشراتا) و فیرەوئین مسری، وەلاتی میتانی ب ناھی (خانینگلات) ژ لایی ئاشوری یا فە نافداربوو، ل دەفەرا کەرکووکێ ھژمارەکا بەلگەنامین دەولەتا میتانی ھاتینە دیتن، روژھەلاتناس (جونس) دبیژیت پەیفقا میتانی ب رامانا (خانەدان) دەیت.

میتانی بەردەوام لگەل ئاشوریا ب شەر بوون لێسەردەمی شاھ شەلمانەسری ئیککی ۱۲۷۳ - ۱۲۴۱ ب.ز دەسھەلاتا وان شکەستن ئینایە مسریا دگۆتە میتانیا (نەھارین) و د تەوراتیدا ب (ئارام - نەھارام) ناف برینە.

۴- کاشی:

چەند ھۆزەکی ئاکنجیین چیا یی زاگروس بوون ب تایبەتی ل دەفەرا (کرماشان و لورستان) دژیان و بەرەف عیراقی ھاتینە ب سەر کردایەتیا شاھ (ئاگومی دووی) بو ماوی چار چەرخاب دناف بەرا ۱۵۹۵ - ۱۱۶۲ ب.ز دەست بەسەر وەلاتی بابلدا گرتیە ژ بەر ئەگەری ھیرشا شاھین بابل بو سەر دەفەرا وان. کاشیا بو جارا ئیککی ھەسپ ئینانە دولاً نافبەرا دو رووباران و پینگا فەکا مەزن بوو د پێشقەبرنا شارستانییدا.

دهوله تا وان ب ناڤی کاردونیش نافداره وه سا دیاره ناڤی کاشیا ژ ناڤی خوداوهندی
 وان هاتیت کو ب (کاشو) بهرنیاسه ل عیراقی کاشیان بخو پایتهخته کی نوو بو
 خو دروستکر و بناڤی شاهی خو یی نافدار (دورگوریکالزو) ناڤکر نانکو باژیری
 کوریکالزو، کو نهو ل نیژیک باژیری بهغدا پاشمایین وی نافدارن ب (عهقه رقف)
 و زهقورا وی یا نافدار ههتا نهو مایه کو ژ چهند قاتا هاتیه دروستکرن ب بلنداهیا
 دو سه د پییان ب نهخش و شیوازی جوان وینی کوریکالزوی تیدا دیار دکهت.
 هه ر دڤی باژیریدا سی پرستگههین مهزن هاتینه دیتن. کاشیا گهلهک پووته ب
 ههسپ سیاریی دایه و خودانکرنا وان ب تشته کی پیروژ زانیه. ههروه سا کاشیا
 دهسته کی بلند هه بوویه د هونه ری ئافاکرن و نهخشه سازی و چیکرنا ریادا.
 ل دهو روبه رین سالین ۱۱۶۲ ب. ز عیلامی شیان هیرشی بیننه سه ر کاشیان و
 پایتهختی وان کافل بکهن و سامانه کی زور و کارین هونه رین گرنه گه گو هیرنه
 پایتهختی خو (سوسه).

پشکا دووی

میدی:

پشتی ته‌واو بوونا حوکمی گوټیا، ل ده‌ورو به‌رین سالاً ۲۰۰۰ ب.ز پیله‌کا مه‌زنا هند و نه‌وروپیا ل ده‌فهره زاگروټس دیار بوون و لگهل گوټیا ټیکهل بوون و پیکفه ژیان نه‌فه ب میدی دهینه نیاسین، شیان ئیکه‌مین ئیمپراتوریه‌تا مه‌زن د میژوویا که‌فنا کوردیدا دامه‌زینن کو سنووری وی ژ روژهلای قه‌دربازی رووباری (سهرداریا) بوو ل ناسیا نافه‌راست، ژ باکوری ژی هه‌تا گولا قه‌زوین و ده‌ریایا ره‌ش، ژ روژنای قه‌هه‌تا رووباری هالیس (قل ئیرماق) دریژبوویه، ل سالاً ۶۵۰ ب.ز ب ته‌واوی ده‌ست ب سهر ده‌فهریدا گرت. ب قی چهندي شیان بناغه‌کی بهیز بو حکومته‌کا ناوه‌ندیا بهیز دامه‌زینن. پشتی نه‌فه بده‌ست میدیافه‌هاتی پتر به‌ره‌ف ده‌ستدریژی و داگیرکرنی چوون.

وینی ژماره (۱۷)

چهند زه‌لامه‌کین (میدییا) یان (ماننا)، چهرخی هه‌شتی ب.ز.

هەرگاک شەر د ناههرا ههردو دهولهتین میدی و ئاشووریا دا ههبوو. ل
 سالاً ۷۱۵ ب.ز (سهرجون)ی شاهیی ئاشووری شیا میدیا بشکینیت و باجی
 ژیی بستینیت. پشتی هینگیی شاهیی میدیا (دیاکو) ل سالاً ۷۰۰ ب.ز باژیری
 (ئهکباتانا) (ههمه دانا نهو) کره پایتهختی میدیا پشتی مرنا دیاکو حوکم کهته
 دهستی کوری وی (فراورتس)، وی ژیی لگهل ئاشووریا پهیمانا ئاشتی گریدا.
 ئەف کاره بو وی ریخوشکهه بوو کو دهست بههه فارساندا بگرت.

کیاکسار (کهی خه سهرو) ۶۵۳ - ۵۸۵ ب.ز:

ناقدارترین شاهیی میدیا به، لسهردهمی وی دهولهتا میدیا گههسته بلندترین
 دهسهلات و گوپیتکا گهشه کرنی.

وینی ژماره (۱۸)

ل داویا سالاً ۶۱۵ ب.ز میدیا هوزین خو کۆمکرن و دهست ب
 هیرشا کر بهرهف سنووری روژههلاتا ئاشووریا. ههه د وی سالییدا شیان

باژیری (ئارابجا - كهركووكا نهو) و ئهربائیلۆ (ههولیرا نهو) رزگار بکهن. سالā ۶۱۴ ب.ز هیژین وان ب تهواوی بهرهف باژیر و بنگههین ئاشووریا بریکهفن. دقئ ده میدا شاهئ میدیا (کیاکسار) و (نهوبلاسهر) ى شاهئ کلدانی ههقهیمانهك گریدا بو لیدان و ژناقیرنا ئیمپراتوریهتا ئاشووری. ههر دو سهرکردا ئیک ئارمانج ههبوو ئه وژی ژ ناقیرنا دهولهتا ئاشووری بوو. ل دوماهیا سالā ۶۱۲ ب.ز پشتی دۆرپیچکرنا باژیری (نهینهوا) یا پایتهخت شیان داگیر بکهن، پاشی باژیری (ئاشوور) و (نهمروود) زی داگیر کرن. یا پیدقی ئاماژه کرنیه د سهردهمی ئیمپراتوریهتا میدیا دا (زهردهشت) ى پیغهمهبری میدیا ده رکهفت و ئایینی زهردهشتی بهلاقکر.

زهردهشت:

زهردهشت ب نقشئ میدیه، لسالā ۶۶۰ ب.ز ل دهقهر (ئهتروپاتین) ل روژئاقایی گولā (دهریاچه) ورمئ (ئورمیه) ژ دایک بوویه، ئایینی زهردهشتی بو ئایینی فهرمیی دهولهتا میدیا.

دوماهیا دهولهتا میدیا:

سالین ۵۵۳ - ۵۵۰ ب.ز لسهردهمی (ئاستیاك) ى شاهئ میدیایی داویئ، فارسین (ههخامنشی) ب سهروکاتیا (کورشی) سهرهلدان و وهك هیژهکا نوو د دهقهریدا پهیدابوون، کورشی كهفته ههقرکی و مملانی لگهل میدیا و شیا ب هاریکاریا سهرکردهکی میدیا بناقی (هاریاک) دژی ئاستیاك بکهفته شهري و باژیری (ئهکباتانا) داگیربکهت و داویئ ب دهولهتا میدیا بینیت.

پرسیارین به ندی دووی

پ ۱ / ئەقین خاری پیناسه بکه:

(لۆلویی ، زاموا ، نهرام سین ، ئارابخا ، نه هارین ، عه قه رقوف ، گاندیش ، دیاکو
، هارپاک ، ئاستیاک)

پ ۲ / ب کورتی به رسقا فان پرسیارا بده:

۱- ده باره ی کاشیا ئەقین خاری روون بکه:

ا- جهی ئاکنجیوونا وان.

ب- ناقي کاشیا ژ چ هاتیه؟

ج- چ ژ عه قه رقوف دزانی باسبکه؟

د- چهوا ده سه لاتا وان ژ ناف چوو؟

۲- لسه ر میتانیا:

ا- باسی په یوه ندین دناقه را میتانیا و ئاشووریدا بکه.

ب- باسی په یوه ندین دناقه را میتانیا و مسریادا بکه.

۳- لسه ر دهوله تا ماد فان برگا روون بکه.

ا- جه و سنوری قی دهوله تی دیار بکه.

ب- چاوا ئەف دهوله ته ب داوی هات؟

ج- ئایینی میدیا چ بوو؟

پ ۳ / فان فالاتیا پر بکه:

۱- لۆلویی ئاکنجیوون ل پشکا ----- چیاپی زاگرووس د

ناقه را هزارا ----- بهری زایینی و ده سه لاتا وان گه هشتبوو

ده قهرین ----- و ----- .

۲- دہسہ لَٹا گوتیا گہہشتہ باژیرین باشوور لسہردہ می شاہ
----- و دہسہ لَٹا وان ماوی -----

فہ کیشا.

۳- میتانی ٹاکنجیوون ل پشکا ----- کوردستانی پشتی بجہ
ہیلا نا چیاپین زاگروس.

۴- روژہ لاتناس جونس دبیزیت پھیفا میتانی ب راما نا -----
دہیت بو ----- ہاتیہ بکارئینان.

۵- کاشیا چہ ند نافہ کین دیتڑ ہہ بوون ویی دہینہ نیاسین وہ کی -----
و ----- و -----.

۶- دہولہ تا میدیا یا مہزن ل دہورو بہرین سالا ----- بہری
زایینی ل پشکا ----- کوردستانی ہاتہ دامہ زرانندن و باژیری
----- کرہ پایتہ ختی فی دہولہ تی.

به ندی سی

شونوارین دیرینن کوردستانی

کوردستان:

بو جارا ئیکێ کو ناڤی کورد د ژێدهرین بزماری (میخی) دا هاتیت بو داویا هزارا سی بهری زاینی قه دگهریت ده می باسی جهه کی دکهت ب ناڤی وهلاتی کوردا.

به لی په یفا کوردستان بو جارا ئیکێ ل چه رخی دوازدی زاینی بکار هاتییه. ئه و ژ ی ژ دو برگا پیک دهیت: (کورد) کو ئماژی ب نه تهوا کورد دکهت و (ستان) ب راما نا ولات یان ههریم یان جه دهیت. ئانکو کوردستان راما نا (وهلاتی کوردان) دگه هینیت. ئاخا کوردستانی وان هه می ده قه را قه دگرت یین دکه قنه باکور ی چیا یین زاگروس، و باکور و باکور ی روژه لات ی دو لا نا قه را دو رووباران (میسو پو تامیا) هه تا که نا ری ده ریا یا نا قه راست و روژه لات ی پانیا نه نادول هه تا بنا ری چیا یی حه مرین.

نه خشی که قی کوردستانی

گرتنرین شوونوارین دیرینن کوردستانی:

۱- **شکهفتا شانهدەر:** مهزنترین و نافدارترین شکهفتا کوردستانی یه دکهفیته چیاپی برادوست ل پاریزگهها ههولیری. ل سالین دنابهرا ۱۹۵۱ - ۱۹۶۱ دا ژ لایپی تیمهکا ئهمریکی فه پشکنین لی هاتیه کرن، دیروکا قی شکهفتی فه دگهریته سهردهمی دنابهرا ۶۰ - ۴۵ هزار سالاً دا، مروقی نیاندرتال ئانکو بو قوناغا چهرخي بهرینیي کهفن تیدا ژیايه.

وینی شکهفتا شانهدەر

۱- **شکهفتا هزار میرد:** دکهفیته دووریا ۱۳ کم ل باشووری روژئافیی سلیمانیی ل چیاپی بهرانان، ل سالا ۱۹۲۸ ز ژ لایپی شوونوارناسهکی ئهمریکی فه پشکنین لی هاتیه کرن، و دیروکا وی بو ۵۰۰۰۰ سالاً فه دگهریت ئانکو بو قوناغا چهرخي بهرینیي کهفن.

۳- **شکهفتا زهرزی:** دکهفیته زنجیرا چیاپی سهرسهرد نیزیك گوندی زهرزی ل چهمی ریژان، دیروکا وی بو ۱۲۰۰۰ دوازده هزار سالاً فه دگهریت ئانکو بو چهرخي بهرینیي کهفن.

۴- چهرمو: دکه‌فیته دووراتیا ۱۱ کم ل روژ‌ه‌لاتی باژیری چه‌مچه‌مال لسهر چه‌می مه‌زن کو ئیکه ژ لقین رووباری روخانه و تاووغ چای ل پاریزگه‌ها که‌رکوکئی. شوونواری چه‌رمو که‌فتزین گونده ل جیهانی، دیروکا وی بو چه‌رخي به‌رینی نوو (هزارا حه‌فتی به‌ری زایینی) فهدگه‌ریت.

خهلکی گوندی چه‌رمو تهرش و ته‌وال که‌هی کرن، گه‌نم و جه‌ه و نیسک و نوک و باقلک چاندن و ئامانیٔ ئاخئی (گلینه) و خانی دروستکرن. هه‌روه‌سا په‌یکه‌رین خوداوهندان بو خو دروستکرن ب ره‌نگه‌کی کو سه‌رین ژ ته‌قئی چیکری ئامازه ب خوداوهندی دایک دکر.

۵- میلی دهر به‌ندی گاور: دکه‌فیته ئیک ژ دهر به‌ندین چیاپی قهره‌داغ ل سلیمانی نی‌زیک گوندی ته‌کیه و به‌له‌کجار. ئەف میله یی د به‌ری دهر به‌ندی هاتیه کولان وینی شاهه‌کی نیشادده‌ت چیدبیت یی (نهرامسین) ی بیت، یان یی (ئانوبانیی) ی شاهئی لولویا بیت ده‌می سه‌رکه‌فتی لسهر دوژمین خو. هه‌ژی گؤنی یه چ نقیسین لسهر فی میلی نین.

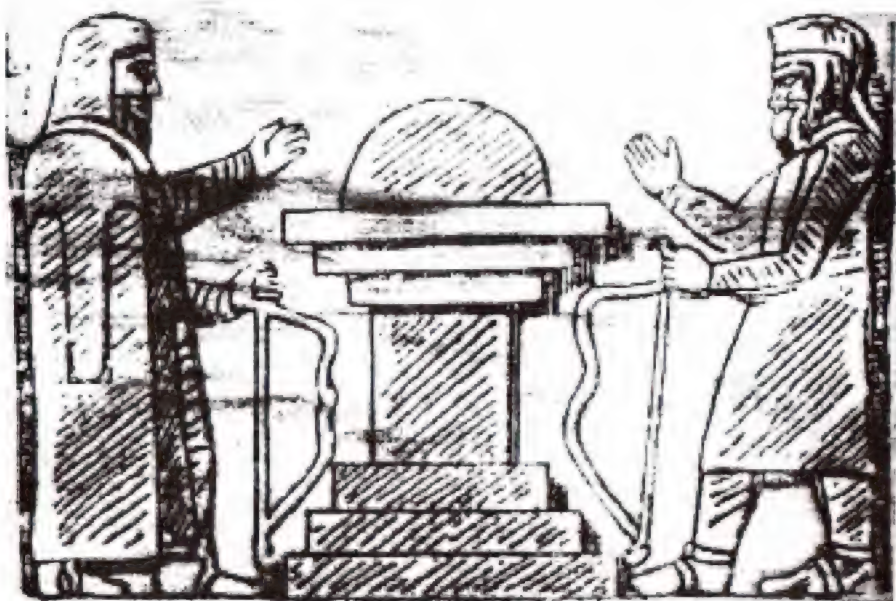

نه‌خشی هنده‌ک ژ گرنگ‌ترین شوونوارین کوردستانی

۶- **میلی نانو بانینی:** دکهڤیته سەر چیاپی بادیر ل دهڤهرا (سەرپیلزهاو) ل روژههلاتی کوردستانی. وینی شاهێ لولویی نانوبانینی نیشا ددهت دهمی سەرکهفتی لسه‌ر دوژمنیت خو، ههروه‌سا هنده‌ك نقيسينیت بزماری لسه‌رن ب زمانی ئەکه‌دی باسی ئی روودانی دکه‌ت.

۷- شکه‌فتا قزقاپان: دکهڤیته نی‌زیك شکه‌فتا زهرزی ل زنجیرا چیاپی سهرسه‌رد نی‌زیك گوندی زهرزی ل چه‌می ری‌زان، پێك هاتیه ژ گوره‌کی سی ژووری د به‌ری چیاپی هاتیه کولان، پێشیا وی نه‌خشه‌کی لسه‌ر هاتیه کولان دیمه‌نی دوو شاه‌ا لسه‌ره د ری‌وره‌سمین ڤه‌شارتن و بن ئاخ کرنی دانه. دیروکا ئی نه‌خشه‌ی بو سهرده‌می ئیمپراتوریه‌تا میدیا (۷۰۰ - ۵۵۰ ب.ز) ڤه‌دگه‌ریت.

وینی ژماره (۲۰) کیاکسار ل تیکۆلگه‌ها قزقاپان

پرسیارین به ندی سی

- ۱- چه رمۆ چیه؟ دکه فیه کوودری؟ گرنگیا وی د چ دایه؟
- ۲- شکه فتا هزار میرد دکه فیه کووری و گرنگیا وی د چ دایه؟
- ۳- گرنگیا دهر به ندی گاور چیه؟
- ۴- شکه فتا قز قاپان بو چ سهر دهمه کی فه دگهریت؟

چالاکي:

گروپهك ژ قوتابیان ب هاریکاریا ماموستایی وانئ... دی نه خشه کئ
دیروکی بو ده سنی شانکرنا شوونوارا به رهه فکه ت.

به ندی چاری

پشکا نیکی

نیران لسره دهمی نه خمینییا (هه خامه نشیا)

ل دهووروبه ریښه ساله ۸۰۰ ب.ز فارس ژ دهر دورین دهریایا قهزوین هاتن و ل ده قهرا (پارس) ل باشووری ئیرانی ئاکنجیوون و بو ماوهیه کی دریز ملکه چین میدیا بوون.

ل داویا سه دی هه شتی ب.ز ژ نهجمی هه فگرتنا هوژین فارسا لسره دهستی (نهخمینس) ئیکه مین دهولته فارسی هاته دامه زرانندن.

کورشی دووی ۵۵۸ - ۵۳۰ ب.ز:

پشتی شاه قه میزی ده سه لاته دهولته هه خامه نشیا که فته دهستی کورشی دووی ل ژیر ناسنافی کورشی مهزن، دوان ساله دا ملکه چی کیا کساری شاهی میدیا بوویه. بهی ل ساله ۵۵۰ ب.ز شیا دژی ده سه لاته میدیا راوه ستیت و دهولته میدیا ژ ناف بهت و نه کباتانا داگیر بکهت و هه می گه نجینه یین وان ب تالان کهت. کورشی دووی ب ناف شاهی میدیا خو دا نیاسین ژ بهر هندی مسریا و یونانیا بو وی ناسنافی سه ره دهری د گه لدا کریه.

کریارین جهنگی یین کورشی مهزن گه لهک و گرنگن وه کو ژ نافیرنا دهولته میدیا ل ساله ۵۵۰ ب.ز، و ژ نافیرنا دهولته لیدیا ل نه نادولی ل ساله ۵۴۶ ب.ز، داگیر کرنا نه افغانستانی و هه ردو هه ریمین (سه یحون و جه یحون) و قهنده هار و هه تا باکوری روژ نافایی هندستانی، پشتی فان شهرا کورشی بهری خو دا وه لاتتی بابل و شیا شاهی بابلیا بشکینیت و بابل داگیر کهت، ساله ۵۳۹ ب.ز خو ب ناسنافی شاهی بابل بنا فکریه.

قه‌مبیز (که‌مبوجیه) ۵۲۰ - ۵۲۲ ب.ز:

قه‌مبیزی دووی سهر کرده‌کی مه‌زنی هه‌خامه‌نشیا بوو ژ بلی چه‌سپاندنا ده‌سه‌لاتا خو ب سهر وی نه‌ردی لسه‌رده‌می کورشی هاتیه داگیر کرن، هیرش بره سهر وه‌لاتی مسری، شیا ل سالا ۵۲۵ ب.ز داگیر که‌ت. سالا ۵۲۲ ب.ز ل وه‌لاتی فارس (باردیا) ی برایی قه‌مبیزی ئاگری شوره‌شا خو هه‌لکر و قه‌مبیزی ب نه‌چاری مسر بجه هیلا و به‌ره‌ف وه‌لاتی فارس قه‌گه‌ریا قه، به‌لی دارایی ئیکی (داریوشی ئیکی) د پیلانه‌کیدا شیا قه‌مبیزی ژناف به‌ت و حوکه‌می باردیای ژی ده‌مه‌کی دريژ قه‌نه‌کی‌شا.

دارایی ئیکی (داریوشی ئیکی) ۵۲۲ - ۴۸۶ ب.ز:

ده‌سپیکا حوکه‌می دارایی ئیکی (داریوشی ئیکی) یاخیوون (پشته‌ریوون) و شوره‌شین ویلایه‌تا ده‌سپیکر ب تایه‌تی شوره‌شین میدیا و عیلام و بابل. دارای ده‌ست ب هیرشی کر بو سهر بابل و شیا داگیر که‌ت و ده‌ست ب سهر دابگریت و پاشی شوره‌شین دی یین میدیا و عیلام و ده‌قه‌رین دی بیده‌نگ کرن. دارای ئەف سهر که‌فته د چیاپی بیستوون کولان کو دکه‌فته نيزیک باژیری کرماشان ل روژه‌لاتی کوردستانی. هه‌ژی گوتنی یه شوره‌شا میدیا (کوردستان) ب سهر کرداتیا فراورتس بوو.

وینی فراورتس (ژ چیاپی بیستون هاتیه وەرگرتن)

دارایی ئیککی (داریوشی ئیککی) د ماوی ۵۱۸ - ۵۱۴ ب.ز دا شیا چهند
ریکخستن کارگیری پهیره وکوت، وهلاتی خو لسه (۲۶) ویلایهت (ههریم)
به لاکر کو دگوتی (ساتراب) ههروه سا بو پاراستنا وهلاتی دهزگه هه کی تایبه تی
ئاسایشی دامه زراند و سیسته مهك ژبو وەرگرتنا باج و ریکخستنا ری و ریبارین
بازرگانا دانا، ژ لایی ئایینی فه ریز ل خوداوهندی (ئاهورامزده) دگرت کو وه سا
دزانی سه رکه فتنی وی ب ریا فی خوداوهندی بووینه دقیریدا دهر دکه فیت کو
دارای ئایینی زه رده شتی پهیره و کریه.

وینئی ژماره (۲۳) دیواری بوستان (چیاپی بیستون)
سهرکهفتنا داریوشی لسه دوزمین وی

شهرین یونانیا - نه خمینیا (۴۹۰ - ۴۸۰ ب.ز.):

نه گهرین فان شهره فهدگهرنه فهد بو داگیر کرنا وهلاتی یونان ژ لایئ نه خمینیا (هه خامه نشیا) فهد و سهرهلدانا یونانیا ده سپکر ب تایبه تی ل باژیری (نه سینا) کو بیادا سهرهلدانی دکر. نهو بو چهند شهره کین مه زن دناقه را هه ردو ئالیاندا روودان. نافدارترین شهر شهری دهشتا (ماراسون) بوو لسا ۴۸۶ ب.ز کو ب سهرکهفتنا یونانیا و شکهستنا هه خامه نشیا ب داوی هات.

شاه نه حشویرشئ ئیکئی ۴۸۶ - ۴۶۵ ب.ز.:

نه رکه کئ مه زن کهفته سهر ملین فی شاهی نهوژی بهرهنکار بوونا شوره شا ویلایه تا بوو. شیا ئیکه م جار ل سالا ۴۸۴ - ۴۸۲ ب.ز شوره شا مسریا سهرکوت که ت ب دژوای ل شوره شا خه لکئی بابل دا و باژیری بابل کافل کر و زهقورا وی یا نافدار ویران کر. نه حشویرشئ ئیکئی هیزین خو کومکرن بو شهرئ یونانیا بهلی د فی هه ویدا شکهستن ئینا ب تایبه تی د شهرئ (بلاتیه) دا.

شاه نەرتخشتایی دووی ۴۰۴ - ۳۵۹ ب.ز:

نەرتخشتایی دووی ل وی رو ژا کو دسەهلەت ل پەرسەگەها باژیری (بازرگادە) وەرگرتی ژ لایی برایی وی یی بچووک فە کو نافیی وی کورش بوو هیرش کرە سەر بەلی هیرشا وی شکەستن ئینا، هەر چەندە بریارا لیبۆرینی ژی بو دەرئێخست بەلی ئەوی رژد بوو ل سەر دژایەتیا خو، ئەو بوو و جارە کا دی کورشی ب هاریکاریا گریکی (یونانی) بانگەوازا شورەشی دا کو ب هەوا دەه هزار سیارین یونانی بەرنیاسە ب سەرو کاتیا (زەینەفون) ی. نەرتخشتا شیا ل سەر قی شورەشی سەرکەفیت و کورشی برایی خو بکوژیت.

بقی رەنگی لەشکەری زینەفونی پستی ب داوی هاتنا کاری وان ل سالاً ۴۰۱ - ۴۰۰ ب.ز د کوردستانی رازفرینە فە بو یونانی، دریدا تووشی بەرگری و راهیلا نین کوردا بوون (کو زەینەفونی د کتیباً خو ئەناباسیس دا ب کاردوخی ناف کرینە) هەژێ گۆتتی یە کو شاهێ داویی یی هەخامەنشیا داریوشی سیی بوو کو ل سالاً ۳۳۱ ب.ز د شەری کوگمیلا (ئەربیلا) دا نیزیک هەولیرا نھول بەرامبەر لەشکری ئەسکەندەری مەكدونی شکەست، بقی رەنگی دەولەتا هەخامەنشی ژناچوو و تەقایا ئەردی ئەنادۆل و شام و مسر و کوردستان و عێراق و ئیران بوونە پشکەك ژ ئیمپەراتۆریەتا ئەسکەندەری مەكدونی، هەر چەندە دەفەرا میدیا (کوردستان) پستی شکەستنا داریوشی سەربەخویا خو بو ماوہیەکی ل ژیر سەرکرداتیا (ئەتروبات = ئەتروباتکان) راگەھاند. ل سالاً ۳۲۳ ب.ز ئەسکەندەر ل باژیری بابل دمریت و د ئەنجامدا ئەمپەراتۆریا ئەسکەندەری ل ناف بەرا سەرلەشکرین وی

دا هاته ليكڻه ڪرن، ٺهنادوڻ و شام و ڪوردستان و عيراق و ايران ب بهر (سلوقس)
 كهفتن و ئيدي ٺهڻ سهردهمه ب سهردهمي (سلوقي) دهيت ه ناڻڪرن، مسر ڙي
 بهر (بهتليموس) ي دكهڻيت و ئيدي ٺهڻ سهردهمه ڙي ب سهردهمي (بهتاليسه)
 دهيت ه ناڻڪرن.

راهينان

۱- ٺهو فارسين ڪو د دهڻهرا (پارس) دا خوڄهيوون، دهمه ڪي زوور
 ملڪه چين:

گريگ (يوناني) يان، ميديان، حيسان: بوون

۲- د ميڙوويا كهڻ دا (شهر) ڪرن سيمائي سهرو ڪي ڦي پهيوندين نيڻ
 دهوله تي بوو...

ٺهري نهو سيمائي سهرو ڪي ڦي پهيونديا نيڻ دهوله تي چيه؟

تهوهره ڪ بو گهنگه شي

پشکا دووی ئیران لسه ردهمی فورثیا (ئەشکانیا)

ل دەورووبەرین سالا ۲۵۰ - ۲۴۷ ب.ز دنیف وان هوزین ل وهلاتی (بارثوا) ئاکنجیوین دا، دوو براین سەرکرده دەرکهفتن ب نافی (تیریداتس) و (ئەرشاک) کوشیان د شەرەکی خیناویدا دژی (سلوقیا) ل هەریما (پارپوا) کو (ئەرشاک) تیدا هاته کۆشتن سەرکهفتنی بدەستقەبینن، شاهی ئەشکانیا شیا هەریما خوراسان و چەند هەریمین دەورووبەرین گولاً قەزوین داگیرکەت، ژ بەر بەرفرەه‌بوون و مەزنیای ئیمبراتوریەتا ئەشکانی دو پایتەخت بوو خو دروستکرن، یی ئیککی (ئەکباتانا) یا میدیا بوو کو پایتەختی وان یی هاقینی بوو، یی دووی (تەیسەفون) ل سەر بەشی روژەهلایتی رووباری دیکلە، پایتەختی وان یی زفستانی بوو.

شاه متريداتسی ئیککی ۱۶۰ - ۱۴۰ ب.ز:

دەسەهلەتا دەولەتا ئەشکانیالەسەردەمی شاه متريداتسی پتر جیگیربوو، ب رەنگەکی وهلاتی میدیا و فارس و هەریما ئارامیا و ئاشوریا ب خوڤە گرتن، ئەشکانیا دفی سەردەمیدا باژیری (تەیسەفون) (تاقی کیسرای - سەلمان پاکا نهو ل نیزیك باژیری بەغدا) دروستکر، قریداتسی ئیککی کو ب دامەزرینەری ئیمبراتوریەتا ئەشکانی دەیتە هژمارتن ناسناقی (شاهی شاها) بوو خو هەلبژارت، و ژبو رازیکرنا یونانیان خو ب ناسناقی (هیلینان) زی.

شهری د نابقه را سلوقیا و نه شکانیادا :

بزاقین سلوقی ژ بو رزگار بوونی ژبن دهسه لاتا نه شکانی د بهرده وام بوون، نهو بوو لسه دهمی شاهي سلوقیا (نهنتیوخی حفتی) و هه وه کا له شکری بهر هه فکر بو سهر هه ریمین روژه لاتی و شیان د سی شه راندا بسهر نه شکانیاندا سهر که فن و بازیری (نه کباتانا) داگیر که ن.

فراهاتس :

دهمی فراهاتس هاتی ه سهر تهختی شاهاتیا نه شکانی، داخاز ژ سلوقیا کر کو په یمانه کا ناشتی گیرده ن، بهلی سلوقی رازی نه بوون، ژ بهر هندی فراهاتسی خه لکی بازیرین خو پالدان دژی سلوقیا شوره شا بکه ن ، وی ب خو ژی ب له شکره کی بهیزفه هیرش کره سهر ناقه ندا دهسه لاتا (نهنتیوخی) و شیا دفی شه ریدا بکوژیت و ژماره کا زورا سهر بازین وی ب ئیخسیری بگریت. بقی چهندي ل سالا ۱۲۹ ب.ز سلوقی که فتنه مه ترسیا ژناقچوونی ل روژه لاتی مه ترسیا نه شکانیابول روژناقای مه ترسیا رومانیا:

متریداتسی دووی ۱۲۳ - ۸۸ ب.ز:

دهوله تا نه شکانی ل دهقه رین روژه لاتی بهر هنگاری هیرشا هوژین (ساکا) بوون، نهف هوژین کوچه ران رژیانه وه لاتی ئیرانی و دنجیره کا شه راندا نه شکانی شکاندن و شاه (فراهاتس) کوشت.

ل سالا ۱۲۳ ب.ز شاهه کی بهیز ب ناقی (متریداتسی دووی) ده رکه فت و سه لاند کو سهر کرده کی بهیز و مه زنه، شیا هه می مه ترسیین

هوزین (ساکا) نه هیلیت و تهف ویلایهتا بزفرینته ژیر دهسهلاتا خو. پستی هنگی خو بو کاری ناشتی و په یوه نډین بازارگانی لگهل چینیا تهرخانکر.

شهرین دناقههرا نهشکانیا رومانیا

نیک:

که فترین په یوه نډین دناقههرا نهشکانی و رومانیا فه دگهرنه سهردهمی مژیداتسی ئیکي، کول سالا ۹۲ ب.ز داخازا گریډانا په یمانه کا ناشتی دگهلدا کر، بهلی رومانی رازی نه بوون و ب سهرکرداتیا (سلا) هیرش کره سهر شاهنشینا ئهرمه نی، مژیداتسی شاندهک هنارت بو گه نگه شه کرنا ناشتی بهلی (سلا) ب قی چهندي رازی نه بوو، ژبه رهندي شهر دناقههرا واندا په یدابوو، د زنجیره کا شهر و پیکدادانادا رومانی شکهستن و نه چار لسهر دهمی فراهاتسی سیی ل سالا ۷۶ - ۷۰ ب.ز داخازا په یمانه کا ناشتی کر.

دوو:

پستی کوشتنا فراهاتسی سیی ئازاوه دناف دولهتا نهشکانیا و ب تایبهتی دنیف بنه مالا دهسهلاتدار دا په یدابوو، رومانیا ئه فه ب دهلیقه زانی و ب سهرکرداتیا (کراسوس) ی شهر دژی نهشکانیا کر، ئه و بوو ل سالا ۵۷ ب.ز شهر ی خووناوی (حهران) ل باکووری روژئافیی کوردستانی روودا و رومانی شکهستن و کراسوس ژي هاته کوشتن.

سى:

رومانى ب سەرکرداتيا (كاسيوس) ى شيان پايتەختى ئەشكانيا (تەيسەفون) داگىركەن، ھەروەسا ھېرش كرە سەر باژىرى (الحجر) و داگىر كر: دژوارترين سەردەمى بەختەشيا يى ئەشكانيا لسەر دەمى ئىمپراتورى رومانى (كراكلا) ى بوو، فى سەركرەدى ب دافدۆزى وەسا خو ديار كر كو دقیت پەيماننا ئاشتىي دگەل واندە موړ كەت ژ بەر ھندى ئاكنجيين (تەيسەفون) دەرگەھين باژىرى خو بو فەكرن و ژى پشت راست بوون، بەلى كراكلاى ب ھوقاتى ھېرش كرە سەر و ھژمارەكا بى سنوور ژ خەلكى كوشتن. بەلى ئەو ژى گەھشتە سزايى خو و ب نھيى ھاتە تېروركرن.

چار:

شەرى داويى دناڤ بەرا رومانىا و ئەشكانىادا شەرى (نوسەبين) بوو ل باكوورى روژئافايى كوردستانى كو ئەنجامى فى شەرى ب موړ كرنا پەيماننا ئاشتىي ب داوى ھات. ب فى رەنگى شەرى دناڤبەرا ھەردو لايدا كو نيزىكى دوسەدەيا فەكىشا ژبلى كافلكرن و ويرانكرنى چ لايەك يى سەرکەفتى نەبوو.

داويا دەسەھە لاتا ئەشكانيا:

ئەگەرى سەرەكىي شەرى دوورودريژى دووسەدەيا دناڤبەرا رومانىا و ئەشكانىا دا لاوازي دەولەتا ئەشكانى بوو. بەلى پشتەربوون و شورەشين وىلايەت و ميرگەھان ژى زور دكارىگەربوون. ب تايبەتى شورەشا ھەريما فارس ب سەرکرداتيا ئەردەشېرى كورى بابك كورى ساسان كو شيا سەرکەفتى بدەستقە بينيت و دەولەتا ساسانى دامەزرينيت.

پشکا سیی نیران لسه رده می ساسانیا

ساسانی ب ناڤی (ساسان) باپی ری (نهرده شیر) ی هاتینه ناڤکون ل باژیری (نهرده خر) ی هه ریما فارس کو که سه کی زانا و ناینی بوو. نهرده شیر ی پشتی مرنا (بابک) ی بابی خو ده سه لات و هر گرت، ل شهر ی داوی ی د ناڤه را شاه ی نهرده شیر ی و نهرده شیر ی دا نهرده شیر ی بهر که فت. ل سالا ۲۲۴ ز (مه دائن) پایته ختی نهرده شیر ی داگیر کر و ل ویری خو کره میراتگری نهرده شیر ی و دانان و حو کمداریا بنه ماله کا نوو ب ناڤی ساسانیا ئاشکرا کر و خو ب ناسناڤی (شاهی شاه) بناڤکر. نهرده شیر ی د زنجیره کا شهر و پیکدا دانا دا ده سه لاتا خو بنه جه کر و شیا هه ریمن میدیا و نهرمینیا و نهرغانستان و بلوچستان و بابل داگیر که ت.

شاپووری نیکی ۲۴۲ - ۲۷۲ ز:

دهمی شاپوور هاتیه سهر حو کمی تووشی شوره شا نهرمینیا و (الحضر) بوویه شاپوور شیا پشتی چار سالا ب سهر فان شوره شاندا سهر که فیت. مه زترین گه فا کو شاپووری هزر بو دکر ترسا بیزه نتیا بوو. پشتی کاودانین وه لاتی ئارام بووین، شاپووری له شکره کی بهیز دزی بیزه نتیا بهر هه فکر و بهر هه سوریا هنارت و پرانیا باژیری و داگیر کرن هه تا گه هشتیه (نهرنتاکیا)، بیزه نتیا نه چار په یمانا ئاشتی ب مهرجین شاپووری مؤر کر. پشتی چهند سالا که شهره کی نوو دناڤ بهرا وانداروو دا و دیسا بیزه نتی تیدا شکه ستن و حه فتی هزار

ئېخسېر ژى ھاتنە گرتن و رەوانەى باژېرى شاپوور ھاتنە کرن و ل وېرى بەنداڤە کا مەزن پى دروست کر ب ناڤى بەنداڤا ئېمېراتورى.

شاپوورى دووى ۳۱۰ - ۳۷۹ ز:

شاپوورى دووى دريژترين ماوهى حوكم د دەستدا بوو كو نيزيكي ھفتى سالا ڤەكيشايه، ڤى شاهى د وى ماوى دوور و دريژ دا گەلەك كارين گرنګ بدهست ڤە ئينان.

ئيك: كارين وى دنيف ولاتيدا:

- ۱- كيّمكرنا دەسھەلاتا خانەدانا، كو ڤان دەسھەلاتە كا زور ھەبوويه و سامانە كي زور پەيدا كړيه، شاپوورى دەسھەلاتا خانەدانا كيّم كر و ب ھيچ رەنگە كي ري نەدايي مايى خو د كاروبارين دەولەتيدا بكن.
- ۲- ريځخستنا كاروبارين كارگيري و نابوورى.

دو: كارين وى يين ژدەرڤه:

- ۱- شەرين وى لگەل ھوزين (ھون) ل ولاتى چينى كو پشتى ھنگى پەيمانا ئاشتى لگەل گرېدا و پړانيا وان ھاتنە ژېر دەسھەلاتا وى.
- ۲- سالا ۳۵۹ ز شيا ھېرشى بکەتە سەر کەلا (نامەد - دياربەکر) و ژبن دەستى بيزەنتيا رزگارکەت.
- ۳- عەرەبين ھەريما (بەحرەين) ى شکاندن.
- ۴- داوى شەرى شاپوورى لگەل بيزەنتيا پشتى بەلاقبونا ئاينى مسيحي بوو، كو ئەف ئاينە بو ئاينى ڤەرمىي بيزەنتيا، و د ئەنجامدا شەر و جەنگى دناڤبەرا واندە ب پەيمانا ئاشتى بداوى ھات.

کيسرا نه نوشيروان :

سهردهمى کيسرايى ئيکى کو ب نه نوشيروان بهرنياسه ب گه شترين سهردهمى دهولهتا ساسانى دهيته هژمارتن. کيسرا نه نوشيروان ددهمى دهسهلاتا خودا شيا خزمهته کا مهزن بگههينيته خه لکى ئيراني د تهف بياقين ژيانيدا، نهفه ژبلى وى کو دهسهلاتا ساسانيا گههاند ه (يهمه ن)ى.

چاکسازيبن کيسرا نه نوشيروان

۱- ژروويى جفاکى فه :

ميرين ويلايهتين خو ئاگههدار کرن کو هيچ کارهک بيى پرسا دهسهلاتا نافه ندى ناهيته کرن ئانکو مهركهزيهت پهيرهوكر، پشتى گهندهليا جفاکى چارهسهر كرى كو پشتهفانين (مهزدهك) دروستكربوو، مال و نهرد بو خودانين وان زفراندن، و گونهبهار ژى گههاندنه سزايين وان.

۲- د بياقى نابووريدا :

د فى بياقيدا کيسراى فهريماندا وان گوند و رى و پر و جوتاقين کو خودانين وان نه شيابوون بپاريزين ژبه ر وى گهندهليا پشتهفانين (مهزدهك) دروست كرى نوژهن و نافه دان كهتهفه، ههروهسا ياسايا باجى سهروژنو و ب رهنگه كى گونجاي دانا فه.

ژ گرنگرين پاشماين وى ژى (ديوارى کيسرا) ل (مهداثين) کو ههتا نهو ل ژيريا بهغدا يا نهفرو مايه.

وینئی دیواری کیسرای ل مه داین

نه گهرین ههرفاندنا دهوله تا ساسانی:

- ۱- ههفرکی و ململانا دناقههرا بنه مالین حوکمدار و نه مانا سهروه ریا شاهان.
- ۲- ههفرکی و ململانا دناقههرا ئایناندا ب تایبه تی دناقههرا ئاینی زه رده شتی دگهل ئاینین دیتز وهك جوهری و مه سیحی ژ لایه کی فه، مه زده کی و مانهوی ژ لایه کی دیتز فه.
- ۳- ده سهه لاتا نه جیب زاده و ده ره به گان کو پهیره وی مه رکه زی نه دکر.
- ۴- زوربوونا باجی لسه ر ئاکنجیا، بو ئه گهری نه رازیبوونه کا زور دنیف ته خین جودا جودا دا.
- ۵- زنجیرا شهرین وان لگهل پرانیا نه تهوین هه قسووی وهك بیزه نتي و ئهرمه ني و تورک و عه ره بان.

به ندی پینجی میژوویا که فنا دولا نیل (مسر)

وهلاتی مسری دکه فیته باکووری روزهلاتی کیشوهری ئه فریقیا. و دکه فیته
سه ر دو ده ریایین گرنگ ئیک ژ وانا ده ریایا سپی یا نافه راسته (رۆم) ژ باکووری
قه و یادیتر ده ریایا سور (قه لزهم) ه ژ روزهلاتی قه. پشکا باشووری مسری
پیکهاتی ه ژ وهلاتی سودانی و بقی رهنگی ژی ههرسی کیشوهریین جیهانی (ئاسیا
و ئه فریقیا و ئه وروپا) دگه هیته ئیک و ههر د سهردهمین که فنا رییا سهره کیا فی
پیک که هاندنی بوویه. ده ربازبونا رووباری نیل د مسریدا ده ربازبووی گرنگیه کا
دیتر ب فی وهلاتی به حسی ههر وهك مهزنه دیروك نفیسه کی وه کی هیرودوتس
دیتریت (مسر خوداییدا نیله).

چهرخین بهری میژوویی:

چهرخین بهری میژوویی لسه روویی ئه ردی پشکه کا زورا میژوویا مروفایه تی
پیکدئین، ل مسری ژی وهك وهلاتین دیتر لگهل پهیدا بونا ئیکهم مروف د
ده فیه ریدا ده سپیدکه ت کو قه دگه ریته هزاران سالان بهری زاینی هه تا ده می
داهینانا نفیسینا هیروگلیفی ل (۳۱۰۰ ب.ز)، به لی ده رباره ی وی ماوه ی پیزانین
د کیمن ژ بهر هندی ژبو ب ده سته ئینانا پیزانینا پشت ب شوونوار و کهل و په ل
و پاشاوان دهیته به ستن. ژفان ژی ب تایبه تی ئامانین ئاخئی (گلینه سازی)، مروف
د فی سهرده میدا د ژیانه کا ساده و سانهیدا ژیا به (به ر) بو دروست کرنا کهل و
په لین ژیان خویا روزهانه بکارئینیه و ل داویا سهردهمین دیدا بکارئینیه.
ب رهنگه کی گشتی چهرخین بهری میژوویی لسه ر فان پشکین خاری دهینه
دابه شکر.

نېك: چهرخې بهرینیی كهښ (څه د گهریته څه یو هه تا ده ورو بهرین نیژیکی ۸۰۰۰ ب.ز):

دڅی چهرخیدا ته څ پید او یستین ژیا نا خو ژ بهری دروست کرینه، ژ بهر هندی دبیژنی (چهرخې بهری) نه څه ژ بلی بکار ئینا نا دار و هه سیکین نازه لا.

گرنگترین ساخ له تیڼ څی چهرخی:

- ۱- ته څ پید او یستین خو ژ بهری دروست کرینه وهك: چه قو، تیر، ... هتد.
- ۲- ستونا سهره کیا ژیا نا وان پیکهاتبوو ژ راڅ و نیچیرا گیانه وهرین کووڅی و کو مکرنا خوارنی.
- ۳- جهه کی تایبهت و دیار کری نه بوویه ژ بو ئاکنجیوونی.

دو لا نیل (مسر)

دو: چهرخی بهرینیې ناقهراست:

سه بارهت فی چهرخی شوونوار ل مسری زور د کیمن و پیژانین ژی دهر باره ی وان دکیمن تنی ل دهقرا (هلولان) نیزیک قاهره نه بیت کو چهند شوونوارین کیم تیدا هاتینه فه دیتن، د فی چهرخیدا نهو کهل و پهلین کو ژ بهری دهاتنه دروستکرن ژ لایې قه باره ی فه دمهزن بوون.

سی: چهرخی بهرینیې نوو:

د چهرخی بهرینیې نوو دا کو مه کا گورانکاریان روودایه، کو د چهرخین دیتین بهری خودا نه بوینه ژ بهر هندی نهف سهرده مه ب سهرده مه کی گرنګ دهیته هژمارتن، نهفه ژ بهر فه دیتنا چاندنی د فی سهرده مه میدا و ههروه سا فیربوونا خودانکرنا نازه لان و کههیکرنا وان و دروستکرنا خانیان و ئاکنجیبوونی و چیکرنا ئامانین ئاخې (گلینه) و دروستکرنا جل و بهرگان و هه لگرتنا چه کی ژ بو خو پاراستنی ژ سیمایین دیارین فی سهرده مهینه.

چار: چهرخی بهرینیې کانزایی (۳۸۰۰ - ۳۲۰۰ ب.ز)

نهف چهرخه ژ تهف چهرخین بهری خو پیشکه فیتیر بوویه کو دبیزنی سهرده می بهری شارستانیته تی یان سهرده می ده سپکا شارستانیته تی، نهفه ژ نه گهری بکارئینانا کانزای د چیکرنا کهل و پهل و پیداویستین خو یین ژیانا روژانه دا ل

گرنګترین ساخله تین فی چهرخی ژی پیکهاتبوون ژ:

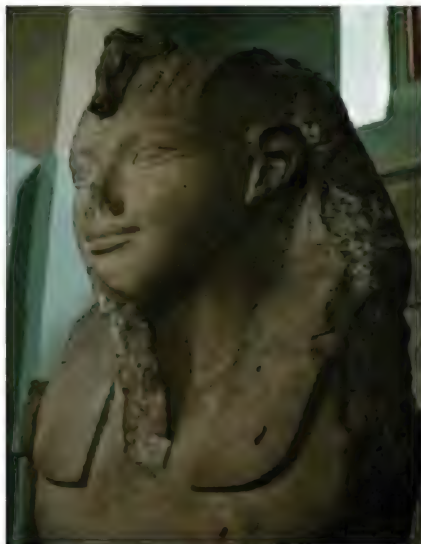
۱- بکارئینانا کانزایی (سفر و برونزی).

۲- بکارئینانا بهری د بیافنی جوانکارییدا وه کی رستک و بازن و ... هتد

۳- بهر فراهوونا بیافنی چاندنی.

- ۴- بهر فرهه بونا قهباری گوندان و ریځخستنا وان ب رهنګه کی ریځ و پیک.
- ۵- پېشکهفتنا ئامانین ئاخې ب تایبه تی ئامانین رهنګاورهنگ، کو ب شیوازه کی هونه ریځی جوان هاتېوونه دروستکرن.
- ۶- ل داویا فی سهردهمی په یوهندی لګه ل دهرفه په یدا بووینه.

چهرځین میژووی:

بهري دروستېوونا دهسهلاتا سیاسیا
 بنه مالان، وهلاتی مسری ب سهر چه ند
 یه که یین سهر بخو یان دهوله تګین بچووک
 بچووکدا دابهش بیوچ ل باکووری و چ ل
 باشووری ...، ههر ئیک ژ فان دهوله تګا زی
 خوداوهندی تایبه تګه ندی خو هه بوو، هه تا د
 سهر دهمی شاه (مینا)ی دا کو شیا دهوله ته کا
 ئیکګرتی دامه زرینیت، کو پایته ختی وی
 باژیری (مه نفیس) بیت و نیژیکي (۳۱)
 بنه مالا تیدا حوکمی بکه ن.

وینی ژماره (۲۴)

په یکه ری شاه (توتومی سی)

میژوویا چهرځین که فن ل مسری بو چه ند سهردهمان دهیته دابهشکرن نهوژی:
ئیک: سهردهمی که فن:

ئهف سهردهمه زی ل گور ماوهین میژووی بو چه ند سهردهمه کین دی
 دهیته دابهشکرن ژ وان سهردهمی دهسپیکا دهسهلاتا بنه مالان کو
 بنه مالا ئیکي و دووی قه دګریت و ل سالا (۳۱۰۰ ب.ز) حوکمی
 شاه (مینا)ی دهسپیدکته و باژیری (مه نفیس) دکهنه پایته ختی خو،

كو د هندەك ژېدهرېن مېژوویدا دگوتنه قى باژېرى (تەرازا ئەردى)، ئەفەژى ژ بهر وى چەندى كو ئەگەر بارودوخ ل وېرى يى ئارام نەبايە دا ل دەفەرېن دېتر ژى دا بېتە نەئارامى. شاھ و مەلىكېن قى چەرخى خو ب چەندېن ناف و ناسناقان دايە نياسين وەك (شاھى سەر و بنىن مسرى) يان (باكوور و باشوور). پىشتى قان سەردەمى ھەرەمان دەھىت كو بنەمالا سىي ھەتا شەشى فەدگەرېت، شاھىن قى سەردەمى چەندېن ھەرەمىن مەزن و ناقدار دروستكرېنە، ئېكەمىن ھەرەم ژ لايى (زۆسەر) قە ل دەفەرا (سەقارە) ب رەنگى پىلىسكەيى (مدرج) ھاتىە دروستكرن كو ژ (۶) قاتا پېك دەھىت.

وېنى ژمارە (۲۵) ھەرەمى پىلىسكەيى (مدرج)

ھەرەسا لىسەر دەمى بنەمالا چارى ژ لايى شاھ (خوفو) فە پايتەخت بو دەفەرا (جىزە) ھاتە فەگۆھاستن و ھەرەمەك تېدا دروستكر. كو كوچكە كا بەرىنىي مەزنە و بناغەكى چارگۆشەيى ھەيە و شىوى وى ھەرەمىە و لايىن وى سىگۆشەيىنە. ئەو كەفر و بەرىن ھەرەم ژى ھاتىە دروستكرن. ب شىوى چارگۆشەيى ھاتىە تراشىن و سەنگا ھەر بەرەكى نىزىكى دو تەن و نىقايە و درىژيا بناغى چارگۆشا وى نىزىك

(۷۵۵) پیڙیایه بلنداهیا وی (۱۳۹ - ۱۴۰) مهتره، نیزیکی دو ملیون و سی سهد هزار بهرین تیدا هاتینه بکارئینان و ماوی (۲۰) سالا قه کیښایه و روژانه (۱۰۰) هزار پالا کار تیدا کریه، لگهل قی ههرهمی هژماره کا ژوران ل دهووروبهرین ههرهمی ههنه، کو نهقهژی د تایبته بوون بو زهلامین ئاینی و قوربانی کرن و... هتد.

ههروهسا شاه (خهفرهع) کو ب (فیرعهون) هاتیه ناڅکرن، ب رامانا (مالا مهزن)، قی شاهی ژی وهکی بابی خو ل (جیزه) ههرهمهک دروستکر دگهلدا ژی پهیکهړهک دروستکر کو نهو ب (ابو الهول) بهرنیاسه، نهف پهیکهړه پیکهاتیه ژ سهری مروقهکی لسهړ کهلهخی شیرهکی، کو نهقه شاه (خهفرهع) نیشا ددهت.

وینی ژماره
(۲۶)

لگهل فان ژی په‌رستگه‌هه کا مهزن دروستکر کو ب (معبد الوادی) دهیتته نیاسین، ههرهمی مهزنی سیی ژی ههرهمی شاه (مه‌نکورهع) بوو ب رهخ ههر دو ههرهمین دپتر قه، ههر دقې سهردهمیدا چهنده ههرهمه کین بچوو کتر هاتینه دروستکرن وهک (صهقاره و نه‌بوصیر و ... هتد) ژ لایی بیرو باوهرا ژی قه د قی سهردهمیدا واز ل په‌رستنا فیرعهونی ئینایه و په‌رستنا خوداوهندی (رهع) ده‌سپیدکه‌ت، ژبه‌ر هندی پتر گرنگی ب په‌رستگه‌ها هاتیه‌دان و زیده‌باری وی چهندي کو دروستکرنا ههرهما د قی قوناغا میژوویدا رامانا پیشکه‌فتنا هونه‌ری ته‌لار سازی و بلندبوونا ئاستی ژپاری و ئارامیی و ئاسایشی دگه‌هینیت.

وینى ژماره (۲۷)
سى ههره مین مه زین فیرعه ونى
خوفو، خه فره ع، مه نکوره ع

هۆکارین دروستکرنا ههره ما:

۱- هۆکارى ئاینى، مسرىن كهفن باوهرى ب ساخوون و ژيانا پشتى مرنى هه بوو، وهسا هزر دكر كو مروف ژ دو پشكا پیکهاتیه (كه له خ و گيان)، ده مى گيان ژ كه له خى دهر دكه فیت جاره كا دى بو دزقریته فه و ساخ دبیته فه و دچیته ئاسمانى، ژ بهر هندى پیدقیه جههك هه بیت بو پاراستنا كه له خى ژ تیکچوون و خراپوونى.

۲- مسرىن كهفن چه ندىن خوداوهند په رستینه، ژ وان خوداوهندى روژى، كو ب هزرا وان ئهردى و ئاسمانى روڤ دكهت، ژ بهر هندى چه ندىن په يكه ر بو دروستكربوون، ههروهسا چه فه نگهك بو دانا بوو، كو ئه و ژى (ره ع) بوو، خوداوهندى دووى (نیل) بوو، باوهريا وان وهسا بوو، كو ژيانى لسه ر ئهردى دروستدكهت يان فه دژینیت، ژ بهر هندى ههره م بو دروستكربوو.

۳- ههروهسا ههبوونا بهران ل دهقهرا (صوان) ل باشووری مسری و ل دهقهرا (جبل المقم) ل روژههلاتی بیابانا (سینا) هاریکارهکی باش بوویه بو دروستکرنا ههرهمان.

۴- ههروهسا ژ بو پاراستنا سنووری وهلاتی خو ژ داگیر کرنی ژ لایه کی قه و ژ بو بهرفره هکرنا سنوری بنه مالا خو ژ لایه کی دیت قه.

۵- پیشکهفتنا بیاقی ته لارسازی و پهیکه رتاشی د وی سهرده میدا، ده رکهفتنا که سه کی لیزان و شاره زایی وهك (ئه منو حوتب) ی، کو ب ئه ندازیاری بیاقی ته لارسازی دهیته هژمارتن.

۶- ده رکهفتنا ئیکه م فیرعه ونی بهیز ب ناقی (زو سه ر) ی د وی سهرده میدا کو خه لکی گه لهك جهژی دکر له ورا بزاق کر ههره می بو دروستکه ن و ژ قیری ویقه دروستکرنا ههره مان بوو ره وشت و تیتالهك کو فیرعه ونین پشتی وی لسه ر بچن.

۷- پهیدا بوونا کهل و په لین کانزاین بهیزین وهسا، کو بو برینا بهرا دهاتنه بکارئینان.

۸- دروستکرنا فان ههره مان پیناسهك بوو بو نیشادانا ئیکه تیا سیاسیا وهلاتی.

سەر دهمی قه گوهاستنی:

سەر دهمی ماویل و خانه دان و دهره به گان (ناژوا ئیککی) دقئ سەر دهمیدا چار بنه مالا حوکم کریه ئه وژی بنه مالین (حه فتی هه تا دهی) نه گرنه گرتین خه سه له تین قئ سەر دهمی پیکهاتینه ژ:

۱- بارودوخئ وه لاتئ ب رهنگه کئ گشتی د تهف بیاقین ئابووری و سیاسی و جفاکی و ... هتد و گه له ک خرابوون.

۲- ده سه له لاتا مه رکه زی گه له ک لاواز بوو ئه قه ژئ ژ ئه گهرئ بهیز بوونا ده سه له لاتا هه ریمان.

۳- هه بوونا شهر و هه قریا هه ریمان ب مه ره ما به رفره هکرنا ده سه له لاتا خو.

۴- نه مانا بزاف و چالاکی ئابووری وه ک په یوه ندیی ئابووری و بازرگانی لگه ل ده قهرین ده ورو بهر، و ل نافخو ژئ هیچ بزاف و لقینه کا ئافه دانیی وه ک دروستکرنا په رسته گه هان و هه ره مان و کوچک و ته لاران نه بوون ژ بهر تی که چوونا باری ئابووری.

۵- نه بوونا پیزانینان لدور میژوو یا وان بنه مالان چونکه به لگه ناما باس نه کریه.

چه رخی ناهه راست (هکسو سا):

سەر دهمی بنه مالین (پازدی و دوازدی) د دیرو کا که فنا مسریدا ب سەر دهمه کئ گرنه دهیته هژمارتن چونکه ساخبوونا وه لاتئ و زفراندنا هیژ و شیا نا بوو بو سەر دهمین پیشی، دقئ سەر دهمیدا ل باژیری (گیبه) بنه ماله کا ب هیژا وه سا دهر که فتن کو ده سه له لاتا خو ب سەر هه ریمان ده ورو بهرین خودا سه پاند و رو له کئ مه زن د ئیکگر تئا وه لاتئ مسریدا دیت. لسه ر دهمی واند و وه لاتئ د بیاقئ سیاسی و ئابووری و

په یوه نډیښ بازارگانیدا لگهل ده قهرین دهوروبهر قه ژانندن بخو قه دیت، د ناخو یا ولاتیدا گرنگی ب کاروبارین کارگیری و ریقه برنی هاته دان، و د بیاقی سهر بازی ژی دا چهن دین هیژش کرنه سهر ده قهرین دهوروبهر وهك (نوبه) و پستی هنگی پایته ختی خو قه گو هاسته باژیری (مه نفیس)، گرنگترین پاشمایین سهرده می نافه راست ژی دو پهرستگه هن، یا ئیککی ل (کهرنهك) بو خوداوه نندی (نامون) هاتیه دروست کرن، یا دووی ژی ل باژیری (هیلو پو لیس) بو پهرستنا خوداوه نندی (ره ع).

بهلی دوبهره کیا نافه را میرین قی بنه مالی و هاتنا چهن د شاهین بیهیز و لاواز بو سهر کاری کو نه شیان بهر هنگارا ته خا ده سهه لاتدار و ته خا له شگری بکه ن، ههروه سا شاهین قی بنه مالی بو مان و پاراستنا ده سهه لاتا خو پشت ب له شکره کی بهرده وام دبه ست بهلی بهرو قازی ئه ف له شکره هه رده م دبوونه جهی مه ترسیی بو ده سهه لاتی ئه قی ژی ری بو هکسو سا خو شکر کو ل دهوروبه رین سالا ۱۷۸۵ ب. ز. هیژشی بکه نه سهر وهلاتی مسری و داگیر که ن.

هکسو س:

هکسو س چهن د کو مه لین تی که ل بوون، کو ژ گه لهك تو خا پیکهاتبوون و ل وهلاتی شامی ئاکنجی بوون ژ بهر لاوازا ده سهه لاتی ل مسری و پهیدا بوونا هه شکه سالیی ل ده قهرین شامی لسه ر ده می شانشینا نا قین هیژش کره سهر ده قه را (ده لتا) و داگیر کر و شیان بو ماوی دووسه ده یان حوکمی تی دا بکه ن و ئه ف سهرده مه ژی ب سهر ده می ئاژاوا دووی دهیته هژمارتن کو تی دا بنه مالی (سیژدی) هه تا هه قدی حوکم دکر.

شاهین هکسوسا د بیاځی سیسته می حوکم کرنیدا مفا ژ سیسته می فیرعه ونا
 وەرگرتوو ژ بهر هندی لسه ر شیوازی وان حوکم کریه، نهغه وی ناگه هینیت کو
 تنی مسریان کاریگه ری لسه ر هکسوسا هه بیت بهلکی بهروفازی هکسوسان ژ ی
 چهند بیافاندا کاریگه ری کریه سهر شارستانیه تا مسریان ژ وان وهک پووته دان
 ب کانزا، ب تایبه تی برونز و سفر، بکارئینانا هه سپان و گریدانانا پایتونا شهر ی ب
 هه سپانقه کو نهغه بو جارائیکئی بوو د مسریدا بهیته بکارئینان، ههروهسا بکارئینانا
 کهل و پهلین شهر ی وهک شیر ی جه میای و تیروکفانین لیكدای، نهغه زیده باری
 پووته دان ب بیاځی زانستی و دانانا چهند لاپه ره کا دهر باره ی بیروباوهرین ئاینی ژ
 بلی بیروباوهرین ئاینین کهفنین مسریان و خوداوهندین وان و هندهک بیروباوهرین
 دهقهرین دی ژ ی تیکه لی بیروباوهرین مسریان کرن.

ههروهسا هکسوسا باژیری ئه فاریس (تهنيس) دروستکر و کره مهلبه ندی
 دهسه لاتا خو، بو رزگار بوونی ژ هکسوسا مسری بهرده وام دگهلدا د ململانی و
 ههفرکییدا بوون. بو فی مهره می دگهلدا کهتنه شهر ی کو زیده تر ژ ماوی نیف
 سه ده ی فه کیشا هه تا وی ده می ژ ئالیی دهسه لاتاداریا مسرا سهر ی کر حوکم
 ل باژیری (گیبه) دکر، شیاين لسه رده می شاه (ئوحوس) ل سالاً ۱۵۸۸ ب.ز
 ب تهواوی داوی ب دهسه لاتا وان بین و سهرده مه کی نوو د میژرویا کهفنا
 مسریدا دهسپیبکه ت، کو ب سهرده می شاهنشینا نوو یان ئیمبراتوریه ت هاتیه
 نیاسین.

سهردهمی شاهنشینا نوو (سهردهمی نیمپراتوریه تی ۱۵۷۳ - ۱۰۸۵ ب.ز):

نهف سهردهمه ههرسی بنه مالین ههژدی و نوزدی و بیستی ب خوفه دگریت، کو (ئوحوسی ئیکئی) ب دامه زینهری فی بنه مالی دهیته هژمارتن، فی که ساتیی دهسپیکر ب بهرهنکاریا وان بارودوخین دژوارین ههین و پووته ب لهشکری دا داکو هکسوسا ب تهواوی ژ وهلاتی مسری ده ریخت، ههمی نهو دهقه رین کو د سهردهمی بهریدا لب دهسه لاتا مسری بوون وهکی بهری زفراندنهفه، بقی چهندی داوی ب شهر و نازاوا نافخویا وهلاتی هات، پشتی ئوحوسی ئیکئی زنجیره کا شاهان هاتنه سهر تهختی حوکمی و شیان بنه مال لهکا بهر فرهه ل مسری دامه زینن، زیده باری مسری دهقه رین سوریا و فهلهستین و سوډان و لیبیا یا نهفرو زی فهگرت.

پشتی مرنا (ئوتومس) ولات جاره کادی کهفته دنیف نازاو و نهئارامییدا و بوونه دو پشک، پشکا ئیکئی باوهری ههبوو کو (حیشپوت) ی مافی وهگرنا دهسه لاتی ههیه. پشکا دووی باوهری ههبوو کو رهوشت و تیتالین جفاکی ری نادنه ژنی دهسته لاتی وهبرگرت. لهورا (حیشپوت) ی شوو ب (ئامونخوتبی سیی) کر، بهلی دهسه لاتا راسته قینه د دهستی حیشپوتی دا بوو، نهفهژی ب تایبهتی پشتی کو کهسانین ئاینی سهر ب خوداوهندی (ئامورن) فه چیرۆکهک بهلافکر کو نهفه کچا خوداوهندی ئاموونه، ژبهه هندی پیدفیه دهسه لاتی وهگریت و ل فیژی حیشپوت بوو فیرعهون و چهندین ناسناف دانانه سهر خو وهک میری مهزن و حوکمدارا نهردی و کچا شاهی و مهزنا ههردو نهردان، لسهه دهمی فی حوکمی وهلاتی تهناهی و ئاسایش بخوفه دیت و دهست ب دروستکرنا پهراستگههه کا مهزن ل دهقهرا (دیر) ل روژئافایی (نیل) ی ل نیژیک باژیری نهقهسر کر و پهيوهندی لگهل دهقه رین دهووروبهر و دهرفه بهیز کرن.

نامنחותبى سىيى:

ژ شاهين نافدارين سهردهمى فى ئيمپراتوريه تى يه، ئەف كەسايه تيه شيا هيرشى بکەته سهر ولاتى شامى و هکسو سا و بته و اوى ژ ناف بيهت و سنوورى دوسهه لاتا دهقهرين مسرى و نوبه ههتا رووبارى فورات دريژ بکەت، ههروه سا گرنگى ب لهشکرى دايه و پايتون و ههسپ ژى تيدا بکار ئينايه، پاشى گهله گهشتى (اسطول) هکى مهزن دامه زراند و شيا دوسهه لاتا خو بگههينته دهريايا نافه راست و دهقهره گزيرتين دهريايا ئيجه.

نامونחותبى چارى:

ئەفەزى ئيك ژ شاهين ديتزين فى سهردهمى و پشتى مرنا بابى وى ل سالا (۱۳۷۵ - ۱۳۵۰ ب.ز) حوکم وەرگرتى، فى كەسايه تىي ژ بو پاراستنا ولاتى مسرى هيرش کره سهر ولاتى نوبه و ناسناقى ئەخنا تونى دانا سهر خو کو ب رامانا (خوشتقيى خوداوهندى ئاتون) دهيت، پاشى شورەشه کا ئاينى کر و تيدا داکو کى لسهر وى چەندى کر، کو بتنى خوداوهند ئاتون (روژ) ل مسرى بهيته پهرستن.

هۆکارین روودانا قی شۆرهشی:

۱- بهری ئه خناتون حوکمی وهر بگریته دهسهلاتا زهلامین ئاینی خوداوهند ئامون ژ ئالیی سیاسی و ئاینی قه یا زۆر بوو، دثیا ب رییای قی شۆرهشی دهسهلاتا وان کیم بکهت.

۲- گهلهک ژ زهلامین ئاینی خوداوهندی دیتر وهک (رهع) و (پتاح) ل مهنفیس پشتهفانی لی کر دژی زهلامین ئاینی باژییری (طیبه) هاندا.

۳- زیدهباری هندی کو گهلهک ژ ماقیلان و وهزیران و سههرکردین لهشکری هاندان بو بهلاقهرنا قی ئاینی دکر.

وینی ژماره (۲۸)

ئامونخوتبی چاری (ئه خناتون) لگهل نهفه ریتی یا ههفرینا وی

۴- خه لکي مسري هزر د هيزا وهلاتي خو دا کر و لاوازيا مسريان د وی سهردهميدا بو خوداوهندين خو فهدگهړاند ژ بهر هندی وان وهسا هزر دکر کو وان پيوستي ب خوداوهنده کي سهره کي و سهرانسهری ههيه.

۵- ههروهسا د چهند تپکدانا هاتيه، کو باسي مفايين خوداوهندی ئاتون دکهت، ديژيت خوداوهندی خير و خوشي و بهرکه تي سهر ولاتيدا دريژيت.

۶- هنده کين ديتر هوکاري في شوره شي بو نه خناتوني فهدگهړين، کو دایکا وی و ههژينا وی (نهفهرتيتي) کارتیکرن لسهر ههبيت و نهف شوره شا ئيني کريت.

پشتي هينگي نه خناتوني دهست ب دروستکرنا پايته خته کي کر بناقي (نهخن ئاتون)، کو نهو ب (تل العمارنه) بهرنياسه د نافهراستا مسري دايه.

نهو هوکاريين بووينه نه گهري دروستکرنا في پايته ختي:

۱- بو هندی کو بيته بنگه هي دهسه لاتا سياسي و ئيني و ژ بو پاراستنا دهسه لاتا خو.

۲- جهه کي بکړهاتي و گونجاي بوو ژ بهر هه بوونا رووباري نيل ل روژهلاتي ههروهسا زنجيرا چيايه ک ژي ب ره خ فهدهيه، بويه نه گهرا هندی کو ب ساناهي نه هيته داگير کرن.

۳- بو هندی کو باژيره کي گونجاي و نوو بو خوداوهندی ئاتون دامه زرينيت، ههر وهسا دا يي دوور بيت ژ بهر هنگاريا زهلامين ئيني يين باژيري (طيه) ژي کو هه مبهريا في ئيني نوو دکر.

پشتی کو ئەختاتونی (توت ئەنغ ئامون) دەسھەلات وەرگرتی و شیای ئارامی و ئاسایشی د ولایتیدا بەرقەرار کەت، کەفتە ژێر فشارا زەلامین ئاینی و نەچار کر کو دەست ژ پەرستنا ئاتونی بەردەت، و ڤەگەریتەڤە سەر پەرستنا خودایی (ئامون)ی و ئەختاتونی بچە بهیلت و بزڤریتەڤە باژیری (طیبة) ل ویری دەست ب چاککرنا پەرستگەها خوداوەند ئامون کر و گرنگی ب پیشکەفتنا شارستانیەتی دایە...

ل دویف (توت ئەنغ ئامون)یدا چەند دەسھەلاتدیرین دی دەسھەلات وەرگریە و هەتا ماوەکی د بەردەوام بوون بەلێ دەرئەنجام دەسھەلاتا ئیمپراتۆریەتی ب داوی هات ئەڤە ژێ بەر کو کریگریین لیبی و نۆبی بوونە ئەگەری لاوازیا لەشکری مسری و دەرکەفتنا حیسیان، کو بەردەوام جەڤی مەترسیی بوون ل سەر مسری، هەروەسا دەرکەفتن و خورتبوونا دەسھەلاتا زەلامین ئاینی وەکو تەخەك، کو زیدەتر دەسھەلاتا ئیمپراتۆریا وان لاواز کریە، هەتا کو ھندەك جارا دەسھەلاتا وان ھند زیدە کریە کو بوویە ئەگەری کۆشتنا شاهی وەك کۆشتنا رەمسیسی سیی.

سەردەمی داوی:

ئەڤ سەردەمی ژ بنەمالا بیست و ئیککی هەتا داویا سیستەمی بنەمالان و هاتنا سوپایی عەرەیین موسلمان بو مسری ڤەدگریت.

پشتی سەردەمی ئیمپراتۆریی ب داوی هاتی هەڤرکی کەفتە دناڤەرا بنەمالا دەسھەلاتدارا ڤیرەونا ل سەر دەسھەلاتی و ولات تووشی ئازاوی بوو ب تایبەتی ژێ هەڤرکیا دناڤەرا دەسھەلاتدارین باژیری تەنیس و زەلامین ئاینی خوداوەند ئامون، ئەڤە ژبلی هاتنا لیبیان بو دەرڤەیین مسری، ئەڤە ژێ بوویە ئەگەری لاوازیا باری سیاسی و

پرسیارین به ندی پینجی

پ ۱ / فان فالاین خاری ب په یقه کا گونجای پر بکه:

۱- مسر بوویه خالا ب ئیک گه هاندنا هرسی کیشوهرین جیهانا
کهفن _____ و _____ و _____
_____.

۲- مسر ب دهر کهفتنا _____ پی هافیتیه د چهرخین نوو دا.

۳- گرنگترین ههره مین مسری پیکهاتینه ژ _____ و
_____ و _____.

۴- گرنگترین شوونوارین شاهنشینا دووی پیکهاتیبون ژ
دو په رستگه هان ئیک ژ وان بو خوداوهندی ره ع ل باژیری
_____ یا دووی ژی بو خوداوهندی
_____ ئامون ل باژیری _____.

پ ۲ / فانا بناسینه:

۱- مینا ۲- زوسهر ۳- توت ئه نغ ئامون

پ ۳ / گرنگترین هوکارین دروستکرنا ههره مین مسری چنه؟ بهژمیره.

پ ۴ / هکسوسی کینه؟ باسی ده سهه لاتا وان د وه لاتی مسریدا بکه.

پ ۵ / لسه ر شوره شا ئیني ئه خناتونی باخقه.

هه‌قنیشتیمانی بوون

پشکا نیکی خیزان و نه رکین وی

خیزان: ب وی کومه لا مروقان دهیته گوتن یا د ماله کیډا پیکه دژین و چهند په یوه ندیه کین بهیز وان پیکه گریډدهن.

دوو جوړین خیزانا هه نه:

خیزانا بچووک: پیکه تیه ژ ژن و میر و کور و کچین وان.

خیزانا مه زن: ژ بلی دایک و باب و زارو کین وان، کهس و کارین وان ژی د گهلدا دژین وه کی باپیر و داپیر و مام و خال و مهتا زاروکان.

بزاف و چالاکی:

۱- قوتابی خوشتی تو ژی ویني خیزانه کا بچووک ب دهفته را خو یا بزاف و چالاکیان فنه.

۲- ویني خیزانه کا مه زن بگره و ب دهفته را خو یا بزاف و چالاکیان فنه. د خیزانیدا مه زن چاقدیریا بچووکي دکهت و بچووک ریزي ل مه زنی دگریت و گیانی فیان و هاریکاری و دلسوزی و هوگریی دناقدا په یدادبیت و د خوشی و نه خوشیاندا پشکدارن.

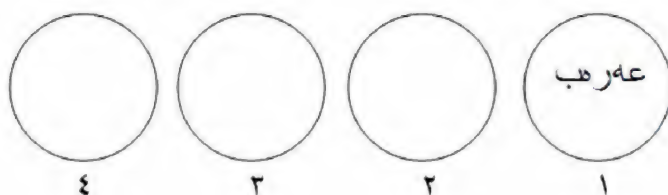
بو غوونه نه گهر ئیک ژ نندامین خیزانی نه خوش بوو دی کار کهته سهر هه می خیزانی دلته نگ کهت و گهره که چهند کهسه ک ژی کاروبارین خو بجه بهیلن و ب ره خفه روونن و خزمهتا وی بکهن.

هه ژی گوتنی یه خیزان چهندا بچووک ژی بیت، نندامه که ژ خیزانه کا مه زن کو هه می هه فنیشتیمانیین لسهر ناخا کوردستانی فهدگریت کو مالا مه هه میانه، نانکو ب هه فرا دبنه خیزانه کا زور مه زن،

ژ کۆمه‌کا په‌یوه‌ندیڼ به‌یژ ئه‌ندامین وی خیزانا مه‌زن ئانکو (کورد) پیکه‌ گریډده‌ت.

ئهو په‌یوه‌ندیڼ کو مله‌تی کورد پیکه‌ گریډده‌ت			
هه‌فسووی	هه‌فیشتیماڼی	نه‌ته‌وه‌یی	مرو‌فایڼی

قوتایی خوشتی ژ بلی نه‌ته‌وی کورد نا‌فی چه‌ند نه‌ته‌وین دیت‌ر بنقیسه :

نه‌رکین خیزانی به‌رامبه‌ر زارۆکی :

خیزان رۆله‌کی سه‌ره‌کی و گ‌رنگ د په‌روه‌رده‌ک‌رن و خودانک‌رن و ئاراسته‌ک‌رنا زارۆکان دا بینیت، ئه‌م دشیڼ فی رۆلی کاریگه‌ری خیزانی د فان خالڼ خاریدا دیار که‌ین:

۱- زارۆک ژ خیزانی فی‌ری ره‌وشتیڼ جوان و په‌رستنا خودی و رینمایڼ جفاکی دبیت، و د نا‌ف خیزانی دا فی‌ری زمانڼ ئاخفتڼ دبیت.

۲- داینگه‌ه و په‌روه‌رده‌ک‌رنا زارۆکی ب تایه‌تی د سالڼ ده‌سپکا ژیانیدا هه‌تا ده‌می دشی‌ت خو‌ خودانکه‌ت، زارۆک چه‌ندیڼ سالاً لڼ چا‌فدی‌ری و سه‌ره‌په‌رشتی و پاراستنا خیزانیدا دژی‌ت، خیزان جل و به‌رگ و پیدفیڼ وی یڼ خوارنڼ و ساخله‌می بو‌ پيشکيشدکه‌ت.

۳- زارۆک ژ خیزانی فی‌ری گه‌له‌ک کاریڼ جوان دبیت وه‌ک پا‌ق‌ریا له‌شی و جل و به‌رگان و ریزگر‌تا خه‌لکی و چاوانیا ئاخفتڼ دگه‌لدا و چاندنا تو‌فی‌ فیانی و هاریکاریک‌رنا خه‌لکی و ده‌ستدریژی نه‌ک‌رنا

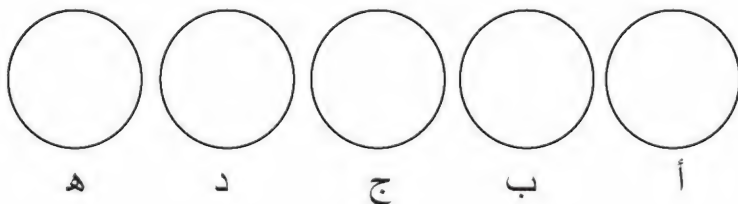
سهر سهر و سامانين وان و راستيبيژي و ليبورين و ريزگرتنا هزر و بيرين كهسين
 ديتر و پاراستا ژينگههي و ههمي نهو كهل و پهلين كو ملكي گشتي نه.
 ۴- خيزان پشتراستيي و ژيانهكا تهنا بو زاروكي دابين دكهت و رولهكي گرنك
 ههيه د ئافاكرا كهساتيا زاروكيدا.
 ۵- زاروك د خيزاني دا فيري دهسيپكين ژيانا جفاكيا ريك و پيك دبيت.

بزاف و چالاکي:

۱- قوتابي خوشتفي هندهك رهوشتين جوان كو د پهرتووكا تهدا نههاتبنه نفيسين
 بنفيسه كو زاروك ژ خيزاني فيردبيتي.

۲- هندهك پيدفيين ژيانا زاروكي بنفيسه كو خيزانا وي بو دابين دكهت ب
 مهرجهكي نهو پيدفيه د پهرتووكا تهدا نههاتبنه نفيسين:

۳- ژ فان پیتین خاری (دو) پهیفا دروست بکه کو دو دیاردین خرابن پیدقیه
 ئەم ههمی خو ژۆ دوور بیخین:

د	د	ی
ر	و	ز

۴-

ماموستایی ریزدار داخازی ژ قوتابیین خو بکه چهند ریزه کا دهرباره ی
 ریزگرتنا مهزنا ژ لایی بچوو کا فه بنقیسن.

۵-

قوتابی هیژا وینی زاروکه کی کو دهستی باپیری خو گرتیه و ژ جاددی
 دهربازدکته بیخه دناف دهفته را خو یا بزاف و چالاکیاندا.

پرسیار

۱- فان قالاھيین خارى ب پەيڧە کا گونجای پرېکه:

أ- هندەك خيژان د بچووكن و پيځهاتينه ژ -----، -----، -----،
-----، -----.

ب- مەزن ----- بچووكى دكەت و بچووك ژى -----
ل مەزنى دگريت.

ج- زاروك د ناف خيژانيدا فيرى زمانى ----- دبيت.

د- زاروك رهوشتين جوان ژ خيژانى وەردگريت وەك -----، -----،
-----.

۲- راست و شاشيین ئەڤين خارى ديار بکه:

أ- زاروك هەر ل دەسپيكا ژيانا خو دشييت پشت ب خو بيهستيت.

ب- خيژان هەر چەندا بچووك ژى بيت ئەندامەكە ژ خيژانە کا مەزن.

ج- خيژان پشتراستيى و ژيانە کا تەنا بو زاروكى دابين دكەت.

۳- ب كورتى و لپەى بوچوونا خو ئەڤين خارى پيناسە بکه:

(خيژان - راستييزى - كوردستان - كورد)

فیرخاز	----- ----- -----

قوتابی کیه؟

قوتابی ئەو مروّقه یی خواندنی دکهته پیشه دا کو فیری زانستی بیت و د پاشهروژیدا بو خیزان و جفاکی خو کسه کی مفاداربیت.

نهرکین قوتابی بهرامبه ر قوتابخانا وی

ژ بهر وی چهندی کو قوتابی ئەندامه که د ناف خیزانا خواندنگههیدا و قوتابیین خواندنگههه کی دی دگهل ئیک بنه دوست، پیدقییه ناقههرا وان خوش بیت و تهبابی هه بیت و بهرژه وهندیا ههقدو بقییت و هاریکاریا ههقدو بکهن و ههقیشکیی د کاروبارادا بکهن و ریزنی ل ههقدو بگرن و ریزنی ل ریقهه بهر و ماموستا و کارمه نندین خواندنگهه یی ژی بگرن و کهل و په لین خواندنگهها خو ژی بپاریزن. قوتابی د خواندنگههیدا چهنه د ئهرکهک دکهفنه سهر ملین وی پیویسته لسه ر وی بجه بینیت، ئەو ئهرک ژی پیکهاتینه ژ:

۱- پهیره و کرنا یاسا و سیسته می خواندنگهه یی، ئەو سیسته می کو وهزارهتا پهروه ردا ههریما کوردستانی دانای بو هه می قوتابیان داکو تیکدان و ئاژاوه روو نه دهن و کهس ب ئاره زوویا خو دناف خواندنگههیدا رهفتاری نه کهت. گهره که قوتابی پیگیرین یاسایا خواندنگهه یی بن و ژ چارچووئی سیسته می وی دهرنه کهفن، چونکه ئەف سیسته مه ژ بو بهرژه وهندیین وان و پاراستنا مافین وان و ریکخستنا کاروبارین وان هاتیه دانان.

۲- گوهداریا شیره تین ریقهه بهر و هاریکار و ماموستا و فه رمانبه رین خواندنگهها خو بکهن و دقیت قوتابی چ ب باش بزانییت ژ بو بهرژه وهندی

و سەربلندیا خواندنگه‌ها خو بجه بینیت و هەرگاڤ هاریکاری کارمه‌ندیڤ
خواندنگه‌ها خو بیت.

۳- بجهئینانا ئه‌رکین خواندنگه‌هی بو نمونه:

أ بهر هه‌فکرنا وانان

ب بهر هه‌فکرنا ئه‌رکی مالی

ج حازر بون ل ده‌می ده‌وامیدا

د ج جار غائیب نه‌بیت ژ قوتابخانی بی چ ئه‌گهر

ئه‌گهر قوتابی ئه‌ڤ کارین سهری بجه نه‌ئینیت ئه‌و ماندیوون و زه‌حه‌تا ژ لایئ
خیزانی و ده‌وله‌تی و خواندنگه‌هی ڤه پیڤه هاتیه برن دی به‌هروه چیت.

۴- پیدئیه قوتابی خواندنگه‌ها خو ب مالا خو بزانی و بپاریزیت و پاڤژ
راگریت و هەرگاڤ پشکداریی د وان بزاڤ و چالاکیاندا بکه‌ت یڤ ده‌ینه کرن
بو چاککرن و سه‌راستکرنا کیم و کاسیڤ خواندنگه‌ها وی چونکه خواندنگه‌ه
مولکی هه‌میانه.

ئه‌گهر قوتابی ههر روژه‌کی ژ ڤان رووژین خاری یڤ خواندنگه‌ها خو ل:

رېز	تاقېگهه	پهړتو و كخانه	ژورا هونهري	ژورا وهرزشي	ژوورا كوښپوتهري

بیت د قیّت ناگه هداري کهل و پهل و کهرستا بیت و هسا ههست بکه ت کو ههر
تشته کي د ناځ خواندنگه هیدایه مولکي ههمیانه و بو وان قوتابیانه زی یین پستی
فان دبه قوتابیین فی خواندنگه هی، ژبه ر هندی نابیت دهسکاریا وان کهل و په لا
بکه ت و تیکده ت و بشکینیت.

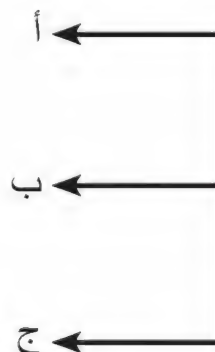
۵- پاراستنا وان په یوه نندیان یین قوتابیین خواندنگه هه کي پیکه گریدده ت
وهک گیانی ته بابی و فیان و هاریکاری و باوهری پیکرن و رهفتارین جوان و
هه فالینی:

بزاف و چالاکي:

۱- ماموستایی ریزدار هاریکاریا قوتابیین خو بکه هه تا چهند نه رکین دیتین
قوتابی بهرامبه ر خواندنگه ها وان بهژمیرن.

۲- قوتابی خوشقی بزافي بکه چهند مفایین پهیره و کرنا یاسا و سیسته می
خواندنگه ها خو بهژمیره.

۳- قوتابی خوشقی ریقه بهر و هاریکار و ماموستایین ته هه رده م شیره تان ل
هه وه دکهن بو کاری جوان و مفادار ژ وان شیره تان، وهک:

٤- قوتابی دشیټ پشکداریی د چاکرن و سهراستکرن کیم و کاسین
خواندنگههیدا بکهټ وهک:

أ

چاکرنا کورسیکین شکهستی

ب

ج

پرسیار:

١- راست و شاشین ئهفین خاری دیاربکه:

أ- ئه گهر قوتابیه کی پلا ئیکى بدهسته ئینا د ههر ههفرکیه کا دناقههرا خویندنگههاندا
ئهو سهربلندی بو وی بتی یه.

ب- وهزارهتا پهروهردا ههرمما کوردستانی سهپهershتیا کاروبارین پهروهرده و
فیرکرن قوتابین کوردستانی دکهټ.

ج- ئه گهر خواندنگهههکی دو ریقهههر ههبن کار دی ب ریک و پیکى بریقه
چیت.

د- نابیت قوتابی ئهرکی ئهفرۆ بو سوبههه پاشیخیت.

٢- بکورتی مفاین ئهفین خاری بنقیسه:

أ- تاقیگهه.

ب- پهرتوووخانه.

ج- بابتهتی هونهری.

۳- فان فالاهيڻ خاري ب پهڻقه کا گونجاي پرېکه:

ا- قوتابي نهو مروځه يي ----- دکه ته پېشه.

ب- قوتابين خواندنگه هي دناځه را خو دا دېنه دوست پيدځييه ناځه را وان يا خوش بيت و ----- ، -----.

ج- نه گهر قوتابي نه رکيڻ ناځه خواندنگه هيډا بجه نه ئينيت نهو مانديبون و زه هه تا ژلايي ----- و ----- و -----

فه پېشه هاتيه برن دي ب هه ره وه چيت.

۴- ب کورتي و لپه ي بوچوونا خو نه ځيږي خاري پېناسه بکه:
(هاريکار - نه رکي مال - کو مپيوته ر)

قوتابی د خیزانیډا

خیزان ب ژینگه‌ها ئیکې یا جفاکې دهیته هژمارتن و قوتابی ژى ئەندامه‌کې
وى خیزانې یه، ئهرکې ههره‌گرنکې خیزان دژیانیډا ئەوه کو زاروک هه‌بن و باش
په‌روه‌ده‌بکه‌ن.
قوناغا فیروبونا ئیکې یا زاروکى دناڤ خیزانیډایه ههر خیزانه‌ک ژى جل و به‌رگان
و یاریان و پیدقیڼ ژیانې بو دابین دکه‌ت.

بزاف و چالاکى:

قوتابی خوششى تو ژى (۵) ژ وان پیدقیڼ کو خیزان بو قوتابیان دابین
دکه‌ت د دهفته‌را خو یا بزاف و چالاکیان دا بنقیسه.

زاروک د ناڤ خیزانا خو دا فیرى گه‌له‌ک تشتا دبیت و چاڤل وان دکه‌ت، ههر
ژ ئەندامین دیتړین ژ خو مه‌زنتړ یڼ خیزانا خو فیرى هاریکاری و ریزگرتن و
گوهداریی دبیت.

زاروک به‌ره‌مى خیزانې یه و مال ب وان یا جوان و ئاڤدانه و جهی دڅوشیا
دایک و بابانه، دقیت گه‌له‌ک لی د هشیاربن.

پیدقیه‌لسهر دایک و بابان به‌رى زاروکان بده‌نه خواندنې وه‌مى پیدقیڼ به‌رده‌وامبونى
لسهر خواندنې بو ئاماده‌بکه‌ن و ب به‌رده‌وامى چاڤدیږیا ئهرکین وان یڼ خواندنگه‌ه
بکه‌ن و لپه‌ی گازیا خواندنگه‌ها زاروکین خو بچن، دا پشت راست بن ژ ئاستى
خواندنا زاروکین خو جار جاراسه‌ره‌دانا خواندنگه‌ه بکه‌ن، د کومبونین جفاتا دایک

و بابان و ماموستاياندا ئامادەبن، زاروۆكىڭ خوڭ ژ كارىڭ شاش و خراب بپارىزن و چاقدىريا وان بكن ههتا ب تهواوى مهزن دبن.

وهك وهفاداريهك بو ئهرك و مانديبوونا دايك و بابان دقيت قوتابي چاكيا وان بدهتي قه نهوژى ب ئهجمادانا كومه كا كارىڭ چاك وهك ئهقين خارى:	
بزاڤكرن بو بهختهوهريا خيزانا خوڭ	پاراستنا سيستهمى خيزانا خوڭ
دهرچوون ب پلين بلندل خواندنگهه	دهست نهبردان ژ رهوشين جوان
دووركهفتن ژ زاروۆكىڭ خراب	ريزگرتنا دايك و بابان
گوهداريا شيرهتين دايك و بابان	هاريكاريا دايك و بابان

بزاف و چالاكى:

بزاف و چالاكى:

۱- قوتابىي خوشتقى ئهگهر كچ بى يان كور د دهفتهرا بزاف و چالاكيڭ خوڭ دا (۵) ژ وان كارىڭ جوان بنقيسه يڭ تو ژ دايك و بابىڭ خوڭ فېربوى و ته چاؤل وان كرى.

۲- ماموستايى ريزدار هندهك روونكرنا بو قوتابىڭ خوڭ بيژه سهبارهت چاوانيا دهسپيكن دامهزراندنا خيزانى.

پرسیار:

۱- فان قالا هيئن خاري ب پهيښا گونجاي پريکه:

أ- ژ وان پيدفيين خواندني کو خيزان بو قوتابي دابين دکهت وهک
----- و ----- و -----.

ب- خيزان ب زينگهها ئيکي يا ----- دهيته هژمارتن و
----- ژي نهدامه کي وي خيزاني يه.

ج- ژ غوونين کاري شاش و خراب کو پيدفيه قوتابي ژي دووربکه قيت وهک
----- و ----- و -----.

د- دايک و بابين قوتابي گهلهک شيرهتان ل زاروکين خو دکهن ژ وان شيرهتين چاک
وهک ----- و ----- و -----.

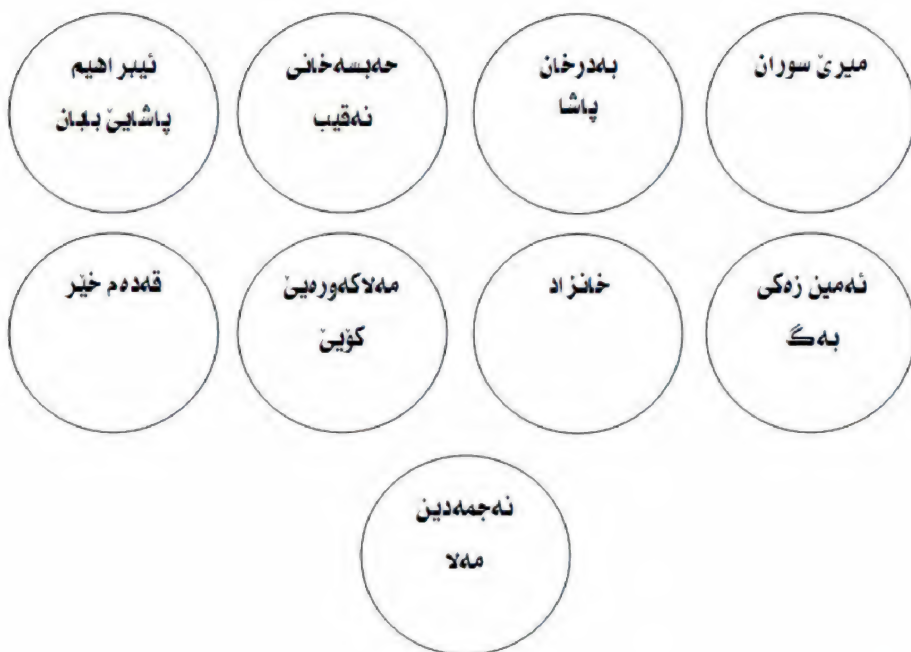
پشکا دووی قوتابی د خواندنگه هیدا

خواندنگه ه:

دهزگهه کئی زانستی گشتی و جفاکیه قوتابی تیدا فیږی پهروه رده و زانستین
جودا جودا دبیت.

بهږی خواندنگه هی بقی شیوازی پیشکه فتیی نهو نه بوو، ل ده سپیکئی ژيانا
مروځان گهلهک یا ساده و ساناهی بوو بهلی هیډی هیډی لپه ی پیدفین ژيانی
گهریان ئیدی پیدفیا خواندن و فیږبوونی ژی پیدابوو هه تا کو وه لیهایتی کو
جفاک هزری د دانانا دهزگهه کیدا بکه ت بو فیږکون و پهروه رده کرنا کورین
گهلی خو دا بشین ب سهر ئاسته نگین ژيانی دا سهرکه فن، ئیدی خواندنگه ه وهک
پیدفیهک هاته گور د ده سپیکیدا ب ساده یی د خانیه کیدا بوو ژ بو زارو کین
شاهان و ته خا ده سهه لاتدار و پاشی بو کورین ته خین دیتړین جفاکی.

ژ وان که ساتین کوردین ناقدار کو رو له کئی کاریگهر هه بوویه د فه کرنا
خواندنگه هاندا و هاندانا کورین گهلی کورد بو فیږبوون و خواندنن وهک:

بزاق و چالاکى:

۱- قوتابی خوشتشی وینی خواندنگه هه کی ب دهفته را خو یا بزاق و چالاکیا قەنه.

۲- ئەگەر وینن هندهك ژ وان كه ساتین لسه ری دیار دهست ته كهفتن بیخه د ناڤ دهفته را چالاکین خو دا.

نهو د ههرما كوردستانیدا د هه می گوند و باژیر و باژیركان دا هژماره كا زورا خواندنگه هین سهره تایى و ناڤجى و ناماده یى هاتینه قه كرن، كورین تهڤ تهخ و چینن جفاكى كورده واریى تیدا دخوین و ماموستایین خودان شیان و ژیهاتی بو هاتینه دابین كرن و پیدقیین سهره کیین خواندنن ژى بو وان خواندنگه هان هاتیه بهر هه فكرن وهك:

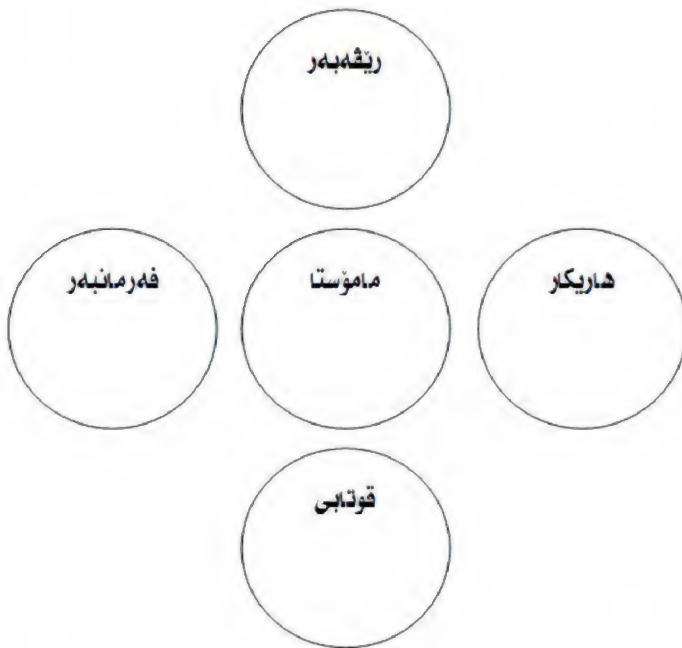
په رتووك	ته باشیر	ته خته رهش	ریزا خواندنن

بزاق و چالاکی:

قوتابی خوشتی تو زی نافی هندهك ژ پیدقیڼ دیزین خواندنې د دهفته را چالاکیڼ خودا بنقیسه قوتابی نهدامه کی خیزانا خواندنگه هی یه و پیدقیه هه ردهم وه سا هزر بکته کو خواندنگه ه مالا وی یا دووی یه.

خیزانا خواندنگه هی پیکهاتیه ژ:

ماموستا ل جهی دایک و بابانه و گهلهك دلسوزین قوتابیانه، وهك کورین خو لی دیزین و سهره ده ری و رهفته ره کا مفادار دگه لدا دکهن، هه می شیانین خو د مهزین هه تا ب جوانترین شیوه پروه رده بکهن و ب نووترین ری وان فی ری زانستی بکهن، هه ر ده می ماموستا ببینیت قوتابیڼ د وانین خودا سهرکه فینه نه و دی هه می نهرک و وهستیانا خو ژیر کته.

ئەو قوتابىيىن كۈ مامۇستايىن وان گەلەك دىقۇن

۱. قوتابىيى سەرگەفتى د وانە و ھەمى بزاڧ و چالاكى و
بىرەۋەر يىن خاندنگەھىدا كۈ سەرى مامۇستا و خىزان و
ھەقالىن خو بلند دكەت.
۲. ئەو قوتابىيى كۈ ھەمى ئەركىن سەر ملين خو بى كىم و كاسى
بجھ بينيت و ئەركى ئەقرو ناھىليت بو سوبەھى.
۳. ئەو قوتابىيى پىگىرىي ب رىنما و ياسايىن خاندنگى دكەت و چ
سەرىچيا نەكەت.
۴. ئەو قوتابىيى كەل و پەلن خواندنگەھى دپارىزىت و گەلەك ب
ھشيارى سەرەدەرىي دگەلدا دكەت.
۵. ئەوين پاقرىا خو و پاقرىا پۆل و گورەپان و ھەمى جھين
خواندنگەھى دپارىزن.
۶. ئەوين كۈ خودان رىزن و رىزى ل ھەمى ئەندامىن خىزانا
خواندنگەھى دگرن.
۷. قوتابىيى راستى بىژ، دەست پاقر، دلسوز و خودان رەۋشتى
جوان.
۸. ئەو قوتابىيى كۈ ھەردەم بى ئەگەر ژ خواندنگەھى دوور
ناكەقن و ژى نارەقن و شەرا دگەل ھەقالىن خو ناكەن و
تشتىن تايىھەتىن ھەقالىن خو ژى ناستىنن.

بزاق و چالاكى:

- ۱- مامۇستايى رىزدار ھىقىيە ھندەك ژ زيانىن گىرۇبۇون رەقىنا قوتابى ژ خواندنگەھان بۇ قوتابىن خوۋ باس بکہ.
- ۲- قوتابىي خوششى راپورته كى بۇ مامۇستايى خوۋ بنقىسە دەربارەى راگرتنا پاقرىا خواندنگەھى.
- ۳- قوتابىي خوششى تو ژى ھندەك ساخلەتىن باش يىن وان قوتابىن كو مامۇستاي گەلەك دڧىن د دەفتەرا بزاق و چالاكىن خوۋ دا بنقىسە.

پەيوەندى دناقبەرا قوتابىا:

خواندنگەھ كۆمەلگەھەكا بچووكە و قوتابى پړانيا دەمى خوۋ تىدا دبۇرىن، ژ بۇ ھندى كو ئەڤ كۆمەلگەھا بچووك ھىقى و ئارمانجىن وى بجھىنن دڧىت گيانى تەبايى و ھاريكارى و ھەژىكرن و ئاخفتنا جوان و باوهرى ب پىكھەبوونا دناقبەرا واند ھەبىت، فى رەنگى ژيانى ژى ھندەك ھوکار ھەنە دبنە ئەگەرى ب ئەنجام گەھاندنى د رىكا پەيوەندين دناقبەرا قوتابياندا:

گرنگزين پەيوەندين دناقبەرا قوتابىن خواندنگەھە كىدا

پەيوەندىا

شەشیشتيەانىن

پەيوەندىا

شەشالىنىن

پەيوەندىا

رەوشەنبىرى

ئەڤى ل خارى دى باسى ھەر ئىك ژ وان پەيوەنديان كەين:

۱- په یوه نډیا رهوشه نښیری:

قوتابیڼ خواندنگه هې ب تایبه تی قوتابیڼ پوله کې ئاستی رهوشه نښیر یا وان نږیکي هه څه:

هو: یوچی قوتابیڼ پوله کې ئاستی رهوشه نښیر یا وان نږیکي هه څه؟
به رسف: چونکه:

ا	ژ ئیک ژیدهر رهوشه نښیری وهر دگر
ب	ئیک جورې وانا دخوون
ج	ئیک نارمانج وان پالدهت ئه وژی فیروون و زانینه

گه ننگه شا دناڅه را قوتابیڼ ئیک پولا دهر باره ی زانین و فیروونی قوتابیان بهر هف پیسکه فتن و گه شه کرن و سهرکه فتنی دبهت و ئه و گه ننگه شه و بهر سفدانا پرسیاران ته بایی و فیانی و ریژگرتی دناڅه را قوتابیاندا زیده دکهت، ههر قوتابیه ک شیانین بهرهمه نندی و رادی ژیهاتنی و ئاره زوویڼ دیت زانیت.

بقی رهنگی په یوه نډیه کا موکم دناڅه را قوتابیادا دروست دبیت، ئه څه په یوه نډیه پستی دهرچوونا قوتابیان ژ خواندنگه هې زی ههر یا بهر دهوام بیت و ببیته جوانترین بیرهاتنا ژیانې.

هندهک جارا قوتابیهک دناڅه هه فالین خو دا دبیته غوونا رهوشت و کریارین جوان و گوهدار یا ماموستایڼ خو دکهت و ریژی لی دگریت و دوانین خودا پلین بلند بدهستقه دئینیت، قوتابیڼ دی چاڅ لی دکهن، ئه څجا ههر قوتابیه کې بقیت وهکی فی لی بهیت دی بزاڅی کهت خو نږیکي وی بکهت و وهکی وی رهفتاری بکهت.

۲- په یوه دنیا هه قالینیی:

قوتابی براین ئیکن، هه می ب هه فرا خه باتی دکه ن دژی دوژمنی هه میان کو
 نه وژی نه زانینه، ب شیوی گروپی بچووک بچووک پیکه دعوون و ئه رکن مالی
 بجه دئین و پیخه مهت بده سته ئینانا زانین و زانستی هاریکاریا هه قدو دکه ن و
 هاریکاریا هه قدو، دا کو ئه و هاریکاریا په یدابیت دقیت په یوه ندی دناقه را
 قوتابیاندا لسه ر بناغی قیان و ته بابی هاتیته ئا فاکرن.

قوتابی گه له ک پی خوشه بیروبوچوون و کریار و رهتارین وی ژ لایی هه قالین
 وی شه دپه سند بن، به لی به روفاژی دی پی نه خوش و دلگران بیت نه گهر پووته پی
 نه کر و ترانین خو پی کرن.

بو وی چه ندی کو هه قالینی دناقه را قوتابیاندا یا به رده وام و بهیز بیت پیدیه
 قان خالین خاری لهر چاؤه بگرین.

- ۱- چافقاندن ل شاشین ساده یین هه قدو.
- ۲- ریز ل بیرو بوچوونین هه قدو بگرین.
- ۳- گیانی لیبورینی لده ف هه بیت.
- ۴- ب خوشین هه قدو د شادبن و هه فپشکین نه خوشین هه قدو بن.
- ۵- به لاف نه کرنا دهنگ و باسین دره و پروپا گه ندان دژی هه قدو.
- ۶- ناف و ناسنافین کریت و نه جوان نه داننه سهر هه قدو و سقکاتی ب هه قدو نه کهن.
- ۷- دقیت جهی باوه ریا هه قدو بن و باوه ری ب هه ف هه بیت و بو قازانجی هه میا رهتاری
 بکه ن.
- ۸- دقیت قوتابی ب وه که هفی و ب ئیک پیقه ر و سهره ده ری دگهل براده رین خو بکه ن
 و راستیی لهر چاؤه بیژیت و د پشتر باسی هه قالین خو نه کهن.
- ۹- ل بهر سینگی هه قدو رانه وهستن و ژ ئیک توره نه بن و ب خرابی باسی هه قدو
 نه کهن.
- ۱۰- ره خنا شکاندن ل هه قدو نه گرن، گه له ک ب ته نا هی خرابی و کیم و کاسین هه قدو
 پیخه بهر چاؤه و چاره سهریا گونجای بو بینن.

بزاق و چالاکی:

۱- ماموستایي ریزدار قوتابیڼ پوټی دابه‌شی (۶) گروپیان کیټر بکه، پرسپاره‌کی ئاراسته‌ی وان بکه کا هه‌تا چ راده‌ئو چاؤل قوتابیڼ زیره‌ک و خودان ره‌وشتی جوان دکهن، پستی هنگی بزاقی بکه به‌رسقین ههر (۶) گروپان هه‌لسه‌نگینه.

۲- قوتابیڼ خوشتی ل ده‌فته‌را چالاکیڼ خو‌دا چهند ریزه‌کا ده‌باره‌ی په‌یوه‌ندیا به‌یزا دنا‌قه‌را ته و هه‌قالین ته دا بن‌قیسه.

۳- قوتابیڼ خوشتی سی خالان ده‌باره‌ی کارکرنا قوتابیان بو به‌رژه‌وه‌ندیا گشتی بن‌قیسه:

ا- -----

ب- -----

ج- -----

۴- نه‌گهر قوتابه‌کی هه‌قالی ته شاشیه‌ک کر ب چ شیوه‌ ژ فان شیوین خاری دی تی‌گه‌هینی کویی شاشه، نیشانا (✓) د نا‌ف چار‌گو‌شا راستدا دانه:

ا- دی لی توره‌م. [ ]

ب- دی ب دزواری ره‌خنی لی گرم. [ ]

ج- ب ته‌ناهی تی‌گه‌هینم کویی شاشه. [ ]

۳- په یوه نډیا هه ښتیمانی:

نیشتیمان نهو پارچا نوردی یا سنورداره کو کومه کا خه لکی لسه دژین و چهند په یوه نډیه و ان پیکه گریدهن.

نهو هه می کورین مله تی مه لسه ناخا فی وهلاتی مه یی خوشتی کو کوردستانه دژین، نهو وهلاتی مه ب خوها نهیا خو ب خوونا خو یا گهش نافدای و ب گیانی خو بهره فانی ژی کری.

نهو ناخه و تهو تشین تیدا ژ:

مالا هه می هه ښتیمانیانه و هه می پیکه ل خوشی و نه خوشیاندا هه فېشکن و شانازی ب و ان دهسکه فتا دکه ن یین باب و باپیرین مه پیشکیشی مه کرین. قوتابین کورد ب گشتی کورین ولاته کی نه و پیخه مهت پاراستن و بلند کرنا سهر فراهیا نه ته وهی خو خه باتی دکه ن و چالاکیین خو نیشاددهن، نانکو هه سته ک هه یه قوتابین نه ته وهیه کی بهه فرا گریدهت نهو ژی هه سته نه ته وایه تی و هه ښتیمانیه.

پرسیار:

- ۱- ب کورتی و لپه‌ی بوچوونا خوږ ته‌فین خاری پیناسه بکه: -
(نیشتمان - فیږخواز - حه‌بسه‌خانا نه‌قیب - لیپورین)
- ۲- به‌رسقا راست دناؤ کفاناندا هه‌لیژیره:
قوږناغا خواندنا نا‌فنجی (۲ ، ۳ ، ۴) ساله
- ۳- دفی خشتی خاری دا نا‌فی دو که‌ساتیږ کورد بینه کو رو‌لی خو هه‌بوویه د
به‌ره‌ف پی‌شبرنا خواندنیدا ل کوردستانی:

ه	م	م	ر	خ	ا
م	ق	ر	ی	ع	ه
ف	ر	ن	ی	د	س
ن	ی	و	ا	س	ش

- ۴- فان فالاهیین خاری ب په‌یقه‌کا گونجای پرېکه:
 ا- ژ وان کانزایږ لژیر ناخا کوردستانی هه‌ین ----- و
 -----.
- ب- ژ ده‌شتین بزاخږ کوردستانی -----.
- ج- د ده‌سپیکیدا خواندنگه‌ه ب ساده‌یی د ----- دا بوو.
- د- مالا ئیککی یا قوتابی ----- ه به‌لی مالا وی یادووی
 -----.
- ه- ژ ئەندامین خیزانا خواندنگه‌هی ----- و -----
 ----- و -----.

و- قوتابی دشیټ پشکداری د راگرتنا پاڅتیا خویندنگه هیډا بکهټ ب ریټا
----- و -----.

ز- ئهړکټی ئهڅرو نه هیله بو -----.

ح- خواندنگه ه کومه لگه هه کا پچووکه و قوتابی پرانیا -----
خو تیدا دبوړینن.

ط- گه ننگه شه دناڅه را قوتابیڼ ئیک پولدا دهر باره ی زانین و فیروونی وان بهره ف
----- و ----- و ----- ی
دبهټ.

ی- قوتابی نه خوش و دلته نگ دبیت نه گهر هه قالین وی پووته پی نه کر و
----- پی نه کر.

فیرخوازو جڙاڪ

جڙاڪ: پيڪهاتيه ژ ڪومه ڪا مروڦان ڪو لسهر پارچه ٿهرده ڪي ديار ڪري ٿاڪنجيوينه و چهند پهيوهنديه ڪ وان پيڪهه گريددهت.

خيڙان ب ژينگهها ٿيگي يا جڙاڪي دهيت هڙمارتن، ههر جڙاڪه ڪ ژ چهند ٿيل و هوڙان پيڪهاتيه، ٿهوڙي ژ چهند خيڙانا پيڪهاتيه. چهند بنه مايه ڪ ههه ڪو ههر جڙاڪه ڪي ژ جڙاڪين ديتر جودا دڪهت و هنده ڪ ليڪچوون ڙي دناڦهرا ڦان جڙاڪين جودا جودا دا ههه. ٿهڦ جڙاڪين نهو دجيهانيڊا ههين (ب جڙاڪي ڪوردهواري ڙي ڦه) ب چهند ڦوناغين ٿيڪ ل دويڦ ٿيڪدا دهر بازووينه ههتا گههشتينه ڦي ڦوناغا نهو ٿهه ٿيدا دڙين.

ژ بهر ڪو قوتابي ٿهندامي خيڙانه ڪي يه و ٿهو و خيڙانا وي ڙي سهر ب جڙاڪه ڪي ڦهه ڪوتيدا ژدايڪبووينه و ژيپاينه و خيروخوشي و بهري وي خاربه و د نهخوشيان ڙي دا ههڦشڪي وي جڙاڪي بوون، ژبهه هندي لگهل ٿهندامين جڙاڪي چهند پهيوهنديه ڪ ٿهندامين جڙاڪي بههڦرا گريددهت.

قوتابي وه ڪ ٿهندامه ڪي جڙاڪي چهند ٿهر ڪه ڪ دڪهڦنه سهر ملين وي بهرامبهه جڙاڪي وي پيدڦيه بههينيت، ٿهو ٿهر ڪ ڙي پيڪهاتيه ڙ:

۱- بڙاڦڪرن ژ بو بلند ڪرنا ٿاستي زانيني و دهرچوون ب پله ڪا بلند چونكه قوتابي د پاشهروڙيدا برهنگه ڪي بهرفره دي پشڪداربي د ٿاڦاڪرنا ڙيانا جڙاڪيدا دڪهتن ڪو ٿاستي زانيني مهرجه ڪي گرنگه بو وي پشڪداريڪرني.

۲- ڦيانا نيشټيمان و گهل و وهلاتي، چونكي سهروهريا نيشټيماني نهتهوهي سهروهريا قوتابيه ژي، گهړهكه ددهمي پيدښدا قوتابي پشكداريي د تيمين تهنگافيا و تيماركرنئ... هتد دا بكهت.

۳- هاريكاري دهزگههين حكومهتا ههريما كوردستاني بكهت ههړ ژ بو نههيلانا دياردين نه شارستاني و دزيي و ههمي جوړين ديترين تاوانا.

۴- پشكداري كرن د پاراستنا تهنهي و نارامي و بجهينانا ياسايان و پاراستنا ساخلهميي و پاڅويي ب پشكداريكرنئ د ههوين پاڅوكړنا تاخ و جادده و كولاناندا.

۵- هاندانا خهلكي ژبو ههروهنهانا سهرو ساماني نيشټيماني نهخاسمه ناو و كههربي، چونكه بدهستقه ئينانا وان كارهكي بسانهي نينه.

۶- رينزگرتنا پير و پهكهكفتي و كييم نهناما چونكه نهو ژي برايښ مهنه و كورين في مللهتينه، رينزگرتنا وان وهفاداريه بو وي روئي كو وان ههبوويه و دي ههبيت د بهرهف پيشبرن و گهشهكرنا جفاكي كوردهواريدا.

۷- پشكداريكرن د ههوين چاندنا نهماماندا و نهبرينا داروباري و پاراستنا وي چونكه مفايين جودا جودا ههنه.

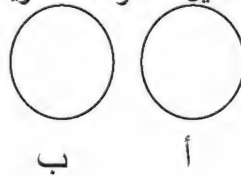
۸- پاراستنا نهو دهسكهفتين جفاكي وهك گلوپ و ويري كههربي و تهلهفون و كهل و پهلين ياريگهه و مهلهفانگهه و سهيرانگهه و جهين گشتي و ههمي نهو تشتين دي ژي كو ملكي ههميانه.

بزاف و چالاکی:

۱- ماموستایی ریزدار داخازی ژ قوتابیئن خو بکه بابته کی د دهفته را بزاف و چالاکیئن خو دا بنقیسن دهرباره ی (قوتابی د پاشه روژیدا دی پشکداریی د ئافا کرنا جفاکیدا کهت).

۲- قوتابی خوشتقی وینی ئوتومبیله کا ئاگرفه مراندنی پهیدا بکه و بیخه دناڤ دهفته را بزاف و چالاکیئن خو دا.

۳- ژ دهزگه هین حکومتا ههریما کوردستانی ژبو نه هیلانا تاوانان وهک:

۴- ژ بو بهیز کرنا په یوه ندیان دناڤه را خواندنگه هان و دام و دهزگه هین دهوله تیدا، ماموستا دشیئت داخازی ژ ریښه بهری قوتابخانئ بکهت کو ئه فسه ره کی هاتنوچوونی یان ئه فسه ره کی بهره قانیا مه دهنی سهره دانا خواندنگه هی بکهت یان قوتابیان ببهت بو سهره دانا دهزگه هی ئاگرفه مراندنی یان سهره دانا دهزگه هه کی بازیرفانیی.

په یوهندی دناځبه را قوتابخانی و جفاکی

خواندنگه وى دهمى دښت پېشكه ښت و نهركى سهر ملين خو گهلهك ب
 باشى بجه بينيت كو په يوهنديه كا موكم و بهيز لگهل وى جفاكي ههبيت يى
 خواندنگه تيدا و جفاك زى دهستى هاريكاريى بو خواندنگه هى دريژكهت و
 هاريكاري وى بكهت بو باشتر بريښه چوونا پروسيسا خواندنا كورين وان.
 گهلهك جفاك بزاځى دكهن كو په يوهنديه كا موكم دناځبه را خواندنگه هى و دايكان
 و باباندا ههبيت ژبو پيگه هاندنا قوتابيان ب رهنگه كى راست و دروست.
 نهرى باشترين هوكار و رى بو بدهستقه ئينانا هه قكاريى دناځبه را كهس و كارين
 قوتابيان و خواندنگه هيدا چنه؟

به رسف/ كو نگره يان جفاكا دايك و بابان و ماموستايانه.

نه ف كو موبونه بو چ مهرمه كى دهيته كرن؟

به رسف/ بو زانينا فان خالين ل خارى يه:

١	زانينا پلا پېشكه فتنه قوتابيان.
٢	زانينا هز و ناره زوويين قوتابيان و سنورين شيانين وان.
٣	سهر ههلبون ل ناريشه و ناسته نكين قوتابيان ل مال و خواندنگه هى.

خواندنگه و مال تهواو کهرین ههڤدونه و خواندنگه دشیّت ب سانهی
پهوهندیی ب سه‌میانین قوتابیان بکهت و بهروڤاژی ژی سه‌میانین قوتابیان دشین
سه‌ره‌دانا خویندنگه‌هان بکهن و پرسیارا کورین خو بکهن و ریڤه‌به‌ر و رابه‌ری
پولی و ماموستایین وان ببینن.

ئه‌ڤ کور و کومبونه ل هه‌ر سال لگه‌ل ده‌سپیکا سالا خاندنی ده‌سپیدکه‌ن و
هه‌یڤی جاره‌کی یان ل دویف پیویستی دهینه کرن، سه‌روکی جڤاتا دایکان و
بابان و ماموستایان یان دناڤ ده‌سته‌کا ماموستایان یان دناڤ که‌س و کارین قوتابیاندا
دهیته هه‌لبژارتن، ل ده‌سپیکا سالی خه‌لک دهینه گازی‌کرن بو خواندنگه‌هی بو
کومبونئی و باسکرنا وی پلانا کو لبه‌ره وی سالی لسه‌ر بچن.
هه‌ژی گوتنی یه ژ ئه‌نجامی کومبونین دایکان و بابان و ماموستایان گه‌له‌ک
کارین ب بها و پروژین بمفا بده‌ستڤه دهین.

نەو کارین جقاتا دایکان و بابان و مامۆستایان بجه دینن:

- ۱ د دەسپیکا سالا خواندنا نوو دا دایک و بابین قوتابیان ل پروگرامی خواندنگه‌هی دهینه ئاگه‌هدارکرن هه‌تا وینه‌کی روون و ئاشکرا یی خواندنگه‌هی ل به‌رچاقین وان بیت.
- ۲ ل داهینانا بزاڤ و چالاکیین نوو بو خواندنگه‌هی مفا ژ شیانیت بابان و دهیکان دهینه وه‌رگرتن.
- ۳ هه‌ڤکارکرن بو دەستنیشانکرن ئاریشین قوتابیان و دانانا ری وچارین گونجای ژ بو چارمه‌سرکرن ئاریشین وان.
- ۴ دابینکرن هنده‌ک پیدقیین خواندنگه‌هان بی کو د بوجیدا پاره بو هاتبیته ته‌رخانکرن وه‌ک چیکرنا کورسیین شکه‌ستی و بویا‌گکرن و ته‌واوکرن کیم و کاسیان و پیدقیین جو‌راوجور.
- ۵ دایک و باب ب گوهداریکرن گوتارین خواندنگه‌هی و سمینارا رموشه‌نبیری‌ه‌کا گشتی بده‌ست خو‌ڤه دینن و ئاگه‌هداری په‌روه‌رده‌کرن کورین خو دین.
- ۶ هاریکاریکرن بو پاراستنا زاروکان ژ دیاردین دزیی و دیارکرن کیم و کاسیان و گوهداربوون لسه‌ر رموشتی زاروکان و چا‌قدیری‌کرن سا‌خله‌میا وان و پشتراستبوون ژ له‌ش‌سا‌خیا وان.

ياسا و ريسايين خواندنگهه

پيکهايه ژ کومه کا ياسا و ريسا و رينمايي و پرؤسيسا پهروهدهيي ب مهره ما ريکخستن و بهره ف پيشقه برنا کاروبارين خاندن، کو ژ لايي لايه نين پهروهدهيي يين پهيوه نديدار قه دهينه دهرييخستن و پيدقيه لسره ههمي نهدامين خيزانا قوتابي پهيره وبکه ن و گه له ک ب هووري بجه بينن.

نهو رينمايي دشين بهينه گوهورين لپه پيشکهفتنا زانستي و لپه فلهسه فا پهروهدهيي يا وهلاتي کو ژ کووراتيا بارودوخي جفاکي قوتابيان ده رکهفتيه و ب گشتي د خزمه تا واندايه دا کو ب ئاوايه کي موديرن بهيته پهروهده کرن. ههروه سا نهو رينمايي د چارچووقي چهند ياسا و ريسايين ريکوپيک هاتينه دارين و پهيوه نديدارن ب بيافين:

باوه نامه

تومارين جوراوجورين خواندنگهه

دهوامي

نهموونان

ريکيپ ريکخستنا رهفتارين نهدامين خيزانا خواندنگهه

ئەرك و كارىن د خواندنگههيدا ل گورەى ياسا و ريسايان هاتينه دابهشكرن
لسەر:

قوتابيان

خزমে تگوزاران

ماموستايان

ريقه بهر

بو هندى كو هەر ئيك ژ فان ئەنداما ئەرك و مافين خو بزانيت و ئەگەر پيگيري
ب وان رينمايان نه كهت و پشت گوهي خو بيخيت ئەفجا دى تووشى لپرسيني
بهرپرسياربيت.

بو هندى كو ئەف رينمايه بهلاف نه بن و دهزگهين پهروه دهى يين بهرپرسيار
هاتينه و ههمى كومكرينه و د چەند پەرتووك و ناميلكاندا چاپكرينه و بسەر
خويندنگه هاندا بهلافكرينه.